

На правах рукопису

Курилін Іван Ростиславович

УДК 343.98

**Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів,
які посягають на права інтелектуальної власності**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук

Науковий керівник
Кузьмічов Володимир Сергійович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, лауреат
Державної премії України в галузі
науки і техніки

Київ – 2007

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Поняття та сутність спеціальних знань, що використовуються під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.....	10
1.1. Правова характеристика злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.....	10
1.2. Зміст спеціальних знань, які використовуються під час розслідування злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності.....	38
1.3. Форми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.....	56
Висновки до розділу 1.....	82
РОЗДІЛ 2. Напрями використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.....	85
2.1. Участь спеціаліста при проведенні окремих слідчих дій під час розслідування злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності.....	85
2.2. Особливості призначення і проведення окремих видів судових експертиз під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.....	105
2.3. Оцінка висновків експертів під час розслідування злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності.....	134
Висновки до розділу 2.....	164
ВИСНОВКИ	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	177
ДОДАТКИ	214

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДНДЕКЦ	Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
ЄС	Європейський Союз
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінально-процесуальний кодекс
ЦК	Цивільний кодекс
ЦПК	Цивільно-процесуальний кодекс

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний рівень розвитку світового культурного простору характеризується активним обігом об'єктів інтелектуальної власності, які виступають не тільки як товар, але й джерело отримання незаконних доходів. В Україні вже сформувалась ціла галузь злочинного бізнесу, яка дає значні прибутки і не потребує великих капіталовкладень чи розробки складних механізмів вчинення злочинів.

У ході злочинної діяльності у сфері інтелектуальної власності порушуються, по-перше, права осіб, які створюють об'єкти інтелектуальної власності, по-друге, права суб'єктів, які є власниками прав на ці об'єкти, по-третє, права держави, яка недоотримує значну кількість податкових надходжень до бюджету, по-четверте, відбувається об'єднання злочинців, які порушують своєю діяльністю зазначені права, із злочинними групами, які відмивають кошти і використовують їх не тільки з метою незаконних обертів, але і в корупційних цілях.

Способи вчинення злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, мають свої особливості. Розслідування відповідних злочинних діянь обумовлює обов'язкове використання спеціальних знань фахівців. Відсутність у практичній діяльності правоохоронних органів методичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері інтелектуальної власності призводить до труднощів у протидії даним видам правопорушень.

Враховуючи важливість створення у нашій державі цивілізованого ринку об'єктів інтелектуальної власності та потреби практики розкриття та розслідування злочинів, виникає необхідність розглянути на рівні дисертаційного дослідження проблеми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, які порушують права інтелектуальної власності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Обраний напрям дисертаційного дослідження ґрунтується на основних положеннях Комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 рр., затвердженої Указом Президента України від 25 грудня 2000 року № 1376, а також указів Президента України від 30 січня 2002 року № 85/2002 „Про невідкладні заходи щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності в процесі виробництва, експорту, імпорту та розповсюдження дисків для лазерних систем зчитування” та від 27 квітня 2001 року № 285/2001 „Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні”. Тема дисертації зареєстрована у Координаційному бюро з проблем держави і права Академії правових наук України, включена до річних планів науково-дослідних і дослідницько-конструкторських робіт Київського національного університету внутрішніх справ.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка практичних засад використання спеціальних знань як важливого елемента методики розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

Мета дисертації визначає такі завдання:

- уточнити поняття та розглянути види інтелектуальної власності, як об'єкта кримінально-правової охорони;
- систематизувати та провести порівняльний аналіз законодавства про інтелектуальну власність;
- охарактеризувати особливості криміналістичної характеристики злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, зміст її елементів;
- розкрити сутність і значення спеціальних знань під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності;
- визначити порядок та умови використання спеціальних знань під час розслідування злочинів;

- конкретизувати процесуальні і непроцесуальні форми використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, і шляхи їх подальшого розвитку;

- узагальнити та систематизувати слідчу та експертну практику використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності;

- на основі позитивного досвіду визначити основні напрями удосконалення окремих форм використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

Об'єктом дослідження є діяльність з розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

Предметом дослідження є використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

Методи дослідження. Теоретичним фундаментом дисертації є діалектичний метод наукового пізнання, загальнонаукові та спеціальнонаукові методи.

При дослідженні криміналістичної характеристики злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, застосовувався системно-структурний метод. Методи формальної логіки дозволили усвідомити сутність спеціальних знань у розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, виявити їх ознаки і особливості, розглянути внутрішні закономірності розвитку, причини, що впливають на зміст і форми використання спеціальних знань. Використання історико-правового методу сприяло формуванню уявлень щодо генезису спеціальних знань, поглядів учених на розуміння предмета, форм, методів і суб'єктів використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності. Методи соціології застосовувались у вивченні діяльності з використання спеціальних знань у розслідуванні зазначених злочинів і узагальненні їх результатів шляхом вивчення документів, опитування в формі анкетування та інтерв'ювання експертів-криміналістів,

слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ. Методи статистики використовувались для аналізу й узагальнення емпіричної інформації, що стосується теми дослідження.

Сформульовані у дисертації теоретичні висновки ґрунтуються на працях вітчизняних і зарубіжних учених у галузі криміналістики та судової експертології, кримінального права та процесу, кримінології та юридичної психології: Ю.П.Аленіна, В.П.Бахіна, Р.С.Белкіна, О.П.Бущана, В.Д.Берназа, Т.В.Варфоломеевої, А.Ф.Волобуєва, В.І.Галагана, В.Г.Гончаренка, Ю.М.Грошевого, А.В.Дулова, В.А.Журавля, Б.Д.Завидова, А.В.Іщенко, М.В.Костицького, Н.І.Клименко, В.П.Колонюка, В.О.Коновалової, І.І.Котюка, В.С.Кузьмічова, С.Ю.Лапіна, В.К.Лисиченка, В.Г.Лукашевича, Є.Д.Лук'янчикова, Г.А.Матусовського, О.Р.Михайленка, В.Т.Нора, М.В.Салтевського, М.Я.Сегая, С.М.Стахівського, В.В.Тіщенко, Ю.В.Трунцевського, В.О.Образцова, Л.Д.Удалової, Р.Б.Хаметова, В.Ю.Шепітька, В.І.Шиканова та ін.

Емпіричну базу дослідження становлять дані статистичної звітності правоохоронних органів України за період з 1991 по 2006 рр., узагальнені результати вивчення методом анкетування матеріалів експертної, слідчої і судової практики. З цією метою проводилось вивчення 356 кримінальних справ у слідчих підрозділах та архівах судів різних регіонів України (Київська, Одеська, Вінницька, Дніпропетровська, Херсонська та Львівська обл.), а також опитування слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ (всього проанкетовано 480 осіб).

При підготовці дисертаційного дослідження використовувався власний досвід роботи автора на слідчих посадах в органах внутрішніх справ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є першим в Україні монографічним комплексним дослідженням проблем використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності. У дисертації обґрунтовується низка нових

теоретичних положень і висновків, які розширюють наукове уявлення про спеціальні знання, що використовуються під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, мають значення для криміналістичної науки та правоохоронної практики, зокрема:

вперше:

- з урахуванням авторського підходу розкриті організаційно-тактичні засади використання спеціальних знань у процесуальних та не процесуальних формах під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності;

- комплексно розглянуто теоретичні положення, правові основи та організаційні засади діяльності суб'єктів використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності;

удосконалено:

- порядок та умови використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності;

- підстави залучення спеціалістів до проведення окремих слідчих дій під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності;

набуло подальшого розвитку:

- вчення про генезис спеціальних знань під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності;

- дані про окремі елементи криміналістичної характеристики розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності;

- напрями удосконалення порядку призначення та проведення судових експертиз під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності;

- критерії оцінки висновків експертів під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності;

- шляхи розв'язання проблемних питань використання спеціальних

знань під час розслідування злочинів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що на основі наданих розробок розширені положення криміналістичної науки щодо ефективного використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

Сформульовані в дисертації положення, висновки, рекомендації і пропозиції використовуються: у науково-дослідній роботі – для подальшого вдосконалення методики розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності; у навчальному процесі – при викладанні курсу «Криміналістика» та споріднених спецкурсів, підвищення кваліфікації викладачів юридичних навчальних закладів (акт впровадження Академії управління МВС України від 19.04.2007).

Результати дослідження позитивно оцінені та використовуються в практичній діяльності слідчого управління ГУ МВС України в м. Києві (акт впровадження СУ ГУ МВС України в м. Києві від 24.05.2007).

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри криміналістики Київського національного університету внутрішніх справ, де дістала позитивний відзив. Основні положення дисертації доповідалися: на науково-практичних конференціях: „Актуальні проблеми підготовки керівних кадрів МВС України в світлі освітянської реформи” (м. Київ, 16 квітня 2004 року); „Входження України в європейський простір” (м. Київ, 14-15 травня 2004 року); „Україна 2005: поступальна хода до верховенства права” (м. Київ, 15 квітня 2005 року); „Правове забезпечення взаємодії оперативних підрозділів та слідчих апаратів у розкритті та розслідуванні злочинів” (м. Київ, 27-28 квітня 2005 року), «Реформування права інтелектуальної власності у контексті розбудови України як правової держави» (м. Київ, 30 жовтня 2007 року).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднені у 6 наукових публікаціях, з яких 5 – статті у фахових виданнях, зареєстрованих ВАК України.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ПОСЯГАЮТЬ НА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

1.1. Правова характеристика злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності

У ст. 41 Конституції України вживається вислів «інтелектуальна, творча діяльність», тому не будь-яка творча діяльність визнається інтелектуальною, отже, не будь-який результат творчої діяльності визнається інтелектуальною власністю. Інтелектуальною власністю визнається лише той результат творчої діяльності, який відповідає встановленим у законі вимогам. Твір має набути певної об'єктивної форми, тобто бути втіленим у будь-яку матеріальну форму, придатну для сприяння та відтворення іншими людьми, а також бути оригінальним, а не повторенням уже відомого твору. Результат науково-технічної творчості для визнання об'єктом інтелектуальної власності має обов'язково пройти спеціальну експертизу. Отже, вважається, що поняття «результат творчої діяльності» відрізняється від поняття «об'єкти інтелектуальної власності» тим, що перші можуть і не бути об'єктом правової охорони, а другі є завжди об'єктом інтелектуальної власності та об'єктом правової охорони. Тобто поняття «результат творчості» ширше, ніж поняття «інтелектуальна власність» [227, с. 27].

У законодавчій практиці, навчальній та спеціальній літературі все багатоманіття творчої діяльності та її результатів прийнято поділяти на дві основні групи. Ті результати, які стосуються духовного життя людини, складають групу літературно-художньої творчості. До цієї групи відносять

твори науки, літератури, мистецтва, виконавську діяльність, створення фонограм, відеограм і програм мовлення.

Результати творчої, інтелектуальної діяльності, які стосуються виробництва товарів, складають групу результатів науково-технічної діяльності. До цієї групи відносять винаходи, корисні моделі, промислові зразки тощо. Цю групу називають промисловою власністю. Отже, інтелектуальна власність складається із літературно-художньої та промислової власності [227, с. 27].

За об'єктивним складом право інтелектуальної власності поділяється на три види: 1) авторське право та суміжні права; 2) право промислової власності (патентне право); 3) засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг [227, с. 34].

Авторським правом охороняються всі твори науки, літератури та мистецтва, а також об'єкти суміжних прав. Це численна група результатів творчої діяльності у гуманітарній сфері. Їх особливістю є те, що твори та об'єкти суміжних прав не підлягають будь-якій перевірці на їх відповідність вимогам закону. Для надання їм правової охорони потрібно, щоб твір був оригінальним, а не повторенням уже відомого твору, і щоб він був у такій об'єктивній формі, яку люди можуть сприймати та відтворювати її. Для засвідчення права на твір науки, літератури та мистецтва правоохоронний документ не видається.

Право промислової власності або, як інакше його називають, патентне право надає правову охорону результатам інтелектуальної, творчої діяльності у сфері науково-технічного прогресу. Проте особливістю права промислової власності є те, що зазначеним результатам правова охорона надається лише на підставі спеціальної експертизи, яка має засвідчити відповідність даного результату вимогам закону. Право на об'єкт промислової власності засвідчується спеціальним правоохоронним документом – патентом або свідоцтвом. Результати науково-технічної творчості використовуються

здебільшого у виробництві та іншій доцільній діяльності людини, пов'язаній з використанням техніки.

Право на засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг – право на спеціальні позначення, які допомагають розрізнити виробників, товари та послуги, – також засвідчується свідоцтвом.

Отже, інтелектуальну власність можна визначити як сукупність прав на продукт інтелектуальної творчості, тобто, володіння, користування, розпорядження плодами творчості має такий самий специфічний характер, як і саме поняття інтелектуальної власності [240, с. 6].

Історію становлення законодавства про інтелектуальну власність в світовій практиці протягом трьох останніх століть можна розглядати як пошук розумного балансу інтересів, своєрідного «соціального контракту» між автором і суспільством; як неперервну низку спроб «збалансувати» потреби суспільства у вільному потоці ідей і знань із зацікавленістю автора в справедливій винагороді за творчу працю. Принаймні, саме на такій основі відбувався переклад на юридичну мову соціально-політичних та економічних вимог.

Законодавство України про інтелектуальну власність надзвичайно «молоде», його становлення відбувається паралельно зі становленням державності та формуванням правової держави. Перехід України до приватної власності й ринкової економіки зумовив необхідність реформування в цьому ж напрямі правової бази тих суспільних відносин, які пов'язані з охороною та використанням результатів інтелектуальної діяльності.

Сучасне законодавство України про інтелектуальну власність практично сформоване. Це нерозрізнена сукупність чинних нормативних актів, а достатньо цілісна система. Ієрархія законодавчої бази формується на основі правової сили певних нормативних актів. Нормативні акти нижчого рангу суголосні та не суперечать актам вищого рангу, що мають більшу юридичну силу. До системи такого законодавства належать: 1) Конституція

України; 2) міжнародні угоди; 3) закони України; Цивільний та Кримінальний кодекси України; підзаконні акти (Президента, міністерств і відомств).

Конституція України є найважливішим джерелом українського авторського права та має найвищу юридичну чинність. Усі закони та інші нормативно-правові акти ґрунтуються на положеннях Конституції України та повинні відповідати їй. Конституція України гарантує однакові права всім громадянам. Стосовно сфери інтелектуальної творчої діяльності в Основному Законі йдеться про: свободу літературної, художньої та наукової творчості; право володіти, користуватися та розпоряджатися результатами своєї творчої діяльності; право на захист інтелектуальної власності, авторських прав громадян, моральних і матеріальних інтересів, які виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин «має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності» та ніхто не може використовувати чи розповсюджувати ці твори без згоди автора, якщо інше не встановлено законом (статті 41 і 54 Конституції України).

До нормативно-правових актів українського законодавства про інтелектуальну власність належать закони України: «Про авторське право і суміжні права», «Основи законодавства про культуру», «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агентства», «Про кінематографію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про власність», «Про видавничу справу», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» та низка інших законодавчих актів.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення прав на об'єкти

права інтелектуальної власності» внесено зміни до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України. Згідно із зазначеними змінами та новим Кримінальним кодексом України, встановлено суворіші санкції, що можуть бути застосовані до порушників чинного законодавства у сфері авторського права та суміжних прав.

Першу редакцію Закону України «Про авторське право і суміжні права» було прийнято в грудні 1993 р. Згодом Україною був проголошений курс на інтеграцію в ЄС, що вимагало внесення певних змін до законодавства та його гармонізації з нормами Європейського Союзу. Це зумовило появу нової редакції Закону в травні 2003 р.

Однією з основних умов успішного функціонування системи інтелектуальної власності є забезпечення захисту прав авторів. Отож важливу роль у цьому відіграють поява в 2001 р. нового Кримінального кодексу України та подальші його редакції та зміни, зокрема від 22 травня 2003 р. та 9 лютого 2006 р.

Можна констатувати, що, на відміну від попереднього Кримінального кодексу, який практично не торкався захисту прав авторів, у новому охорона інтелектуальної власності отримала істотної підтримки. Так, у старій редакції існувала тільки одна ст. 136 КК України 1960 р. щодо порушень прав на всі об'єкти інтелектуальної власності. Вона поєднувала винахідницькі та авторські права, а до об'єктів охорони за нею належали, поряд з літературними та художніми творами, промислові зразки та сорти рослин. Такий підхід, фактично, унеможлиблював захист авторських прав у порядку кримінального судочинства. Натомість новий Кримінальний кодекс України виправив цю прикру помилку, виділивши порушення у сфері саме авторського права та суміжних прав у окремому ст. 176 КК України. В ній чітко визначене коло об'єктів авторського права і суміжних прав, у разі незаконного відтворення, тиражування та розповсюдження котрих настає кримінальна відповідальність. Подано найширше визначення «порушення

авторського права і суміжних прав», яке охоплює якщо й не всі, то, принаймні, більшість з можливих випадків порушення авторського права та суміжних прав.

Зміни, внесені до Кримінального кодексу України у травні 2003 р. та лютому 2006 р., встановлюють суворіші санкції, що можуть бути застосовані до порушників чинного законодавства про інтелектуальну власність.

Загалом, прийняття парламентом нового Кримінального кодексу України можна розглядати як політично важливий крок у напрямі європейської інтеграції та створення в Україні якісного законодавства, що регулює значну частину правовідносин у сфері захисту прав інтелектуальної власності.

Питання кримінально-правової характеристики злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, ґрунтовно розглядалися у науковій літературі, тому зупинимося лише на окремих аспектах.

Кримінально-правова характеристика формується на основі аналізу ознак злочинів, що мають значення для вирішення питання про наявність складу злочину, правильної його кваліфікації і з'ясування інших кримінально-правових питань [277, с. 33].

Захист інтелектуальної власності у КК України передбачений в основному у трьох статтях: ст. 176 (порушення авторського права і суміжних прав), ст. 177 (порушення прав на об'єкти промислової власності), ст. 229 (незаконне використання товарного знака).

Статтею 176 КК України передбачена відповідальність за порушення авторського права і суміжних прав, зокрема незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі.

Частина друга цієї ж статті передбачає відповідальність за ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або завдали матеріальної шкоди у великому розмірі. А частина третя – відповідальність за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища або організованою групою, або якщо вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі.

Матеріальна шкода вважається завданою в значному розмірі, якщо її розмір у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі – якщо її розмір у двісті та більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а завданою в особливо великому розмірі – якщо її розмір у тисячу та більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Об'єктом даного злочину є суспільні відносини в сфері інтелектуальної власності, що забезпечують захист авторського та суміжних прав, тобто прав авторів творів, їх виконавців, виробників фонограм, відеограм, власників програм мовлення, їх спадкоємців і правонаступників тощо.

Предметом злочину є твори науки, літератури, мистецтва, комп'ютерні програми та бази даних, виконання, фонограми та програми мовлення, об'єкти суміжних прав.

Порушення авторського і суміжних прав є злочином з так званим матеріальним складом. Кримінальна відповідальність настає лише в разі, якщо ці дії завдали матеріальної шкоди у великому розмірі. Тоді ж слід вважати цей злочин закінченим.

Кваліфікуючими ознаками злочину є повторність (ч. 2); вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб (ч. 2), організованою групою (ч. 3); завдання матеріальної шкоди у великому розмірі (ч. 2), в особливо великому розмірі (ч. 3); вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища (ч. 3).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом.

Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, якій до вчинення злочину виповнилося 16 років. Суб'єкт злочину, передбаченого ч. 3 ст. 176 КК України, спеціальний – службова особа, в підлеглості якої знаходиться автор або інший суб'єкт суміжних прав (виконавець, редактор програми тощо).

Стаття 177 КК України передбачає відповідальність за порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію.

Згідно цієї статті безпосередньо відповідальність передбачається за незаконне використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральних мікросхем, сорту рослин, раціоналізаторської пропозиції, привласнення авторства на них, або інше умисне порушення права на ці об'єкти, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі.

Частина друга статті передбачає суворіше покарання за ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або завдали матеріальної шкоди у великому розмірі.

Матеріальна шкода вважається завданою в значному розмірі, якщо її розмір у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі – якщо її розмір у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а завданою в особливо великому розмірі – якщо її розмір у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Отже, ст. 177 КК України передбачає відповідальність виключно за порушення прав на об'єкти промислової власності, якими законодавець вважає винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральних мікросхем, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію. Тільки вони можуть бути предметом злочину.

Об'єктом злочину є суспільні відносини, що регулюють охорону права інтелектуальної власності, зокрема в сфері промисловості.

Поняття, що вжиті законодавцем у диспозиції ч. 1 ст. 177 КК України, визначають Закони України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»

від 15 грудня 1993 р., «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 р., «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 р., «Про наукову і науково-технічну діяльність» у редакції від 1 грудня 1998 р., «Про охорону прав на сорти рослин» від 21 квітня 1993 р., «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» від 5 листопада 1997 р.

Предметами злочину, передбаченого ст. 177 КК України, є:

а) винахід – результат творчої діяльності людини у будь-якій галузі науки і техніки, технології виробництва тощо., об'єктом винаходу може бути продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини), а також спосіб виробництва;

б) корисна модель – її об'єктом є конструктивне виконання пристрою;

в) промисловий зразок – результат творчої діяльності людини у галузі художнього конструювання, ним може бути форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, які визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб;

г) топографія інтегральних мікросхем – зафіксовані на матеріальному носіїві просторово-геометричні розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними;

д) сорт рослин – штучно відібрана сукупність рослин з притаманними їм біологічними ознаками і властивостями, що характеризують спадковість, якщо вона має хоча б одну відмінність від відомих сукупностей рослин того ж біологічного виду і може вважатися єдиною з точки зору придатності для відтворення сорту;

е) раціоналізаторська пропозиція – технічне рішення, що є новітнім і корисним для підприємства, організації чи установи, котрим воно подається, і яке передбачає зміну конструкції виробу, технології виробництва і застосовуваної техніки або зміну складових матеріалу.

Об'єктивна сторона злочину полягає у поєднанні двох ознак: вчиненні дії – а) незаконному використанні винаходу, корисної моделі, промислового

зразка, топографії інтегральних мікросхем, сорту рослин, раціоналізаторської пропозиції; б) привласнення авторства на ці об'єкти; в) інше умисне порушення права на ці об'єкти та настанні наслідків дії – спричинення матеріальної шкоди у значному, великому або особливо великому розмірі. Обов'язковою умовою для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 177 КК України є наявність прямого причинного зв'язку між цими ознаками.

Кваліфікуючими ознаками злочину є повторність (ч. 2); вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб (ч. 2), організованою групою (ч. 3); завдання матеріальної шкоди у великому розмірі (ч. 2), в особливо великому розмірі (ч. 3); вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища (ч. 3).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Можлива необережна вина щодо настання наслідків злочину.

Суб'єкт злочину – загальний: фізична осудна особа, якій до вчинення злочину виповнилося 16 років.

Статтею 229 КК України передбачена кримінальна відповідальність за незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару.

Об'єктом такого злочину є гарантоване державою право власності на знак для товарів і послуг, фірмові найменування та кваліфіковані зазначення походження товару.

Предметом злочину може бути: а) знак для товарів чи послуг; б) фірмове (зареєстроване) найменування; в) кваліфіковане зазначення походження товару.

Об'єктивна сторона злочину характеризується активними діями у вигляді застосування знаку для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару на товарах і при наданні послуг, на упаковці товарів, у рекламі, друкованих виданнях, на вивісках, під час показу експонатів на виставках і ярмарках, що проводяться в Україні, в

проспектах, рахунках, на бланках та у іншій документації, пов'язаній із введенням зазначених товарів і послуг в господарський обіг. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є настання наслідку злочинних дій у вигляді отримання доходу у зазначених розмірах.

Кваліфікуючими ознаками злочину є повторність (ч. 2); вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб (ч. 2), організованою групою (ч. 3); завдання матеріальної шкоди у великому розмірі (ч. 2), в особливо великому розмірі (ч. 3); вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища (ч. 3).

Матеріальна шкода вважається завданою в значному розмірі, якщо її розмір у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі – якщо її розмір у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а завданою в особливо великому розмірі – якщо її розмір у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Суб'єктом злочину може бути будь-яка особа, якій до вчинення злочину виповнилось 16 років.

З суб'єктивної сторони злочин характеризується наявністю умислу.

Далі розглянемо криміналістичну характеристику злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

Вчення про криміналістичну характеристику злочинів як вихідна теоретична і інформаційна база побудови окремо-методичних рекомендацій є складовою частиною завершального розділу криміналістики – криміналістичної методики. Загальні положення криміналістичної характеристики входять як важливий складовий компонент до загальнотеоретичної частини криміналістичної методики. Криміналістична характеристика окремої категорії злочинів є елементом структури методики їх розслідування [291, с. 16].

Аналіз викладених у юридичній літературі поглядів на загальне поняття криміналістичної характеристики злочинів дозволяє зробити висновок, що

під криміналістичною характеристикою злочинів слід розуміти певним чином упорядковану сукупність даних (відомостей) про криміналістично значимі ознаки злочинів [291, с. 10].

Кожний злочин має багато різних ознак. Одні з них мають значення для кримінально-правової кваліфікації злочину, правильного вирішення кримінальної справи, інші – для прийняття кримінально-процесуальних рішень, треті – для розкриття і розслідування тощо. Цей поділ відносний, оскільки всі ознаки взаємопов'язані між собою.

Однак виділення криміналістично значимих ознак, тобто тих, що мають значення для обрання ефективної системи слідчих дій і оперативно-розшукових заходів у розслідуванні, обумовлено в основному двома обставинами. Перша: існують ознаки, що мають тільки криміналістичне значення. Друга: дослідження і використання криміналістичних і інших ознак, що мають різне, в тому числі і криміналістичне значення, проводяться з метою успішного вирішення завдань, що забезпечують швидке, повне і всебічне розслідування [144, с. 17].

Заслуговують уваги такі визначення криміналістичної характеристики злочинів: О.Н. Колесніченка – «Криміналістична характеристика – це система відомостей про криміналістично значимі ознаки злочинів даного виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і служить побудові і перевірці слідчих версій для вирішення основних завдань розслідування» [277, с. 30]; А.В. Старушкевича – «Криміналістична характеристика – це модель системи зведених відомостей про криміналістично значимі ознаки виду, групи або конкретного злочину» [291, с. 86]; М.В. Салтевського – «Криміналістична характеристика – це інформаційна модель, що являє собою якісно-кількісний опис типових ознак конкретного виду (групи) злочинів» [258, с. 419] та запропоноване В.Г. Гончаренком, Г.А. Кушніром, В.Л. Підпалим: «Криміналістична характеристика – ідеальна сукупність криміналістично значимих елементів і їх ознак про закономірності механізму конкретного виду злочинів і закономірностей формування джерел доказової інформації,

що сприяють швидкому і ефективному розкриттю та розслідуванню злочинів» [67, с. 5].

Провівши аналіз структур криміналістичних характеристик, М.В. Салтевський [258, с. 419-422] зробив висновок, що в основному більшість авторів виділяють елементи, які можна звести до чотирьох основних: 1) предмет безпосереднього замаху; 2) спосіб вчинення злочину в його широкому розумінні; 3) слідова картина в її широкій інтерпретації; 4) особа злочинця.

Із зазначених положень про криміналістичну характеристику злочинів ми і виходили аналізуючи криміналістичну характеристику злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

Вивчення нами судово-слідчої практики, виявило такі дані, що характеризують особу злочинця, який вчинив злочин, що посягає на права інтелектуальної власності. В абсолютній більшості випадків це чоловіки (93%), за ст. 176 КК України у віці від 29 до 39 років. Вікова структура осіб для статей 176 та 229 КК України відрізняється незначно. Однак в порівнянні зі ст.ст. 176 та 229 КК України, вікова структура для ст. 177 КК України дещо відрізняється. Найбільші відмінності спостерігаються для категорії «50-59 років» (32,47%). Треба також зазначити, що найбільша частка осіб віком 29-39 років для усіх статей (33,3% для ст. 176 КК України, 43,41% для ст. 229 КК України та 31,17% для ст. 177 КК України) (див. додаток Ж).

На підставі одержаних нами результатів можна зробити висновок, що за рівнем освіти особи, які вчинили злочини, що кваліфікуються вищезазначеними статтями, мають дещо відмінний розподіл. Так, наприклад, більше половини осіб, які вчинили злочини, що кваліфікуються ст. 177 КК України (69,23 %) мають повну вищу освіту. В той час понад 61,8% осіб, які вчинили злочин, що кваліфікується ст. 229 КК України, мають загальну середню або професійно-технічну освіту. На підставі цього можна зробити висновок, що склад злочину має певний взаємозв'язок з рівнем освіти особи, яка вчинила цей злочин (див. додаток И).

Найбільше осіб, які вчинили злочин, що кваліфікується ст. 176, є приватними підприємцями, бізнесменами або комерсантами (27,46 %). Досить високою є частка осіб, що є власниками на паях колективної власності (23,0%). На третьому місці за розміром частки є особи які працездатні, але не працюють і не навчаються (13,62%) (див. додаток К).

Щодо ст. 177 КК України, то на підставі одержаних даних можна зробити такий висновок. Найбільше злочини, що кваліфікуються цією статтею вчиняють особи, які є приватними підприємцями (36,84%). Наступною за величиною є частка осіб, що є службовцями (21,05%). Таку ж саму за розміром частку складають працездатні особи, які не працюють і ніде не навчаються. Таким чином у сумі зазначені види роду занять мають приблизно 77% осіб, що вчиняють такі злочини (див. додаток К).

Має свої особливості також розподіл за родом занять осіб, які вчинили злочини, що кваліфікуються ст. 229 КК України. Так найбільшу частку тут становлять працездатні особи, які ніде не працюють і не навчаються (48,06%). Другу за розміром частку становлять особи, що є приватними підприємцями (19,9%). Особи, що є керівниками підприємства, складають третю за розміром частку (8,53 %). Разом зазначеними родами занять займалися біля 77 % осіб, що вчинили злочини, які кваліфікуються за ст. 229 КК України (див. додаток К).

Як правило, зазначені особи не перебувають на обліку в психоневрологічному чи наркологічному диспансерах; багато хто раніше не суджені, хоча 6% з їх загального числа притягувалися до кримінальної відповідальності за аналогічні або корисливі злочини.

Із загального числа осіб, щодо яких проводилося розслідування за фактами порушення прав інтелектуальної власності, 73 % були місцевими жителями, тобто мали реєстрацію про прописку в містах і прилеглих населених пунктах міського типу, де згодом вчинили злочин. Жителів сільської місцевості серед зазначених осіб майже не зустрічається. Це мабуть можна пояснити тим, що такі злочини в основному вчиняються в районних

чи обласних центрах та великих містах, так місцями збуту контрафактної продукції, як правило, є торговельні місця в міських населених пунктах, у переважній більшості випадків в обласних та (або) регіональних центрах (див. додаток Б).

З огляду на те, що діяльність щодо порушення прав інтелектуальної власності, особливо при виготовленні та реалізації аудіо-, відеопродукції, комп'ютерних програм та ігор вимагає наявності елементарних знань в галузі відповідної техніки (наприклад, при необхідності проконсультувати покупця), при вивченні матеріалів судово-слідчої практики нами звернена увага на рівень і характер освіти зазначених осіб. Результати дослідження показали, що більше 52% реалізаторів контрафактної продукції мають вищу освіту, а 26% – професійно-технічну.

За місцем роботи й навчання зазначена категорія осіб характеризується в основному позитивно: наприклад, учні, студенти, відповідно до пред'явлених довідок, не мають ні академічної заборгованості за навчання, ні дорікань з боку адміністрації. В більшості матеріалів кримінальних справ, судячи з показань допитаних реалізаторів контрафактної продукції, багато хто з них улаштувалися на таку роботу в основному за усною домовленістю із власниками товарів на канікулярний період і у вихідні дні, щоб заробити гроші для сімейних і особистих потреб. Необхідно відзначити, що в багатьох випадках, судячи з матеріалів кримінальних справ, до складу злочинної групи входять родичі: дружина або батьки-пенсіонери, брат, сестра, неповнолітні, непрацевдатні (див. додаток Л).

У більшості матеріалів вивчених нами кримінальних справ характеристика, представлена з місця проживання, за запитами слідчих, є, на наш погляд, формальною відпискою: як правило, в ній вказується, що особа проживає за зазначеною адресою й від сусідів скарг стосовно неї не надходило.

Із криміналістичної точки зору, об'єктивні дані про соціальні характеристики зазначених осіб украй важливі, особливо для етапу

досудового розслідування, оскільки об'єктивна інформація може зорієнтувати слідство на встановлення характеру, форм взаємин між різними суб'єктами, допитаними за фактами реалізації контрафактної аудіо-, відеопродукції. Проаналізована судово-слідча практика показує, що для здійснення зазначеної діяльності коло суб'єктів злочину (власники товару, продавці, охоронці та ін.) формується із числа осіб, раніше знайомих один одному за місцем роботи, навчання, проживання, а також у зв'язку із проведенням спільного дозвілля.

Проаналізовані матеріали кримінальних справ показують, що у більшості випадків про можливість заробити гроші шляхом продажу контрафактної продукції суб'єкти довідуються з особистого спілкування з тими, хто вже здійснює цю діяльність протягом певного часу без яких-небудь санкцій з боку контролюючих органів. Вибір джерела одержання контрафактної продукції, місць її реалізації також не є випадковим.

Виходячи з досвіду осіб, які займаються зазначеного роду злочинною діяльністю, відзначимо, що злочинці скуповують контрафактну продукцію спочатку в невеликих кількостях на оптових ринках, складах (по 20-30 шт.) і відразу ж реалізують її в роздріб на подібних торговельних майданчиках, у ряді випадків у тих же місцях, де скуповують.

Одним з різновидів придбання контрафактної аудіо-, відеопродукції, комп'ютерних програм та ігор є придбання зазначеного товару в приїжджих незнайомих осіб (в основному називають громадян Російської Федерації), причому епізоди мають як разовий характер, так і повторний, кількаразовий. Наприклад, за матеріалами однієї з вивчених нами кримінальних справ постачальник контрафактної продукції називав себе тільки по імені, щодня привозив товар на ринок до початку робочого дня, а після його закінчення особисто або через водія свого автомобіля забирав виторг у продавця, що уклав з ним усну домовленість на реалізацію зазначеного товару. Через два місяці, довідавшись про проведення контрольної закупівлі працівниками правоохоронних органів, він особисто вже не з'являвся на ринку, поставку

контрафактної продукції припинив, навіть не забравши виторг за продаж останньої партії. Допитаний в ході слідства реалізатор контрафактної продукції докладно описав зовнішність зазначеної особи, у зв'язку із чим слідством було поставлене перед оперативними працівниками завдання щодо розшуку «постачальника», однак це їм не вдалося, як, зрештою, і у більшості інших кримінальних справах.

В проаналізованій нами судово-слідчій практиці зустрічаються випадки, коли реалізатор контрафактної продукції, купуючи її оптом у незнайомих людей, потім зберігав її тривалий час на складі, який на законній основі орендував недалеко від місця реалізації – міського ринку. Продаж контрафактної продукції здійснювався ним особисто як у приміщенні складу, так і на ринку. Особи, які регулярно скуповували зазначену продукцію на ринку (нерідко у значній кількості), вважалися постійними клієнтами, і реалізатор пропонував їм купувати продукцію на складі за більш низькими цінами.

Нерідко, як свідчать результати проведеного нами дослідження, продавці контрафактної продукції мають свідоцтва про державну реєстрацію підприємця, що здійснює свою діяльність без утворення юридичної особи. В цих випадках у матеріалах кримінальних справ є відповідні документи державних установ. Однак зазначені особи досить часто скуповують контрафактну продукцію в незнайомих оптових продавців, причому не цікавлячись, хто ці особи, чи мають вони дозвіл на торгівлю. Відповідно в даних випадках за фактами купівлі-продажу аудіо-, відеокасет, аудіо- і комп'ютерних компакт-дисків ніхто договорів не оформляє.

Що стосується часового періоду здійснення незаконної діяльності з реалізації контрафактної продукції, судячи з результатів аналізу слідчої та судової практики, він залежить від характеристики конкретних суб'єктів (з погляду наявності злочинних навичок і досвіду, злочинних зв'язків, фінансових можливостей і т.п.) і у зв'язку із цим коливається від 1-2 місяців до декількох років. Регулярність реалізації зазначеної продукції перебуває в

певній залежності від функціональної ролі суб'єкта – є він постачальником, зберігачем, реалізатором (продавцем) та ін.

Зазвичай із продавцями контрафактного товару, як було вже зазначено вище, укладається або усна домовленість (приблизно в 59% випадків з масиву вивчених нами матеріалів кримінальних справ), або укладається передбачений законом трудовий договір, про що складаються відповідні документи. До обов'язків продавця входить реалізація, зберігання товару, задача виторгу наприкінці кожного робочого дня: як правило, він знімає показання касового апарату, вносить їх до касової книги, яка зберігається в нього в прошитому та пронумерованому вигляді на робочому місці. При цьому між сторонами договору не обумовлюється характер продукції, яка підлягає реалізації. На практиці продавцеві поряд з іншими товарами поставляються аудіо-, відеокасети, аудіо- і комп'ютерні компакт-диски контрафактного характеру, які він реалізує, не цікавлячись даними обставинами.

Аналізуючи вищевикладене, слід зазначити, що, на наш погляд, у більшості випадків (близько 93%) реалізатори контрафактного товару розпізнають характер зазначеної продукції, насамперед, за її зовнішніми ознаками, а також виходячи із реальної ціни відповідного товару.

У вивченій нами слідчій та судовій практиці зустрічалися випадки, коли подібні злочини вчинялися і витонченішими способами ніж вище проаналізовані. Наприклад, намітилася тенденція купівлі відеокасети в натуральному упакуванні початкового правовласника або його законного представника з відповідною голограмою, товарним знаком і т.п. Найчастіше, таку контрафактну продукцію візуально не відрізниш за зовнішнім ознакам від справжньої продукції правовласника, тому потрібне проведення спеціальної експертизи.

Існує й інший, завуальованіший спосіб порушення авторських або суміжних прав при тиражуванні, поширенні й реалізації контрафактної продукції. Так, Т., будучи приватним підприємцем, уклав договір із ЗАТ

«Козак» на право тиражування й поширення відеопродукції строком на 12 місяців. Прикриваючись цим договором, К. працює під цей договір не 12, а 24 місяці або 36 і більше місяців. У такий же спосіб, злочинець, уклавши, скажемо, зазначений договір із ЗАТ «Козак» 13 березня 2004 р., укладає аналогічний договір 12 березня 2005 р. з ТОВ «Прометей», причому 30% обсягу – на той же асортимент фільмів, а 70% обсягу всієї відеопродукції – на інший, оновлений асортимент фільмів. У цьому випадку злочинець розраховує як можна ретельніше замаскувати факт збуту контрафактної відеопродукції й ефективніше протидіяти можливому розслідуванню зазначених обставин*.

Менш розповсюдженим є спосіб виготовлення й збуту контрафактної продукції (2% від загальної кількості вивчених кримінальних справ), коли Б., способом аналогічним зазначеному вище, уклав договори про поширення відеопродукції, які надають дозвіл тиражувати й реалізувати, приміром, 50 фільмів терміном на 1 рік. Б. «працював» під цей договір більше 2-х років. Однак він не продавав контрафактні фільми, а здавав їх у прокат населенню, що, у свою чергу, також є порушенням авторських і суміжних прав*.

Накопичення злочинного досвіду окремими особами із здійснення діяльності, пов'язаної з реалізацією контрафактної аудіо-, відео- та комп'ютерної продукції, а також інші обставини як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, сприяють створенню й формуванню групи осіб для здійснення зазначених злочинів за попередньою змовою. Для більшості таких груп характерні взаємини, побудовані на родинності, близькому знайомстві, а також корисливій зацікавленості. Особистісні характеристики зазначених осіб у цілому не відрізняються від «реалізаторів-одинаків», також багато хто з них мають вищу і професійно-технічну освіту, однак тимчасово не працюють

* Кримінальна справа за обвинуваченням гр. Т у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 176 КК України. Архів Львівського обласного суду за 2005 рік.

* Кримінальна справа за обвинуваченням гр. Б у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 176 КК України. Архів Тернопільського обласного суду за 2004 рік.

за спеціальністю, раніше не суджені, проживають у міській місцевості, за місцем проживання характеризуються задовільно.

Процес реалізації контрафактної продукції, здійснюваною групою осіб, в основному відбувається через комерційні торговельні майданчики малого бізнесу. Нерідко злочинний бізнес таких груп сягає значних розмірів, їх контрафактна продукція реалізується на десятках торговельних майданчиків.

Так, вивчення однієї з досить типових кримінальних справ зазначеної категорії показало, що організатор злочинної групи Б., мав вищу освіту, організував злочинний бізнес з розмахом. Він викупив квартиру, спеціально переобладнавши її під невеликий цех у якому здійснювалося виготовлення контрафактної продукції. Організована злочинна група мала добре розгалужену й продуману систему взаємин. Наприклад, співмешканці гр-на Б. була відведена роль куратора фінансів. Л. виконував роль заступника директора по «комерції». До його функцій входило кураторство питань постачання й збуту. Гр-н Л. мав у своєму підпорядкуванні постачальників, один із яких закуповував «чисті» незаписані компакт диски, завозив їх в «цех», здавав по «чорній» книзі руху продукції операторам, які на значній кількості комп'ютерної техніки, відео-, аудіоапаратури виготовляли контрафактну продукцію, а інші постачальники-збувальники забирали виготовлену «піратську» продукцію з цеху, розвозили її по торговельних майданчиках різних регіонів України та близького зарубіжжя.

Такий добре організований злочинний бізнес давав значні прибутки. Звичайно, будь-яке розширення виробничої діяльності, у т.ч. і злочинної, вимагає розподілу функціональних («посадових») обов'язків працівників. Точно так само й організатор організованої злочинної групи гр-н Б. домагався певної диференціації розмежування та розподілу ролей у середовищі своїх спільників, хоча структурна схема побудови групи щодо змісту розподілу ролей учасників була не складною. Ролі учасників організованої злочинної групи розподілялися чітко за функціями. Заступник директора по комерції курував закупівлю продукції та її збут, вів також здійснював контроль за

рухом продукції, яка збувається, тобто як за «фізичним» рухом товару (прихід-видаток), так і за рухом виторгу. Не останню роль виконував в групі умовний «інженер-маркетолог» із закупівлі продукції та її збуту. При цьому він же стежив за якістю відтвореної в «цеху» контрафактної продукції й за асортиментами випуску, тобто за рівнем її попиту з урахуванням популярності на ринках України та близького зарубіжжя.

Характерно, що організатор стежив і за тим, щоб «касири» не перетиналися у своїй діяльності. Так, за кожним водієм-касиром закріплювалися певні торговельні майданчики, звідки вони могли забирати виторг, здаючи його потім «бухгалтерові».

Те ж саме простежується й у діях постачальників. Кожний постачальник знав «свій» торговельний майданчик, куди він був вправі здати отриману ним в «майстерні» контрафактну продукцію, і він не міг здати її на інший торговельний майданчик.

Таким чином, рядові члени групи були мінімально інформовані, вони не в повному обсязі уявляли (і не могли уявити) розмах діяльності всієї організованої групи. При цьому, організатор зумів максимально домогтися того, що ланцюжок руху контрафактного товару був найменш помітним, у т.ч. і для самих членів групи. До того ж, на відповідальні ділянки роботи, тобто на високі «посади», гр-н Б. брав тільки родичів або близьких. Так, заступником по комерції був родич гр-на Б., заступником директора з фінансів – його співмешканка, головним бухгалтером – його двоюрідна сестра, а постачальником із закупівлі «чистої» продукції – його племінник.

Усі інші формування даної організованої злочинної групи із урахуванням найбільшої конспірації, а також за принципом споріднення, сприяли тому, що злочинці досить тривалий час успішно займалися таким високоприбутковим «бізнесом»*.

* Кримінальна справа за обвинуваченням гр. Б, Л., К. та ін. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 176 КК України. Архів Одеського обласного суду за 2006 рік.

Криміналістична характеристика порушення авторського права на комп'ютерні програми і бази даних має свої особливості. Найбільш вдало, з використанням фазового підходу її описав О.П. Буцан [36, с. 93-95].

На першому етапі злочинної діяльності (інформаційному): вивчаються економічні умови даного регіону, області, району щодо попиту та пропозицій на програмне забезпечення; встановлюється вид програмного забезпечення, необхідність в якому існує в даному регіоні, області, районі; встановлюються автори програм або особи, яким передано авторські права; встановлюється ступінь контролю за використанням програмного забезпечення як з боку суб'єктів авторського права, так і з боку контролюючих та правоохоронних органів; встановлюються основні виробники та розповсюджувач електронно обчислювальної техніки та користувачі програмного забезпечення в даному регіоні, області, районі; здійснюється співпраця з корумпованими працівниками правоохоронних органів з метою сприяння у вчиненні злочинної діяльності; виявляються особи, зацікавлені у появі контрафактного програмного забезпечення на даній території.

На даному етапі діяльність злочинців здійснюється шляхом особистих спостережень, вивчення спеціальних та законодавчих актів, які регламентують створення, використання та і розповсюдження програмного забезпечення та електронно-обчислювальної техніки, консультацій із спеціалістами щодо створення, зберігання, використання та розповсюдження програмного забезпечення, а також матеріальних носіїв для нього.

На другому етапі злочинної діяльності (підготовчому) вирішуються питання створення умов для реалізації злочинного наміру: визначається вид програмного забезпечення, який буде виготовлятися та розповсюджуватися; залучаються необхідні спеціалісти для створення, використання та розповсюдження програмного забезпечення; визначається спосіб створення, тиражування, використання та розповсюдження програмне забезпечення; придбавається оригінал ліцензійного програмного забезпечення для подальшого використання; визначається склад злочинної групи, та

розподіляються обов'язки між її учасниками; вирішується питання приміщення для розміщення необхідного обладнання та зберігання електронно-обчислювальної техніки; придбається необхідне обладнання, забезпечується охорона місць виготовлення та зберігання продукції; проводяться попередні переговори з метою налагодження каналів збуту виготовленої продукції.

Також вирішуються питання приховування та маскуванню злочинної діяльності шляхом зміни назв програмного забезпечення, створення нових та використання діючих суб'єктів підприємницької діяльності для повного або часткового проведення незаконних операцій тощо.

На третьому етапі (виконавчому) здійснюється реалізація злочинного наміру. Виготовляється та розповсюджується програмне забезпечення шляхом реалізації разом з електронно-обчислювальною технікою або на окремих матеріальних носіях через оптових покупців та уроздріб. Низька ціна стосовно ліцензійного програмного забезпечення, а також можливість послідуєчого обслуговування приваблює покупців, при цьому якість такого програмного забезпечення досить висока. Прибутки від такої діяльності повністю або частково привласнюються.

Така діяльність залишає специфічні сліди, і головне завдання – це їх виявити і закріпити. До слідів-ознак порушення авторського права у сфері програмного забезпечення належать: електронно-обчислювальна техніка як носій неліцензійного програмного забезпечення; факти несанкціонованого вторгнення в програмне забезпечення; бухгалтерська документація щодо придбання, виготовлення та розповсюдження програмного забезпечення і електронно-обчислювальної техніки; документи, буклети рекламного характеру щодо програмного забезпечення та електронно-обчислювальної техніки; наявність значних грошових сум на банківських рахунках, якщо сама підприємницька діяльність не передбачає таких прибутків; невідповідність бухгалтерської документації реально отриманим прибуткам; встановлення факту несанкціонованого втручання в оригінал програмного забезпечення;

встановлення факту завершення терміну ліцензії; свідчення користувачів програмного забезпечення, суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав, спеціалістів, свідків та інших осіб.

Способи незаконного використання знаку для товарів і послуг (ст. 229 КК України) полягають в такому використанні чужого позначення, що здійснюється без дозволу правовласника (або його правонаступника, або ліцензіата, що одержав виключну ліцензію) і пов'язане із введенням товарів із цим позначенням в оборот.

Способи вчинення злочину полягають у тому, що правопорушники розміщують (застосовують) чужий товарний знак або подібне з ним позначення: на товарах, на етикетках, упакуваннях цих товарів, які виробляються, пропонуються до продажу, продаються, демонструються на виставках і ярмарках або іншим способом вводяться в оборот на території України, або зберігаються та (або) перевозяться із цією метою або ввозяться (імпортуються) на територію України; на документації (листах, договорах і т.п.), пов'язаної із введенням товарів в оборот; у пропозиціях до продажу товарів (оферти, рекламні пропозиції, вивіски при вході або усередині торговельної організації); у мережі Інтернет, зокрема, у доменному імені й при інших способах адресації.

При цьому судовій практиці відомі такі дії, вчинені безпосередньо зі знаками в рамках зазначених способів: повне копіювання знаку у всіх елементах; часткове відтворення знаку, що включає характерні елементи охоронюваного знаку, які становлять його зміст; певна модифікація знаку (обманна імітація чужого знаку) шляхом додатку букви або частини слова (приставки, суфікса, закінчення й т.д.) або елемента (слова, зображення), тобто наближене відтворення знаку, при якому виявляється достатня для середнього споживача ступінь подібності між оригінальним та «підробленим» знаками, здатна викликати плутанину; переклад на іншу мову (переклад слова (словосполучення) за його точним змістом); відтворення

чужого знаку з додаванням (як правило, дрібнішим шрифтом) слова: «рід», «вид», «тип», «фасон», «система», «метод» і т.п.

Так, А., Б. і В. визнані винними в кількаразовому незаконному використанні чужого товарного знаку. А., будучи організатором злочину, створив стійку організовану злочинну групу, до складу якої ввійшли Б. і В. Діючи із заздальгідь розподіленими ролями, А. придбав у невстановлених слідством осіб синтетичний мийний засіб «Хес» турецького виробництва, фірмові заготовки упакувань «Аріель» гофро-коробки, віддушку, барвник та перевіз їх до орендованого ним приміщення, де Б., В. та інші особи під керівництвом А. кустарним способом виготовляли контрафактний фальсифікований пральний порошок, тим самим надаючи йому вигляд та запах синтетичного миючого засобу «Аріель» («Ariel») компанії «Проктер енд Гембл» («Procter & Gamble»). Неодноразово, без дозволу власника знака, незаконно використовуючи чужий товарний знак, вони вручну засипали виготовлену порошкову суміш у заздальгідь зроблені ними кустарним способом упакування синтетичного миючого засобу «Аріель» і на найнятих А. вантажних автомобілях останній перевозив до м. Києва, де реалізовував під виглядом синтетичного миючого засобу «Аріель» за завищеною ціною. Усього за період злочинної діяльності А., Б., В. та інші особи, під керівництвом А. виготовили 14168 штук упакувань фальсифікованого прального порошку під виглядом синтетичного прального порошку «Аріель» вагою 750 г кожна й 4586 штук того ж порошку вагою 450 г кожна. Частину упакувань із фальсифікованим пральним порошком А. перевіз до м. Києва, де реалізував приватним підприємцем*.

Особливістю способів злочинів розглянутого виду є те, що дії із виробництва, несанкціонованого ввозу та зберігання контрафактних партій товару є замаскованими, вчинюваними таємно, тоді як збут таких товарів здійснюється відкрито (гласно).

* Кримінальна справа за обвинуваченням гр.гр. А., Б., В. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 229 КК України. Архів Шевченківського районного суду м. Києва за 2006 рік.

Спосіб незаконного використання чужого товарного знаку шляхом розміщення його або подібного з ним позначення (майже явно співпадаючого із чужим зареєстрованим товарним знаком) у доменному імені відомий стільки, скільки існує Internet (Інтернет) і полягає він у такому. Правопорушник реєструє в адміністратора українського домена верхнього рівня *.ua свій домен (сторінку, сайт) другого рівня в UAнеті, придумуючи (а точніше (захоплюючи) для нього ім'я за назвою чужого товарного знаку з метою домогтися швидкого впізнання. Так, користувач Інтернету, здійснюючи пошук у мережі необхідного йому товару, як правило, орієнтується на найменування (ім'я) доменів, думаючи, що, приміром, на сторінці з доменним ім'ям www.kodak.ua він, швидше за все, повинен знайти компанію по виробництву й продажу фототоварів. Але при виклику в Інтернеті доменного ім'я kodak.ua буде завантажуватися сторінка із зображенням товарного знаку «Kodak» правопорушника, що є, наприклад, власником якогось магазину, і на цій сторінці ним розміщується інформація про свій магазин і про наявність у ньому товарів, позначених як даним товарним знаком, так і іншого роду товарів. При цьому правопорушник не вказує, що адміністрування сайту здійснює не власник товарного знака, а він, Адміністратор домена, уводячи цим в оману споживача, і, таким чином, використовуючи в доменному імені знак, право на який він не має. Правопорушник отримує не малі суми грошей тільки від відвідування користувачами мережі Інтернет сторінки з таким доменним ім'ям, не вважаючи доходу від реалізації товару, досягнутого за рахунок формування інтересу споживачів до цього товару через розміщену в такий спосіб рекламну інформацію.

При незаконному використанні товарних знаків залишається багато матеріальних слідів. Насамперед, це подроблені етикетки (ярлики, наклейки), упакування, тара, на яких незаконно використовується чужий товарний знак (найменування місця походження товару, попереджувальне маркування). Для цього, відповідно, використовується типографське устаткування, копіювально-розмножувальна техніка (принтери, сканери, ксерокси),

промислове устаткування (прес-форми та кліше, використовувані для виготовлення тари й упакування, включаючи фасувальні поліетиленові пакети для торговельних майданчиків, для підробленого товару), які, таким чином, служать засобами вчинення злочину, визнаються через здійснення певних процесуальних дій речовими доказами.

Крім електрофотографічних копіювально-розмножувальних апаратів і принтерів для персональних комп'ютерів (струменевих, лазерних), незаконне відтворення зображень товарних знаків (найменувань місць походження товару) здійснюється суб'єктами злочину за допомогою (способами) плоского (офсетного) друку (на папері, картоні, складській тарі), флексографії (на папері, будь-якого виду картоні, самоклеючих матеріалах, металевій фользі, плівкових полімерних матеріалах, тканині), трафаретного друку (на папері, картоні, тканині, пластику, фользі), шовкографії (на картоні, пластику, фользі); використовуються технології (спеціальні прийоми перенесення зображення позначення товару): «деколь», конгревне й блінтове тиснення, тамподрук, термотрансфер. Для цього використовуються спеціальні друковані машини, оздоблювальні пристрої, нерідко скомбіновані в одну технологічну лінію.

Сліди, які свідчать про вчинений злочин даного виду, можуть бути виявлені в Інтернеті, рекламних статтях та буклетах, на офіційних бланках документів, копіях платіжних доручень та інших документів бухгалтерського обліку суб'єкта злочину. В цьому зв'язку зазначимо, що потерпілий-правовласник часто саме по зборі рекламного характеру й одержанню преїскурантів (довідників цін на товари) з наявністю чужих товарів зі своїм товарним знаком одержує інформацію про своє порушене виключне право.

Крім матеріальних слідів залишаються також ідеальні сліди, наприклад, інформація, яка міститься в уявному образі співробітників спеціальної служби організації-правовласника, що відслідковує свій сектор ринку, які планово відвідували торговельні майданчики й записували, в яких з них збувався контрафактний товар.

Слід зазначити, що суб'єкти досліджуваного виду злочинів віддають перевагу незаконному використанню чужих товарних знаків при виробництві та (або) збуті таких товарів: тютюнових виробів, безалкогольних напоїв (особливо в пластикових пляшках), ліків, касет, CD, DVD, продуктів харчування, алкогольних напоїв, одягу та взуття. Незаконно використовують товарний знак відносно тих товарів, які дорого коштують, але відносно легко виробляються. При цьому, як показує практика, за ціновою границею важко визначити контрафактний товар. Тобто, якщо ціна значно нижче, ніж в організації, яка володіє товарним знаком, то це контрафакт, а якщо вище – товар не підроблений. Правопорушники, що незаконно використовують чужі товарні знаки, враховують цінову складову і, як правило, встановлюють ціну на свій контрафактний товар на 5-10 % нижче від вартості продукції організації-власника товарного знака. А ця різниця нормально вписується в коливання цін на ринку. Тому неможливо відрізнити товар особи – власника товарного знаку від подібного товару, який представлений особою, що незаконно використовувала цей товарний знак.

Особи, які незаконно використовують товарні знаки – це керівники організацій, індивідуальні підприємці, а також громадяни України, особи без громадянства та іноземні громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю без реєстрації; вони є виготовлювачами та (або) продавцями контрафактної продукції.

При здійсненні даного виду злочинів правопорушники ставлять за мету, як правило, досягнення максимального прибутку або (і) підрив ділової репутації власника знаку (конкурента). Вигідність незаконного використання розглянутих об'єктів інтелектуальної власності, навіть під загрозою кримінальної відповідальності, для суб'єктів злочину є. Їм не треба нести ніяких видатків на розробку та реєстрацію позначення (знака) товару, витратити час, поки знак заслужить свою репутацію, коли споживачі товару, позначеного відомим знаком, почнуть обґрунтовувати свій вибір довірою до особи, яка зареєструвала це позначення.

Отже, в даному підрозділі було розглянуто поняття “інтелектуальної власності”, визначено об’єкти права цієї власності, проаналізовано законодавство України, яке захищає таку власність, висвітлено кримінально-правову та криміналістичну характеристики злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності. В наступних підрозділах на підставі наведеного будуть розглянуті проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

1.2. Поняття спеціальних знань, які використовуються під час розслідування злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності

Жоден випадок розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності не розслідується без використання спеціальних знань, тобто залучення спеціалістів чи судових експертів. Це пов’язано перш за все з тим, що діяльність з розслідування таких злочинів професійно здійснюють фахівці в області юриспруденції, криміналістики та інших галузей наукового знання, якого вони набули, навчаючись в юридичних навчальних закладах, під час стажування в правоохоронних органах, на курсах перепідготовки, а також у результаті власної практики.

Однак яким би високоосвіченим та добре підготовленим за своєю спеціальністю не був суб’єкт діяльності з розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, він завжди залишається фахівцем вузького профілю. За межами його професійних знань та навичок лежить багато чого з того потенціалу науки, техніки, ремесел, мистецтва, чим він належним чином не володіє. Тому у всіх необхідних випадках він вправі й повинен вдаватися до допомоги фахівців при вирішенні питань, які належать до їх компетенції. Необхідність у залученні фахівців неюридичного профілю виникає тоді, коли власні можливості та знання, доступні методи й технічні

засоби пізнання суб'єкта такої діяльності, навички застосування таких засобів та методів виявляються недостатніми для ефективного збирання, аналізу, оцінки й використання інформації, встановлення конкретних фактів, виявлення прихованих зв'язків, властивостей, ознак досліджуваних об'єктів, виконання інших завдань.

У тих випадках, коли процес пошуку та пізнання здійснюється в режимі процесуального доказування, фахівці, залучені до участі в цьому процесі, можуть виступати в ролі спеціаліста як учасника слідчої дії, а також судового експерта.

Кримінально-процесуальний закон неоднозначно вирішує питання про можливість використання спеціальних знань при проведенні різних слідчих та інших процесуальних дій. В одних випадках використання таких знань є обов'язковим, в інших носить факультативний характер.

Проведений нами аналіз кримінальних справ про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності показав, що для участі в процесуальних та непроцесуальних діях вже залучаються фахівці із числа: співробітників судово-експертних підрозділів всіх рівнів та різної відомчої приналежності; компетентних працівників контролюючих органів; представників інших практичних, а також наукових та педагогічних колективів, які володіють глибокими знаннями у своїх областях діяльності; приватних осіб, що не входять до штату яких-небудь офіційних структур.

Такі фахівці надають суб'єктам діяльності з розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності допомогу у формі консультацій, порад, рекомендацій, передачі довідкової інформації, участі в підготовці та проведенні різноманітних, не тільки слідчих чи судових дій, шляхом проведення лабораторних досліджень, обстеження підприємств, ділянок території та інших об'єктів, проведення контрольних перевірок та інших заходів.

До категорії фахівців, які сприяють суб'єктам діяльності з розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності,

відносяться також фахівці, які проводять так звані службові розслідування, діючи в складі комісій. Суб'єкти зазначеної діяльності використовують у своїй роботі акти й висновки комісій, одержують у них консультації, дають їм доручення на предмет вирішення тих питань, які віднесені до їх компетенції. Якщо буде потреба вони можуть бути допитані на слідстві й у суді як свідки.

Отже, при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, використання спеціальних знань доцільно здійснювати шляхом: залучення фахівців для участі в процесуальній та іншій діяльності; проведення судових експертиз; проведення різних перевірок, обстежень; одержання довідок та консультацій у знаючих осіб; витребування та використання документів, які складаються такими особами, у ході їх службової діяльності; допиту спеціалістів як свідків або судових експертів, якщо вони брали участь у проведенні судових експертиз.

На нашу думку при розслідуванні зазначеної категорії злочинів доцільним є залучення фахівців і для вирішення тих питань, які входять до компетенції суб'єкта розслідування. Прикладом тому може бути звернення оперативно-слідчих працівників із конкретних справ за допомогою до ветеранів слідства чи оперативно-розшукової роботи, які мають значний практичний досвід розслідування злочинів. Необхідні консультації, поради, рекомендації практикам можуть надати й учені-фахівці в галузі кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, судової бухгалтерії, цивільного права і процесу, захисту інтелектуальної власності.

Досить корисними є рекомендації та вказівки, які надаються кваліфікованими наглядаючими за слідством та дізнанням прокурорами, що вивчають перевірочні матеріали та кримінальні справи, керівниками, а також знаючими досвідченими співробітниками вищестоящих оперативних та слідчих структур, які виїжджають на місця для надання допомоги в організації роботи з виявлення, розкриття та розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності. Особливо цінна така допомога в вирішенні питань, пов'язаних зі складними випадками кваліфікації

вчиненого, дослідження речових доказів, пошуком злочинців, які вчинили злочин в умовах неочевидності.

Отже, важливим напрямом підвищення ефективності розслідування злочинів, є використання спеціальних знань в діяльності правоохоронних органів. Останнім часом у криміналістиці цьому напрямку досліджень, де існує ціла низка проблем, приділяється значна увага [129; 158; 178; 186; 198; 246; 247; 248; 249; 284; 344].

Кримінально-процесуальне законодавство України пов'язує використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, перш за все, з призначенням експертизи (ст. 75 КПК України) та участю спеціаліста при проведенні слідчих дій (ст. 128¹ КПК України). При цьому в законі не визначається поняття спеціальних знань, та не розкривається їх зміст. Практика виявлення, розкриття та розслідування злочинів, свідчить, що форми використання спеціальних знань під час досудового слідства значно ширші тих, що передбачені в законі, однак в торії криміналістики ці питання розроблені недостатньо, а звідси відповідно, не створено належних умов для їх вирішення під час практичної діяльності.

У навчальній та науковій криміналістичній літературі, як правило, викладається лише одна форма використання спеціальних знань – судова експертиза і, рідше – участь спеціаліста в слідчих діях. Дослідженню інших форм залучення спеціальних знань та їх ролі у виявленні, розкритті та розслідуванні злочинів приділяється явно недостатньо уваги [47, с. 237]. Це породжує на практиці численні правові, організаційні та інші проблеми залучення спеціалістів на стадії досудового слідства, використання результатів їх роботи в доказуванні. І особливо гостро вони проявляються під час розслідування злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності. Ця обставина і обумовила необхідність розгляду загальних положень використання спеціальних знань в даній дисертації.

У вивченій нами кримінально-процесуальній і криміналістичній літературі науковці намагалися дати узагальнююче визначення поняття

«спеціальні знання», але все ж таки єдиного підходу не змогли виробити, тому зміст поняття «спеціальні знання» є дискусійним.

У теорії пізнання словосполучень «спеціальні знання», «спеціальні наукові знання» не існує, вони властиві тільки специфічній правовій сфері. В юридичній літературі рівнозначно з терміном «знання» використовується також термін «пізнання» [123, с. 113-125; 285, с. 5; 342]. На думку В.К. Лисиченко й В.В. Циркаля, однозначність термінів «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання» свідчить про різновид професійних знань, якими володіє експерт [186, с. 17].

Ряд науковців, зокрема Г.М. Підгорний, В.М. Махов, Т.В. Сахнова вважають і обґрунтовують уживання терміна «спеціальні знання» більш точним і прийнятним [217, с. 37; 200, с. 38-39; 260, с. 9-10]. З погляду філософського розуміння даних термінів варто виходити з визначення й поняття самого знання й процесу пізнання. Набутий людський досвід, отримані знання зберігаються всередині дійсної, живої індивідуальності, що збирає й усмоктує новий досвід з метою особистого розвитку. Інтелект, розум людини виступають як зовнішні інструменти пізнання навколишнього світу як особлива частина людської індивідуальності. Можна виділити етичне, естетичне, релігійне, політичне, правове й безпосередньо пізнавальне відношення людини до світу. Пізнавальне відношення, зокрема наукове, спрямоване на відбиття об'єктивної реальності, більше того, воно робить це активно, творчо, може передбачати хід майбутнього розвитку досліджуваного об'єкта. Така рефлексивна природа людського мислення. Наукове відтворення, розуміння предмету є головною метою пізнавального процесу. Результатом же пізнавальної діяльності людини буде якість певне знання. Суб'єкт пізнання творчо й цілеспрямовано відображає дійсність і створює її ідеальні образи. Індивід створює й одержує в процесі наукового дослідження певні конкретні знання й у відомій мірі володіє ними. Пізнання ж виступає як соціально-опосередковане відношення людини до світу, що історично розвивається. Це активне, цілеспрямоване відображення законів об'єктивного

зовнішнього світу. Таким чином, пізнання – це процес відображення та відтворення в людському мисленні об'єктивної дійсності, нагромадження досвіду, засвоєння навичок та набуття вмінь, а знання – це продукт суспільно-трудової й розумової діяльності, уже заснований на досвіді, навичках та умінні. Отже, використання терміну «знання» у зазначеному вище словосполученні, на нашу думку, більш доречно.

Правильне розуміння значень вказаних словосполучень важливо як для успішного виконання експертних завдань, так і для використання спеціального знання в різних його формах. Результативне використання в кримінальному судочинстві таких знань прямо залежить від повного виявлення їх сутності. З цією метою ми звернули увагу на думку провідних науковців і висловили свою точку зору на дану проблему.

Вихідним для розуміння спеціальних знань є формулювання О.О. Ейсмана, який визначив спеціальні знання як знання, якими не володіє адресат доказування. Зокрема він пише, що «це знання не загальновідомі, не загальнодоступні, вони не мають масового поширення...» [345, с. 91]. У даному формулюванні хоча й була відзначена головна ознака спеціального знання, однак неясно, що розуміється під «не загальновідомими, не загальнодоступними й не маючими масового поширення знаннями» і які критерії їх розмежування.

Г.Г. Зуйков визнавав спеціальні знання як насамперед «засновані на теорії й закріплені практикою глибокі й різнобічні знання прийомів і засобів криміналістичної техніки, що забезпечують виявлення, фіксацію й дослідження доказів. До спеціальних знань у цьому смислі відносять пізнання в судовій медицині, судовій хімії, фізиці, пожежній справі, автосправі, а також будь-які інші знання (педагогічні, лінгвістичні, математичні та ін.), використання яких необхідно для повного, всебічного й об'єктивного розслідування злочинів» [123, с. 113-125]. Дефініція містить конкретні області знань і мету використання. В той же час потрібна конкретизація щодо різнобічних і глибоких знань.

Розглянуте словосполучення в ряді формулювань розуміється у вузькому й широкому змісті цього слова. Так, під спеціальними знаннями, – писав З.М. Соколовський, – варто розуміти сукупність відомостей, отриманих у результаті професійної підготовки, що створюють для їх власника можливість вирішення питань у певній галузі [283, с. 202]. Тим самим автор занадто обмежено сприймав предмет дефініції.

В той же час Г.Є. Морозов під спеціальними знаннями розуміє знання, якими володіє особа в конкретній галузі хімії або біології, математики або фізики, природознавства чи енергетики, педагогіки чи лінгвістики [215, с. 10]. У такому варіанті недоліком уявляється широке поняття спеціальних знань і відсутність, як і в першому випадку, відображення кримінально-процесуальної специфіки їх застосування.

До спеціальних знань, як вважає Ю.Г. Корухов, відноситься сукупність знань у певній галузі науки, техніки або мистецтва, застосовуваних з метою доказування [155, с. 17-18]. Як справедливо помітив В.М. Махов, якщо виходити з походження терміна, то не слід приймати зміст його традиційної форми за основу [200, с. 39]. Ще в статті 112 Уставу кримінального судочинства 1864 року вказувалося, що для точного «умозрених обставин», які зустрічаються у справі, необхідні спеціальні відомості або досвідченість в науці, мистецтві, ремеслі, промислі або якому-небудь занятті. Таке розуміння спеціальних знань запозичене багатьма авторами визначень. Наприклад, аналогічно розглядав спеціальні знання Є.І. Зуєв: «...будь-які пізнання в науці, техніці, мистецтві або ремеслі (крім галузей процесуального й матеріального права), застосовувані при вирішенні питань, що виникають при здійсненні правосуддя» [122, с. 89]. Так само визначає це поняття Н.В. Суригіна: «...сукупність знань і професійного досвіду в галузі науки, техніки, мистецтва й ремесла, застосовуваних для одержання, обробки й використання пошукової та доказової інформації з метою попередження або швидкого й повного розкриття та розслідування злочинів» [301, с. 27].

Однак початкове значення цих термінів помітно відрізняється від теперішнього змісту їх використання. Ще здавна під спеціальними знаннями в мистецтві малися на увазі вміння, майстерність взагалі. Такий зміст відомий з історії сприйняття даного терміну. Як відомо, термін «мистецтво» у широкому змісті – це процеси й надбання людської майстерності, уяви й винахідливості на противагу природі. Існує два напрями в мистецтві. Перший напрям, що йде від Аристиди, стверджує, що мистецтво має справу з імітуванням, у результаті чого ми одержуємо задоволення, споглядаючи точно й акуратно виконані картини реального світу. Другий напрям, що бере початок від Платона, пояснює, що мистецтво надихається «Музами» для всього, що перебуває над навколишнім світом [50, с. 438-440]. Як писав Конфуцій: «Прагни до істини, тримайся чеснот, опирайся на гуманність та забавляйся вільними мистецтвами» [152, с. 55]. Під вільними мистецтвами він розумів церемонії, музику, стрілянину, керування колісницею, письмо та рахування. У Середні віки поняття «мистецтво» використовувалося для позначення області навчання, яка розглядається як інструмент пізнання в граматиці, логіці, риториці, арифметиці, музиці, геометрії та астрономії.

Викликає сумнів доцільність та доречність використання терміну «ремесло» у визначенні спеціальних знань. Сьогодні при проведенні судової експертизи спеціальні знання «у ремеслі» можуть бути затребувані вкрай рідко.

Не зовсім логічними є сполучення «знання в науці» та «знання в техніці», тому що технічні знання базуються на досягненнях науки.

В.Г.Гончаренко у визначенні спеціальних знань запозичені терміни доповнює вказівкою мети їх використання, він пише: «спеціальні знання в кримінально-процесуальному значенні – це знання в науці, техніці або мистецтві, застосовувані для одержання доказової інформації спеціально підготовленими особами» [66, с. 114]. Однак, на нашу думку, таке визначення автора є досить широким й не розкриває змісту поняття.

В.К. Лисиченко і В.В. Циркаль вважають, що спеціальні знання – «це не загальновідомі в судочинстві наукові, технічні й практичні знання, набуті в результаті професійного навчання або за певною спеціальністю особою, залученою спеціалістом або експертом з метою сприяння слідчому або суду в з'ясуванні обставин справи або дачі висновку з питань, для вирішення яких потрібно їх застосування» [186, с. 22]. На наш погляд, визначення має ті ж недоліки, на які вказувалося раніше.

У визначенні, запропонованому Г.І. Грамовичем, досить об'ємно розкриті цільове призначення застосування спеціальних знань. У його розумінні «...спеціальними у кримінально-процесуальному значенні будуть систематизовані наукові знання, уміння й навички в певній області людської діяльності (крім знань в галузях матеріального й процесуального права), отримані в результаті цілеспрямованої професійної підготовки й досвіду роботи, які використовуються з метою збирання доказової та орієнтуючої інформації про злочинне діяння, а також сприяють розробці технічних засобів та прийомів роботи з доказами й встановленню істотних обставин, що мають значення для справи» [73, с. 12].

Не ясна область та мета використання спеціальних знань у визначенні, сформульованому Г.М. Надгірним: «Під спеціальними знаннями розуміють знання, які отримані в результаті професійної підготовки із наукових, інженерних, виробничих спеціальностей, а також інші загальновідомі знання, необхідні для вирішення питань у справі» [217, с. 42]. Автор вважав за потрібне підкреслити зв'язок спеціальних знань із професійною підготовкою.

О.О. Закатов і Ю.М. Оропай вважають, що «під спеціальними знаннями в судочинстві розуміються перевірені практикою професійні знання компетентних осіб, їх вміння користуватися науково-технічними засобами й прийомами для виявлення, фіксації й дослідження доказів у ході слідчої дії» [106, с. 81]. На наш погляд, словосполучення «перевірені практикою професійні знання» сприймається досить складно.

Більш вдало вказує на сутність незагальновідомих знань В.І. Шиканов, він пише: «термін «спеціальні знання» застосовується для позначення будь-якої можливої сукупності знань (практичного досвіду, навичок) за винятком знань загальновідомих (тобто таких, які входять до загальноосвітньої підготовки громадян) і знань в області права» [342, с. 39].

Істотною ознакою спеціальних знань, на думку В.М. Махова, є знання, набуті в процесі підготовки до певної трудової діяльності й засвоєні в ході цієї діяльності, тобто «це знання, властиві різним видам професійної діяльності, за винятком знань, що є професійними для слідчого й судді, використовуваних при розслідуванні злочинів і розгляді кримінальних справ у суді з метою сприяння встановленню істини в справі у випадках і порядку, визначеному кримінально-процесуальним законодавством» [200, с. 46]. Варто помітити, що професійні знання не завжди є істотною ознакою спеціальних знань, як, наприклад, у ситуації, коли необхідні спеціальні знання у філателії. Навіть якщо суб'єкт буде мати відповідну освіту, то це не професійна діяльність, а захоплення.

П.П. Іщенко також розглядає спеціальні знання виходячи з інтересів кримінального судочинства й не враховує зазначений вище нюанс. Він вважає, що «це будь-які професійні знання, які можуть посприяти у виявленні, фіксації й вилученні доказів» [128, с. 8].

О.М. Зінін та Н.П. Майліс пропонують розуміти під спеціальними знаннями, «такі, що виходять за рамки загальноосвітньої підготовки й простого життєвого досвіду, що здобуваються в процесі професійної діяльності в тій або іншій галузі науки, техніки, мистецтва, ремесел, засновані на теоретичних, базових положеннях відповідних галузей знань та підкріплені отриманими в ході спеціального навчання або первинної діяльності навичками» [116, с. 63].

На наш погляд, під спеціальними знаннями потрібно розуміти не загальновідомі в кримінальному процесі знання, набуті особою в результаті

професійного навчання або роботи з певної спеціальності, використовувані для вирішення завдань кримінального судочинства.

На думку А.А. Ісаєва: «Спеціальними експертними знаннями є професійні знання, обумовлені певним комплексом теоретичних знань предметних наук та сукупністю практичних навичок і практичного досвіду, реалізовані в методиці проведення експертиз» [126, с. 236].

І.Я. Фойницький справедливо вказував на мінливий характер меж між спеціальними та загальнодоступними знаннями [320, с. 317]. Знання – відображення об'єктивних характеристик дійсності у свідомості людини. Можна прийняти поділ знань на повсякденні та наукові. Повсякденні знання формуються стихійно в процесі набуття життєвого досвіду кожним індивідом. Наукові ж знання складаються в результаті виконання конкретних пізнавальних завдань щодо з'ясування сутності явищ для досягнення повної об'єктивної істини. Взаємозв'язок між повсякденними та науковими знаннями досить тісний. Необхідні наукові знання в повсякденному житті впливаються в повсякденні, в той же час у результаті досліджень учених підтверджуються деякі закономірності з повсякденної діяльності. Таким чином, поділ знань вдається провести лише умовно.

На думку Т.В. Сахновой, розмежування повсякденних і спеціальних знань проводиться на основі визначення критеріїв потреби в спеціальних знаннях. Такими критеріями можуть виступати: «норма права (матеріального або процесуального), що містить спеціальні елементи в певній формі; рівень розвитку наукових знань, що дозволяє використовувати їх з практичною метою (професійної оцінки спеціальних елементів); наявність об'єктивного зв'язку між способом застосування певних наукових знань і юридичною метою їх використання» [260, с. 8].

Далі автор пропонує приймати ці критерії за основу формулювання: «...спеціальні знання – це завжди наукові знання неправового характеру, супроводжувані адекватними (визнаними) прикладними методиками, використовувані для досягнення певних юридичних цілей» [260, с. 8]. Однак

щоб застосувати критерії, необхідно з'ясувати все-таки, що таке повсякденні та спеціальні знання.

Дискусійним є питання про віднесення юридичного знання до спеціального. Як пише О.О. Эйсман: «...пізнання в області законодавства й науки права, інакше – юридичні знання, не відносяться до спеціальних знань у тому розумінні, в якому це поняття вживається в законі» [345, с. 91]. Таку думку поділяють більшість криміналістів і процесуалісти [205; 186, с. 23; 21, с. 471].

«Слідчий при проведенні слідчих дій завжди використовує свої спеціальні знання, навички й уміння. Йому необхідні спеціальні знання з різних галузей науки й техніки. Але крім неправових спеціальних знань, навичок та вмінь, слідчому необхідні й правові спеціальні знання, навички й уміння для проведення розслідування кримінальних справ: він повинен знати кримінальне й кримінально-процесуальне законодавство, опанувати тактикою проведення слідчих дій та методикою окремих видів злочинів. Тому є неспроможною думка, що спеціальні знання не повинні відноситися до області права» [177].

Разом із цим, є думки про допустимість постановки перед експертом правових питань [9, с. 4-5; 73, с. 10-11], та існують ідеї про «правову експертизу» при розслідуванні окремих видів злочинів, хоча питання про використання правових знань у висновку судового експерта не ставиться [253; 220, с. 15-16].

О.О. Ексархопуло вказує (ми в цілому розділяємо його думку): «До стереотипів насамперед варто віднести точку зору про те, що спеціальними не є знання в області права. І раніше, і сьогодні для підтвердження цього висновку прийнято було посилатися на відому постанову Пленуму Верховного Суду СРСР «Про судову експертизу із кримінальних справ» від 16 березня 1971 р. № 1, у пункті 11 якої говориться, що «суди не повинні допускати постановку перед експертом правових питань як таких, що не

входять до його компетенції (наприклад, чи мало місце розкрадання або недостача, вбивство або самогубство й т.п.)» [346, с. 26].

Підстави для такої постановки завдання, на думку О.С. Подшибякіна, є, тому що останнім часом проведені правові реформи знову відкривають дану проблему. Так, «Конституційний суд РФ, на підставі статті 63 Федерального конституційного закону «Про Конституційний суд РФ», практично у всіх розглянутих справах залучає як експертів фахівців у різних галузях права» [234, с. 131] (природно, що така практика існує й в Україні. – *І.К.*).

На наш погляд, поняття «спеціальні знання» припустимо і щодо окремих юридичних знань. Цілком справедливо пише О.О. Ексархопуло: «Можна погодитися з тим, що традиційний підхід до оцінки сутності поняття спеціальних знань як будь-яких, крім знань в області права, був відомою мірою обґрунтований і насамперед тим, що будь-яка професійна діяльність для суб'єктів, які її здійснюють, «спеціальною» бути не може, оскільки не виходить за межі їх професії. Для професіонала його власна сфера діяльності не є «спеціальною», «специфічною». Такою може визнаватися лише та сфера практичної діяльності або та галузь теоретичних знань, які вимагають професійної підготовки в інших галузях знання або інших сфер практичного використання цих знань.

Але чи означає це, що питання, в яких працівники органу дізнання, слідства, прокуратури або суду повинні розбиратися на професійному рівні, не можуть у принципі стати предметом вивчення та оцінки з боку знаючої особи, в тому числі незалежного експерта? Поширювати на конкретного слідчого, працівника органу дізнання, прокурора, суддю обов'язок бути цілком компетентним у всіх питаннях, всіх відомих сьогодні галузях і підгалузях права, знання яких може знадобитися в ході розслідування й розгляду кримінальних справ, означало б поставити слідчого, суддю в досить скрутне, якщо не сказати безвихідне положення, коли «знати право вони зобов'язані», але реально освоїти ці знання в необхідному, для прийняття кваліфікованих та відповідальних рішень, обсязі виявляється неможливим.

Здається, що в сучасних умовах з'явилися достатні підстави для критичної оцінки згаданої постанови Пленуму Верховного Суду СРСР, прийнятої 30 років тому. Сьогодні стає ясно, що в кількості нормативних актів, прийнятих за останні роки, які необхідно знати при розслідуванні нових видів злочинів і якими доводиться керуватися слідчим, прокурорам, суддям у своїй роботі, жоден юрист професійно в необхідному обсязі розбиратися не в змозі. Не можна кваліфіковано розслідувати податкові злочини, вчинені в сфері підприємництва чи банківської діяльності, – не маючи достатньої підготовки в галузі цивільного, фінансового чи банківського права; злочини в сфері високих технологій, – не розбираючись у питаннях правового забезпечення інформаційної безпеки, і т.д. Не говорячи вже про те, що у кримінальних справах, пов'язаних із майновими злочинами, як правило заявляються цивільні позови, вимоги за якими можуть виявитися не менш різноманітнішими, аніж ті, що розглядаються в цивільному або арбітражному судочинстві» [346, с. 26].

Якщо провести аналогію з такою областю знань, як математика, то усередині її поряд зі спеціальністю «математика», є й «прикладна математика». Особа, що одержала освіту за фахом «математика», не володіє на професійному рівні таким специфічним знанням з галузі прикладної математики, як теорія оптимального управління, або не зможе вирішити завдання із абсолютної стабільності нелінійних систем щодо частини змінних. Якщо залучається інша особа – фахівець у прикладній математиці – для виконання зазначеного завдання, то його знання будуть спеціальними щодо першої особи в змісті професійного навчання, хоча вони – знання фахівця-математика й фахівця прикладної математики – перебувають в одній області знання. В правовій області також можливе аналогічне положення, і, відповідно, одні юридичні знання будуть спеціальними щодо інших.

В.М. Махов пропонує відносити до «спеціальних знань» правові знання, крім професійних знань слідчих та суддів. «...Професійні знання слідчого (судді) – це правові знання. Але далеко не всі, а знання, насамперед,

кримінального права, кримінального процесу, криміналістики. Вивчивши у вузі господарське, трудове, міжнародне право й деякі інші галузеві правові науки, слідчі можуть самі розібратися в нескладних юридичних питаннях з відповідних галузей права. Але й серед юристів існує спеціалізація. І з боку слідчого було б неправильним ігнорувати поглиблені знання юристів, що спеціалізуються в якійсь вузькій сфері правової діяльності, що виходить за межі його професійної діяльності» [200, с. 46-47].

Погоджуючись із В.М. Маховим у частині необхідності поділу за спеціалізаціями, не можна прийняти повністю думку про виключення з поняття спеціальних знань професійних знань суддів та слідчих. Дійсно, поняття «спеціальні знання» застосовується тільки в правовій області, і перевизначати цілком юридичні знання як спеціальні в юридичній сфері нелогічно. З іншого боку, професійні знання суддів та слідчих є широким поняттям, що може «перетинатися» з іншими правовими знаннями. Допускаємо, що потрібна конкретизація шляхом виділення знання, що відповідає кваліфікаційній характеристиці особи, яка здійснює дізнання, слідчого, прокурора й судді. Потреба в спеціальних знаннях виникла щодо осіб, відповідальних за процес кримінального судочинства. Варто позначати спеціальними знання, які виходять за межі професійних знань цих осіб. Ми згодні з думкою С.Ф. Бичкової про те, що під юридичними знаннями варто розуміти «...знання осіб, відповідальних за ведення кримінального судочинства, зокрема, повноважень з кваліфікації діянь та виконання процесуальних норм, реалізації методики розслідування злочинів та тактики проведення слідчих дій. Названий перелік є загальною кваліфікаційною характеристикою особи, яка здійснює дізнання, слідчого, прокурора та судді, що базується на визначаючих їх спеціальність професійно обов'язкових знаннях. Усі знання, в тому числі і юридичні, за межами цього кола знань, навичок та вмінь, використовуваних суб'єктами доказування у конкретній кримінальній справі, можуть бути віднесені до спеціальних» [37, с. 6-7].

Одночасно з цим виникає питання про віднесення криміналістичних знань до спеціальних. В.Г. Гончаренко характеризує спеціальні криміналістичні знання в процесуально-правовому змісті як знання в області криміналістичної техніки, застосовувані спеціально підготовленими особами для пізнання об'єктів при здійсненні юридичної діяльності з їх природничо-наукової та технічної сторін [66, с. 118].

Такої ж думки й Г.І. Грамович. Він пише: «...криміналістичні знання являють собою систему тісно зв'язаних юридичних і природно-технічних наукових відомостей, які в цілому відносяться до юридичних знань. Але, з огляду на складність цієї системи, багатоплановість розв'язуваних з її допомогою завдань, можна виділити природничо-наукові відомості, використовувані для пізнання об'єктів у процесі розкриття, розслідування й попередження злочинів» [73, с. 10-11].

Оскільки засоби, прийоми й методи криміналістичної техніки являють собою природничо-наукові та технічні знання, то особи, які одержують юридичні професії, можуть ними не володіти.

Проведений аналіз поняття «спеціального знання» показує, що необхідно визначитися в самій процедурі формулювання. Як ми вже відзначали, мова йде про поняття, прийняте тільки в правовій сфері. Слово «спеціальний» походить від латинського *specielis* – особливий. Які знання будуть особливими усередині правової сфери?

Безсумнівно, «спеціальні знання» не є «загальновідомими» і «загальнодоступними». Яким же чином можливе проведення розмежування між «загальновідомими», «загальнодоступними» знаннями й «спеціальними знаннями»? Справедливо відзначає О.Р. Росінська, що «глобальна інформатизація, яку зараз переживають багато країн... сильно впливає на критерії, що визначають загальнодоступність, повсякденність знань. Справді, чи є спеціальними або загальновідомими відомості, викладені в призначених для широкого кола читачів енциклопедіях, довідниках, словниках,

представлені в електронних засобах масової інформації, глобальної комп'ютерної мережі Internet?» [252, с. 13].

«Загальновідомі» та «загальнодоступні» знання прямо залежать від рівня освіти суспільства. Ми не можемо погодитися з точкою зору, що «загальновідомі пізнання», як і термін «загальноосвітня підготовка», носять суб'єктивний оцінний характер [252, с. 12]. У відповідності до законодавства України про освіту в державі реалізуються освітні програми, які умовно поділяються на загальноосвітні та професійні.

Загальноосвітні програми спрямовані на виконання завдань формування загальної культури особистості, адаптації особистості до життя в суспільстві, на створення основи для усвідомленого вибору й освоєння професійних освітніх програм. До загальноосвітніх програм відносяться програми початкової загальної освіти, базова середня загальна освіта, повна загальна середня освіта.

Професійні освітні програми спрямовані на вирішення завдань послідовного підвищення професійного й загальноосвітнього рівнів, на підготовку фахівців відповідної кваліфікації. До професійних відносяться програми професійно-технічної освіти, вищої освіти, післядипломної освіти. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» одержати вищу освіту можливо на базі повної загальної середньої освіти. Таким чином, кожний суб'єкт права має мінімум повну загальну середню освіту. Вважаємо, що загальнодоступними й загальновідомими знаннями є знання, отримані в процесі базової загальної середньої освіти, тобто отримані відповідно до Державного освітнього стандарту такої освіти.

Таким чином, підбиваючи підсумок сказаному вище, можна визначити, що спеціальні знання – це не пов'язані з веденням кримінального судочинства знання, які за змістом виходять за рамки загальноосвітніх та спеціальних освітніх програм, які використовуються для досягнення юридичних цілей в ході кримінального процесу.

Необхідно відзначити, що в деяких визначеннях спеціальні знання розкриваються через навички й уміння. Поняття «навички» й «уміння», які іноді згадуються як рівнозначні стосовно поняття «спеціальні знання» [283, с. 200], є лише компонентами спеціальних знань. Безсумнівно, навички й уміння включаються в спеціальні знання, але вони характеризують практичне оволодіння знаннями. Як відомо, навичка – досконале володіння дією, автоматизований момент свідомої діяльності, що формується на основі знань. При цьому розрізняють рухові, розумові та сенсорні навички, а також навички поведінки. Навички розумової діяльності виступають як необхідні компоненти розумової праці (навички аналізу інформації, що надходить, з'ясування завдання, оцінки обстановки, вироблення та прийняття рішень і т.д.). На підставі широкого кола знань і вже вироблених навичок виникають уміння, що виражають той або інший ступінь майстерності діяльності [224, с. 137].

У криміналістичній літературі під навичками розуміють «дію, сформовану шляхом повторення, яка характеризується високим ступенем освоєння і відсутністю поелементної свідомої регуляції і контролю» [341, с. 132].

А поняття «вміння» сформульовано як «освоєний людиною спосіб виконання якої-небудь дії в результаті набутих знань і навичок. Створює можливість виконання дії не тільки у звичних, але й в умовах, що змінилися» [20, с. 233]. Тому навички й уміння можуть бути властиві будь-якому знанню. Знання, уміння й навички – невіддільні й функціонально взаємозалежні частини будь-якої цілеспрямованої діяльності [229, с. 362]. Виходячи із цього ми не включаємо поняття «уміння й навички» у визначення поняття «спеціальні знання», а маємо на увазі їх в обов'язковому порядку. До сказаного варто додати, що необґрунтованою є думка про те, що в кримінальному процесі знання й навички розглядаються диференційовано, а також що можна використовувати лише спеціальні знання без навичок та вмінь [283, с. 200].

Отже, в даному підрозділі ми розглянули погляди науковців та практиків на сутність спеціальних знань у кримінальному судочинстві, розкрили їх поняття, вказали можливості та напрями використання при розслідуванні злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності.

1.3. Форми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності

Чинний кримінально-процесуальний закон пов'язує використання спеціальних знань та навичок при розслідуванні злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності, перш за все, з призначенням експертизи (ст. 75 КПК України) та участю спеціаліста при проведенні слідчих дій (ст. 128¹ КПК України). Повсякденна практика розслідування зазначеної категорії злочинів свідчить, що форми використання спеціальних знань під час досудового слідства значно ширші за передбачені в законі. Але в теорії кримінального процесу та криміналістики ці питання розроблені недостатньо, відповідно, не створено належних умов для їх вирішення на практиці під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

В навчальній та науковій літературі присвяченій розслідуванню злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, як правило, викладається лише одна форма використання спеціальних знань – судова експертиза і, рідше – участь спеціаліста в слідчих діях. Дослідженню інших форм залучення спеціальних знань та їх ролі у розслідуванні зазначених злочинів приділяється недостатньо уваги. Це породжує на практиці численні правові, організаційні та інші проблеми залучення спеціалістів на стадії досудового слідства, використання результатів їх роботи в доказуванні. Саме ця обставина і обумовила необхідність розгляду деяких загальних положень використання спеціальних знань в даній роботі.

Варто вказати, що при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності спеціальні знання використовуються не тільки для отримання доказів, але і для одержання різноманітної орієнтуючої інформації, яка полегшує прийняття тактичних та процесуальних рішень у кримінальній справі. У зв'язку з цим слід мати на увазі, що це можливо в кількох різновидах діяльності правоохоронних органів: 1) в оперативно-розшуковій діяльності; 2) на стадії прийняття рішення про порушення кримінальної справи; 3) при проведенні досудового слідства; 4) в судовому розгляді кримінальної справи.

В залежності від процесуальної урегульованості порядку застосування спеціальних знань в названих видах діяльності чи неврегульованості і, відповідно, відбиття результатів у процесуальних документах, науковці та практики виділяють їх непроцесуальні та процесуальні форми.

Непроцесуальні форми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності мають місце тоді, коли вони застосовуються до порушення кримінальної справи або за порушеною кримінальною справою але результати цього не відбиваються у процесуальних документах. Проведений нами аналіз практики розслідування злочинів, як посягають на права інтелектуальної власності, нормативних та літературних джерел з даної проблематики дає підстави для віднесення до непроцесуальних форм таких прикладів використання спеціальних знань.

Поширеною непроцесуальною формою використання спеціальних знань є залучення спеціаліста із застосування криміналістичної техніки та методів до участі в оперативно-розшукових заходах. У даному випадку мається на увазі передбачене п.п. 9, 11 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та ст. 15 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» негласне одержання інформації із застосуванням фотографування, відео-, і аудіозапису, як засобів документування дій осіб, які здійснюють злочинні посягання на права

інтелектуальної власності, результати такого негласного одержання інформації, як правило, не мають значення доказів у кримінальній справі. Застосування технічних засобів документування дій злочинців можливе як до порушення кримінальної справи, так і після цього. Суб'єктом цієї форми використання спеціальних знань виступає фахівець у застосуванні названих технічних засобів, процесуальний статус якого законодавчо не визначається, це можуть бути ревізори, бухгалтери, економісти, товарознавці та ін., які працюють у конкретному відомстві, установі, організації чи на підприємстві.

Порядок залучення спеціаліста, його права та обов'язки, питання взаємодії з працівниками оперативних служб регулюється Настановою про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України (затверджене наказом МВС України № 682 від 30.08.1999 р.).

Використовуються також при порушенні прав інтелектуальної власності відомчі ревізії та розслідування. Вони проводяться поза рамками кримінального процесу за ініціативою органів управління держави чи іншого власника для встановлення фактів, що мають певне юридичне значення. Наприклад, це можуть бути документальні ревізії, товарознавчі дослідження тощо, які проводяться спеціалістами окремого підприємства, організації, установи чи відомства. Більшість з них спрямована на здійснення контролю за дотриманням прав інтелектуальної власності певними посадовими особами. За результатами цих перевірок і розслідувань складаються документи, які використовуються, перш за все, зацікавленими юридичними особами та відомствами. Але вони можуть бути залучені і до кримінального судочинства та використані як підстави для порушення кримінальної справи під час виявлення ознак злочину, що посягає на права інтелектуальної власності. Результати таких відомчих ревізій та розслідувань – «акти», «висновки» та інші документи залучаються до кримінальної справи як витребувані документи згідно зі ст. 66 КПК України і можуть розглядатися як джерела доказів в розумінні інших (непроцесуальних) документів згідно зі ст. 83 КПК України.

З ініціативи органу дізнання до порушення кримінальної справи при підозрі на посягання на права інтелектуальної власності, або слідчого після порушення такої справи, з метою встановлення юридично значущих фактів, можуть призначатися ревізії та перевірки (за вимогою правоохоронних органів). Метою таких ревізій та перевірок є цілеспрямоване виявлення за допомогою спеціалістів фактів, що вказують на ознаки злочинних посягань на права інтелектуальної власності. Під час їх проведення за ініціативою органу дізнання, метою є виявлення підстав для порушення кримінальної справи. Акти ревізій та перевірок розглядаються в матеріалах кримінальної справи як інші (непроцесуальні) документи, що є джерелами доказів.

Суб'єктами такої форми використання спеціальних знань виступають фахівці – ревізори контрольно-ревізійної служби в Україні, статус яких кримінально-процесуальним законодавством не визначається. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» головним її завданням є здійснення державного контролю за витрачанням коштів та матеріальних цінностей, їх збереженням, станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності юридичними особами, які одержують кошти з державного бюджету. Суб'єктами цієї форми використання спеціальних знань можуть бути також фахівці ревізійної служби НБУ, яка здійснює контрольні функції відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 20.03.1991 р., Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. і Положення про ревізійну службу НБУ (затверджене наказом НБУ № 67 від 01.07.1993 р.). Така ревізія чи перевірка може здійснюватися на підприємствах де є підозра, що виділені державою кошти використовуються не за призначенням, наприклад для виготовлення контрафактної продукції з метою її подальшої реалізації і вкладання подальших прибутків у такий же злочинний бізнес.

В ході проведеного нами дослідження на запитання «Як часто призначаються документальні перевірки при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності», завжди – відповів 21%

слідчих, інколи – 41%, ніколи – 38%. На таке ж запитання оперативні працівники відповіли так, завжди – 64%; інколи – 14,3%; ніколи – 14,3%.

На запитання про підстави призначення проведення документальних перевірок при розслідуванні (виявленні) злочинів, пов'язаних з порушенням права інтелектуальної власності, 63% слідчих назвали порушену кримінальну справу, 21% слідчих – наявність матеріалу оперативної перевірки, 10% – дві попередні підстави разом. На таке ж запитання 50% оперативних працівників назвали порушену кримінальну справу, 35,7% – дві попередні підстави разом, 10,7% – тільки наявність матеріалу оперативної перевірки (див. додаток, табл. Н.1).

У Настанові про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України поряд з експертними дослідженнями передбачається проведення досліджень за завданнями оперативно-розшукових підрозділів. Такі перевірочні дослідження матеріальних об'єктів в стадії порушення кримінальної справи, як показує слідча і оперативно-розшукова практика проводяться найчастіше в експертних установах за ініціативою органу дізнання для вирішення питання про порушення кримінальної справи при посяганнях на права інтелектуальної власності, коли встановити юридично значущі обставини можливо тільки в результаті застосування спеціального дослідження: техніко-криміналістичного, товарознавчого тощо. Наприклад, для встановлення контрафактності певної продукції (ст. 176 КК України). Крім експертних установ, дані дослідження проводяться в спеціалізованих установах таких як державні підприємства: Український інститут промислової власності (Укрпатент), Українське агентство з авторських та суміжних прав (ДП УААСП), державне підприємство «Інтелзахист» (ДП «Інтелзахист»), Інститут інтелектуальної власності і права, які входять до Державного департаменту інтелектуальної власності, Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Академії правових наук України тощо. Результати досліджень відображаються в документах, які називаються «довідкою» або «актом» і підписуються фахівцем, який проводив

дослідження. Зважаючи на те, що такі дослідження не передбачені чинним кримінально-процесуальним законодавством, вони проводяться до порушення кримінальної справи з метою перевірки результатів оперативно-розшукових заходів і виявлення матеріальних ознак злочину. Результати таких «перевірочних досліджень» не мають доказового значення і використовуються тільки як задокументована думка фахівця, тобто основа для обґрунтованого порушення кримінальної справи. Суб'єктом використання спеціальних знань у даному випадку виступає фахівець, статус якого також не визначається кримінально-процесуальним законодавством.

Попереднє дослідження матеріальних слідів злочину на досудовому слідстві має місце під час проведення слідчих дій (як правило, огляду місця події) або зразу після їх закінчення і має на меті оперативне забезпечення слідства орієнтуючою інформацією для встановлення обставин злочину, розшуку та затримання злочинця. Кримінально-процесуальним законодавством така діяльність не регламентується, дослідження проводиться співробітниками експертно-криміналістичних установ і регулюються Настановою про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України.

У зв'язку з тим, що попереднє дослідження процесуально не регламентується, а його висновки не мають доказового значення, то його проведення має певні обмеження, зокрема, при такому дослідженні повинні бути вжиті заходи щодо забезпечення збереження об'єктів, що досліджуються. При такому дослідженні не повинні застосовуватися методи, які змінюють властивості речових доказів, що може вплинути на результати наступних експертних досліджень, які є обов'язковими в подальшому. Методичною основою попереднього дослідження є розроблені у відповідних галузях судової експертизи способи та експрес- методи вивчення об'єктів.

Проведене нами опитування слідчих показало, що при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності попередні

дослідження матеріальних об'єктів (дисків, відеокасет, інше) використовували 72,4% слідчих.

Дослідження, що проводяться при перевірці обліку кримінальної реєстрації. В них виникає потреба як в процесі проведення оперативно-розшукових заходів до порушення кримінальної справи, так і під час досудового слідства у справах про розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності. Інформаційне забезпечення діяльності з розслідування таких злочинів покладається на підрозділи департаменту інформаційних технологій МВС України і підрозділи Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. Такі обліки являють собою основу на спеціальних знаннях систему накопичення, зберігання та використання криміналістично значущих об'єктів або інформації про них, призначену для розкриття і розслідування злочинів. Звернення до таких обліків, як правило, потребує попередніх не тільки пошуково-перевірочних дій, але й попередніх криміналістичних досліджень (трасологічних, техніко-криміналістичних та ін.). Так вирішуються завдання одержання довідкової інформації про об'єкт, що можливо вже потрапив в поле зору кримінального судочинства, встановлення причетності до злочину конкретних осіб, скоєння однією і тією ж особою кількох злочинів тощо.

З метою використання цієї форми спеціальних знань слідчий чи орган дізнання подає запит в підрозділ департаменту інформаційних технологій чи експертно-криміналістичний підрозділ про ту чи іншу інформацію з надсиланням відповідних матеріалів (фотографій осіб, підроблених документів тощо). Пошук в інформаційних масивах вказаних підрозділів супроводжується ідентифікаційними дослідженнями за методиками, які розроблені у відповідних родах криміналістичних експертиз. Результати перевірки відображаються в довідці встановленої форми, яка надсилається ініціатору запиту. Така довідка не є джерелом доказів, має орієнтує значення, а тому за результатами облікових перевірок і досліджень, як правило, призначаються відповідні судові експертизи.

Поширеною непроцесуальною формою при розслідуванні злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності є консультативна допомога фахівців. Така допомога можлива як до порушення кримінальної справи, так і після прийняття цього процесуального рішення. Відмінність консультації від попередніх досліджень полягає в тому, що для надання порад непотрібно ніяких досліджень. З цією метою використовується вже накопичений досвід фахівця з урахуванням особливостей конкретних обставин.

Така допомога надається в усній або письмовій формі. Письмова консультація може надаватися як фізичними, так і юридичними особами (експертними закладами, профільними науково-дослідними інститутами, вищими навчальними закладами та іншими установами і закладами) за письмовим поданням органу дізнання або слідчого. Консультація є думкою фахівця, яка має тільки орієнтуюче значення в кримінальній справі. Навіть викладена письмово, вона не може розглядатися як документ – джерело доказів, оскільки не має процесуальних гарантій достовірності викладених відомостей. Консультація може слугувати тільки підставою для прийняття тих чи інших тактичних або процесуальних рішень, однак відповідальність за це рішення повністю несе та посадова особа, яка прийняла його.

Проведене нами опитування слідчих показало, що при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності консультації фахівця з загальних питань у сфері інтелектуальної власності використовують 43% слідчих; консультації з приводу документального оформлення – 20,7%; консультації, пов'язані з виявленням і вилученням документів, у яких відображена злочинна діяльність – 24,1%; консультації при огляді місць виготовлення і зберігання продукції – 72,4% (див. додаток, табл. Н.1). Отже, звідси можна зробити висновок, що слідчі досить часто консультуються з фахівцями з тих чи інших питань при розслідуванні зазначеної категорії злочинів, а отже така форма залучення спеціалістів є досить ефективною при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

Проведене автором опитування слідчих і оперативних працівників щодо ефективності залучення спеціаліста на стадії порушення кримінальної справи про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності дало такі результати. Слідчі відповіли, що така ефективність висока – 68,9%, середня – 31,1%; оперативні працівники відповіли так, висока – 78,6%, середня – 21,4% (див. додаток, табл. Н.1). Отже звідси можна зробити висновок про досить високу ефективність, а у зв'язку з цим і доцільність залучення спеціаліста саме на стадії порушення кримінальної справи про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності.

Разом з тим на запитання про недоліки в залученні спеціаліста на стадії виявлення і розкриття злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, слідчі (80%) серед недоліків назвали відсутність процесуальної перспективи висновку, а оперативні працівники (67,9%) – некомпетентність спеціаліста та відсутність процесуальної перспективи його висновку (див. додаток, табл. Н.1). Це говорить про те, що у оперативних працівників ще є певні проблеми з пошуком, встановленням компетентності і організацією залучення спеціалістів на стадії виявлення і розкриття злочинів зазначеної категорії.

Отже, можна відзначити, що суб'єктом непроцесуальних форм використання спеціальних знань завжди виступає фахівець, кримінально-процесуальний статус якого чинним законодавством не визначається.

Процесуальні форми використання спеціальних знань відіграють більш значущу роль під час розслідування злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності ніж непроцесуальні форми. Це пов'язано з тим, що факт застосування спеціальних знань у таких випадках відображається у процесуальних документах (постановах, протоколах слідчих і судових дій, висновках експертів), порядок складання яких визначений КПК України. Додержання встановлених правил складання процесуальних документів є засобом забезпечення достовірності відображених в них фактів. Відмінність непроцесуального від процесуального використання спеціальних знань

полягає у тому, що факти, встановлені при непроцесуальних діях повинні бути перевірені процесуальним шляхом, що є одним з найважливіших постулатів доказування.

При розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності процесуальні форми використання спеціальних знань застосовуються як для самостійного виконання певних завдань розслідування, так і для перевірки фактів, встановлених непроцесуальним шляхом. До процесуальних форм використання спеціальних знань належать такі.

Залучення спеціаліста до участі в проведенні слідчих дій (ст. 128¹ КПК України). Суб'єктом застосування цієї форми є спеціаліст. Спеціаліст – особа, як володіє спеціальними знаннями, навиками і викликана для сприяння у виявленні, закріпленні та вилученні доказів під час проведення слідчої дії. Він звертає увагу слідчого на обставини, пов'язані з виявленням та закріпленням доказів, дає пояснення з приводу спеціальних питань, які виникають при її проведенні. Спеціаліст вправі звертатися з дозволу слідчого із запитаннями до осіб, які беруть участь у проведенні слідчої дії; робити заяви, пов'язані з виявленням, закріпленням та вилученням доказів. Процедура участі спеціаліста та одержані результати відображаються в протоколі, що стосується огляду, виїмки, обшуку, допиту або іншої слідчої дії.

Під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, спеціалісти залучаються до участі в слідчих діях у випадках: а) відсутності у слідчого спеціальних знань і навичок, необхідних для кваліфікованої підготовки та проведення слідчої дії; б) недостатнього оволодіння слідчим прийомами та засобами швидкого і якісного виконання певної роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок; в) необхідності з етичних чи тактичних міркувань доручити виконання певних дій саме спеціалістові; г) одночасному застосуванні кількох засобів криміналістичної

техніки; д) необхідності виконати значний обсяг роботи, яка потребує спеціальних знань та навичок.

В якості спеціаліста може бути залучена особа, яка, по-перше, володіє спеціальними знаннями, навичками; по-друге, не зацікавлена в кримінальній справі. Залучення спеціаліста – право слідчого, а не обов'язок. Він сам вирішує це питання, керуючись своїми знаннями про обсяг та складність роботи під час проведення тієї чи іншої слідчої дії, а також про необхідність спеціальної допомоги. Однак в окремих випадках закон передбачає обов'язкову участь спеціалістів конкретного профілю в проведенні слідчої дії: пред'явленні обвинувачення та допиту німих і глухих (ст.ст. 144, 169 КПК України), допиту неповнолітнього свідка (ч. 1 ст. 168 КПК України), огляду та ексгумації трупа (ст. 192 КПК України), судово-медичного освідування (ч. 2 ст. 193 КПК України).

Як показує слідча практика, найчастіше до участі в проведенні слідчих дій залучається спеціаліст-криміналіст для виявлення, фіксації та вилучення слідів злочину, застосування для цього техніко-криміналістичних засобів. Однак у кримінальних справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, слідчий найбільше потребує допомоги при проведенні слідчих дій від спеціалістів-товарознавців, спеціалістів із захисту прав інтелектуальної власності, спеціалістів з комп'ютерної техніки.

Результати проведеного нами опитування слідчих та оперативних працівників щодо використання допомоги спеціалістів при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності показали – 51,7% слідчих завжди використовують допомогу спеціалістів, 48,3% – іноді. Серед оперативних працівників результати такі, 78,6% – завжди використовують таку допомогу, 10,7% – іноді. Це говорить про те, що допомога спеціалістів поширена при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, при цьому її досить часто використовують як слідчі так і оперативні працівники (див. додаток, табл. Н.1).

На запитання при проведенні яких саме слідчих дій використовуються знання спеціалістів у сфері інтелектуальної власності слідчі відповіли так: 86,2% – при огляді, 75,8% – при обшуку, 65,5% – при відтворенні обстановки і обставин події, 27,6% – при допиті, 27,6% – при виїмці, 6,9% – при очній ставці. Оперативні працівники відповіли, що ними такі знання використовують так: 75% – при огляді, 7,1% – при відтворенні обстановки і обставин події, 3,6% – при обшуку, 3,6% – при виїмці (див. додаток, табл. Н.1). Отже в основному такі спеціальні знання використовують при слідчих оглядах, обшуках і відтворенні обстановки і обставин події, трохи менше при виїмці та допитах.

В діяльності з розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності призначення судової експертизи (ст.ст. 75-76 КПК України) за своїм значенням визнається основною формою використання спеціальних знань, оскільки надає найбільших можливостей в застосуванні науково-технічних досягнень для вирішення завдань кримінального судочинства.

Судова експертиза є засобом одержання доказів (ч. 2 ст. 65 КПК України). Проведення експертизи – це слідча дія, яка полягає у дослідженні експертом за дорученням слідчого (суду) речових доказів та інших матеріалів з метою встановлення фактичних даних і обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Призначення судової експертизи в кримінальних справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, віднесено на розсуд слідчого або суду, які приймають рішення про необхідність залучення наукових, технічних або інших спеціальних знань. У деяких зазначених у законі випадках обов'язково повинна бути проведена відповідна експертиза. Так, наприклад судова експертиза обов'язкова (ст. 76 КПК України) для визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого за наявності у справі даних, які викликають сумнів щодо його осудності, для встановлення віку підозрюваного або обвинуваченого, якщо це має значення для вирішення

питання про його кримінальну відповідальність, за відсутності відповідних документів про вік або неможливість їх отримання (ст. 76 КПК України) та інших випадках.

Судова експертиза проводиться в період розслідування або судового розгляду справи на підставі відповідного процесуального документу – постанови слідчого (судді) або ухвали суду. Призначення експертизи є процесуальною дією і тому її проведення можливе лише за порушеною справою.

Висновки ж судового експерта в усіх випадках мають однакове процесуальне значення з іншими доказами у справі. Високий науковий авторитет висновку експерта не надає йому наперед встановленої сили. Про це міститься пряма вказівка в частині 2 статті 67 КПК, згідно з якою цінність доказів визначається внутрішнім переконанням суддів, прокурора, слідчого та особи, яка проводить дізнання, що ґрунтується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді, керуючись законом, усіх обставин справи в їх сукупності.

Судова експертиза проводиться в період розслідування або судового розгляду справи на підставі відповідного процесуального документу (постанови слідчого чи ухвали суду). Призначення судової експертизи є процесуальною дією і, таким чином, її проведення можливе лише у порушеній справі.

Разом з тим у літературі і серед практичних працівників існує думка, що окремі види експертиз можна проводити до винесення постанови про порушення справи. Однак при такому порядку відсутні реальні гарантії вірогідності експертного висновку та істотно ускладнена реалізація права обвинуваченого на захист. Наведена точка зору не має наукової основи і протирічить принципам кримінального судочинства [86, с. 58].

Як ми вже зазначали вище, неможна підмінити судову експертизу дослідженнями, які проводяться до порушення кримінальної справи, а потім у вигляді довідок, складених спеціалістом за результатами проведеного ним

дослідження, приєднати до кримінальної справи. Судово-експертне дослідження має бути проведено лише особою, призначеною експертом у встановленому законом порядку, а акти або довідки про результати відомчого дослідження якої-небудь обставини не можуть розглядатися як висновок експерта.

Призначаючи експертизу, слідчий (суд) визначає, до якого виду судової експертизи належать питання, що його цікавлять, у якому експертному закладі має проводитися відповідна судова експертиза (експертизи), чи є необхідність у комплексній експертизі тощо.

При призначенні судових експертиз у справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності слід враховувати, що чинне законодавство України визначає правовий статус експерта та встановлює вимоги до нього. Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для давання висновку з досліджуваних питань. Спеціалісти державних спеціалізованих установ і відомчих служб, які проводять судові експертизи, повинні мати вищу освіту, пройти відповідну підготовку та атестацію як судові експерти певної спеціальності (ст. 10 Закону України «Про судову експертизу»).

Судовими експертами можуть бути співробітники судово-експертних (науково-дослідні інститути, лабораторії, бюро, що діють в системі Міністерства юстиції, Міністерства охорони здоров'я) або інших спеціалізованих установ (торговельно-промислові палати, насінні лабораторії тощо). Проте органи, які призначають судову експертизу, не позбавлені права запросити будь-яку особу як експерта, якщо вона володіє спеціальними знаннями у певній області науки, техніки, мистецтва чи ремесла. Так, окремі судові експертизи, пов'язані з застосуванням новітніх інструментальних методів, успішно проводяться у відповідних лабораторіях університетів, у галузевих та академічних науково-дослідних інститутах.

Чинне законодавство чітко визначає осіб, які не можуть бути судовими експертами. Так, не можуть залучатися до виконання обов'язків судового

експерта особи, визнані у встановленому законом порядку недієздатними, а також ті, які мають судимість (ст. 11 Закону України «Про судову експертизу»). Крім того, не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від обвинуваченого, потерпілого або які раніше були ревізорами у справі (ст. 75 КПК України).

Відповідно до чинного законодавства судовим експертом може бути будь-яка особа, яка не заінтересована у справі та має відповідні спеціальні знання, але в тих випадках, коли конкретний вид судової експертизи проводиться в експертній установі, слідчий (суд) не повинен залучати як експертів осіб, які не працюють у даній установі. Крім усього іншого, слідчого тут повинна стримувати і проблема оплати праці експерта.

При призначенні судових експертиз у справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, слід враховувати, що у певних випадках експерт може бути відведений з таких підстав (статті 54, 62 КПК України): а) якщо він є потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем або родичем кого-небудь з них, а також родичем слідчого, особи, яка проводила дізнання, обвинувача або обвинуваченого; б) якщо він брав участь у цій справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка проводила дізнання, слідчий, обвинувач, захисник або представник інтересів потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача (попередня участь даної особи у справі як експерта не є підставою для його відводу); в) якщо він під час досудового розслідування справи вирішував питання щодо проведення обшуку, виїмки, огляду, обрання, зміни чи скасування запобіжних заходів, продовження строків утримування під вартою, або розглядав скарги на затримання чи на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи або закриття справи; г) якщо він під час досудового розслідування справи розглядав питання про усунення захисника в порядку, передбаченому ст. 61¹ КПК України; д) якщо він особисто або його родичі заінтересовані у результатах справи; е) при наявності інших обставин, які викликають сумнів в об'єктивності експерта; є) якщо буде виявлена некомпетентність цієї особи

з тих питань, які підлягають вирішенню шляхом проведення судової експертизи.

При призначенні експертиз слід враховувати те, що чинне законодавство передбачає права та обов'язки судового експерта. Зокрема, експерт має право: ознайомлюватися з матеріалами справи, які стосуються предмета судової експертизи; клопотати про надання додаткових матеріалів, необхідних для дачі висновку; вказувати в акті судової експертизи на виявлені під час її проведення факти, які мають значення у справі і з приводу яких йому не були поставлені питання; з дозволу особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора або суду бути присутнім при проведенні допитів та інших слідчих дій і ставити допитуваним особам запитання, які стосуються експертизи; подавати скарги на дії особи, в провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта; отримувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням (ст. 13 Закону України «Про судову експертизу», ст. 77 КПК України).

Обов'язки судового експерта такі: а) з'явитися за викликом і дати правильний висновок на поставлені запитання; б) відмовитися від дачі висновку з питань, які виходять за межі його компетенції, та письмово повідомити про це орган, що призначив експертизу (саме так він повинен робити й у випадках, коли наданих йому матеріалів недостатньо для дачі висновку (ст. 77 КПК України)); в) провести повне дослідження та дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок; г) на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора, судді дати роз'яснення щодо даного ним висновку; д) заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі (ст. 12 Закону України «Про судову експертизу»).

За відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків або за дачу свідомо неправдивого висновку судовий експерт несе кримінальну відповідальність за статтями 384, 385 КК України.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи та відомчі служби, до яких належать науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства юстиції України і Міністерства охорони здоров'я України та експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України.

У системі Міністерства юстиції України функціонують науково-дослідні інститути судових експертиз (зокрема, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз, Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса та ін.), філії, відділення та лабораторії, в яких проводяться всі традиційні та нетрадиційні види криміналістичних експертиз. Крім криміналістичних, в інститутах проводяться й такі види судових експертиз, як судово-економічні, експертиза об'єктів інтелектуальної власності, експертиза комп'ютерів, носіїв та технологій, експертиза голограм, товарознавчі та ін.

У системі Міністерства внутрішніх справ України створено мережу експертно-криміналістичних служб (Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України (ДНДЕКЦ) та науково-дослідні експертно-криміналістичні центри (НДЕКЦ) при ГУМВС, УМВС, УМВСТ), де широкий спектр експертних досліджень, включаючи ті, що поширені при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

У системі Міністерства охорони здоров'я України зосереджені судово-медичні та судово-психіатричні установи. Мережа судово-медичних установ складається з різних за своїм рангом бюро судово-медичних експертиз. Такі експертизи також проводяться співробітниками кафедр судової медицини вищих навчальних закладів.

Звертаючись за допомогою до судового експерта та користуючись матеріалами експертизи у процесі доказування, працівники правоохоронних

органів, які розслідують злочини, що посягають на права інтелектуальної власності повинні мати чітке уявлення про види експертиз, що класифікуються за організаційними і предметними критеріями. Незнання цих питань призводить на практиці до необґрунтованих відмов у виконанні постанов слідчого, ухвал суду, звуження кола можливих джерел одержання доказів тощо. Судові експертизи можуть бути первинними (призначаються у даній справі та щодо даних питань вперше) і повторними (проводяться відносно тих самих питань у разі незгоди суб'єкта, який призначив експертизу, з її висновками); основними (вирішують коло питань, яке на етапі призначення експертизи уявляється повним) і додатковими (призначаються залежно від ситуації для вирішення окремих питань, які не ввійшли до переліку питань основної експертизи, а також у випадках неповноти дослідження або неповних відповідей на поставлені питання чи нечіткості, невизначеності і неконкретності викладу ходу дослідження та висновків основної експертизи).

Судові експертизи у розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності виконуються одноособово або групою експертів. У другому випадку проведене дослідження називається комісійною експертизою. У свою чергу, остання може бути однопредметною (в її проведенні беруть участь експерти однієї спеціальності, наприклад економісти) та багатопредметною, комплексною (дослідження проводять експерти різних спеціальностей, наприклад криміналіст, фахівець з комп'ютерної техніки та фахівець з питань захисту інтелектуальної власності). Згідно зі ст. 75 КПК України судовий експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність. Тому висновок комісійних експертиз має бути підписаний усіма експертами.

Поняття комплексної експертизи як процесуального засобу одержання доказів і комплексного дослідження не є рівнозначними: комплексна експертиза завжди буде комплексним дослідженням, але комплексне дослідження може бути комплексною експертизою лише за умови його

виконання кількома спеціалістами різних спеціальностей. Якщо ж експерт володіє знаннями в кількох областях, то проведене ним комплексне дослідження не стає комплексною експертизою через непотрібність спеціального процесуального врегулювання його діяльності – цілком достатніми є встановлені для звичайної експертизи гарантії вірогідності висновків експерта.

Через стрімке впровадженням у судово-слідчу практику комплексних експертиз у судовій експертології та діяльності експертних установ виникла проблема так званого провідного експерта. При вирішенні цього питання теоретично та на практиці без належної уваги ставляться до принципів положень теорії доказів, що призводить до наділення «провідного» експерта певними процесуальними функціями. Між тим, ні за яких умов процесуальні функції лідера (організатора експертного дослідження) не можуть відрізнитися від функцій кожного з членів експертної групи. Будь-яка нерівноправність експертів, надання одному з них обов'язку (і права) здійснювати остаточну оцінку результатів досліджень, виконаних іншими експертами, руйнує гарантії об'єктивності та вірогідності експертизи, знеособлює процес формування експертних висновків.

У судовій експертології з комплексністю досліджень пов'язане питання про так звані синтетичні експертизи. Серед науковців та практиків поширена думка, яка одержала практичне втілення в експертну діяльність установ судових експертиз, що один з експертів (як правило, криміналіст), який володіє найбільшими знаннями в галузі методології й методики судово-експертного дослідження, може синтезувати висновки інших експертів (хіміків, фізиків, біологів та ін.) і вирішити завдання встановлення тотожності, а також: класифікаційні, неідентифікаційні, діагностичні та ситуаційні завдання. Науковою основою виконання зазначених завдань прибічники наведеної точки зору вважають теорію криміналістичної ідентифікації, тобто у кінцевому рахунку науку криміналістику.

Однак ми схилиємося до думку, що ідея «синтетичної» експертизи не має надійної теоретичної основи, хоча на перший погляд може видатись дуже корисною для практики. Немає такої науки (і не може бути), яка дозволила б на об'єктивних даних обґрунтувати частоту, з якою зустрічаються частки речовин або сліди різного походження і характеру, та ступінь їх істотності. Такого роду закономірності (якщо навіть припустити, що вони існують) не охоплюються предметом криміналістики та її складової частини – теорії криміналістичної ідентифікації. Тому є всі підстави вважати, що дача висновків про тотожність у «синтетичних» експертизах виходить за межі спеціальних знань експерта і ґрунтується на інтуїтивній статистиці та здоровому глузді. Такі «підстави» не можуть бути визнані об'єктивними й надійними.

Вирішуючи питання про такого роду судові експертизи, слід виходити з того, що їх завданням є визначення природи виявлених на знарядді чи іншому об'єкті часток і слідів та встановлення їх однорідності зі зразками або матеріалами тих предметів, з якими названі об'єкти могли бути в контакті. Встановлення ж факту тотожності знаряддя за нашаруваннями, якщо немає ознак, що незаперечно індивідуалізують дане знаряддя, має бути віднесено до компетенції слідчого і суду, як і вирішення інших питань, коли використовуються вірогідно встановлені, виходячи з різних джерел доказів, факти. Це застереження необхідно враховувати у разі практичного використання результатів комплексних експертиз.

У слідчій та судовій практиці прослідковується тенденція, згідно з якою за комплексне експертне дослідження видається аналіз висновків інших експертиз, даних, які відомі з матеріалів справи, тощо. Таке слід розглядати як перевищення повноважень судового експерта та перетворення його на учасника доказування і своєрідного «наукового суддю», що суперечить закону і теорії доказів і може перешкодити встановленню істини.

У слідчій та судовій практиці також трапляються випадки, коли експерт у процесі виконання завдання запрошує на свій розсуд консультанта, якщо

для вирішення якогось питання необхідно використати спеціальні знання з іншої галузі. При цьому не потребується спеціальна постанова органу, що призначив судову експертизу, а запрошений консультант не підписує висновок експерта і взагалі його діяльність не відбивається у висновку.

Ми підтримуємо думку вчених, що подібна практика суперечить процесуальному законодавству, оскільки право вирішувати питання про залучення спеціалістів для офіційної діяльності мають лише органи, що призначили експертизу. Яке незначне дослідження не проводила б залучена особа, вона все ж є експертом і результати її досліджень мають оформлятися висновком. Інший шлях залучення експерта до участі в кримінальному процесі не дає необхідних гарантій, пов'язаних з проведенням судової експертизи.

Вивчена нами слідча і судова практика розслідування злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності свідчить, що нерідко судові експертизи призначаються без достатніх для цього підстав. Вважаємо, що судова експертиза повинна призначатися для вирішення питань, що дійсно потребують спеціальних знань експерта. В усіх інших випадках експерт має право (і обов'язок) відмовитись від дачі висновку (ст. 62, 75, 77 КПК України). Наприклад, немає ніякої необхідності призначати судову експертизу для встановлення наявності на контрастних поверхнях, наприклад CD-R диску, аудіо-відео касет чи їх упакування, відбитків пальців, оскільки такі сліди без особливих труднощів можуть бути виявлені під час огляду слідчим або судом і для пояснення цього факту не потрібне спеціальне дослідження. Рівною мірою не потребує експертного встановлення факт належності окремої продукції до контрафактної якщо на ній чітко виражені ознаки контрафактності (кілька комп'ютерних програм на одному компакт-диску, відсутність належного упакування, голографічних наклейок тощо), оскільки інший висновок є просто неможливим і для цього не потрібні ніякі спеціальні знання.

У судовій експертології розрізняють предмет і об'єкт експертизи, які, в свою чергу, слугують підставою для розмежування судових експертиз за видами.

Предмет експертизи повністю визначається питаннями, поставленими слідчим або судом. Предметом кожного виду судової експертизи є факти, які можна встановити за допомогою спеціальних знань у конкретній області науки, техніки.

Об'єкти експертизи – матеріальні носії доказової інформації, зібрані й надані експерту слідчим та судом. Вони є джерелом одержання доказів (висновку експерта) в результаті використання спеціальних знань.

Окрім процесуального та організаційного поділу експертиз на первинні, повторні, основні, додаткові, комісійні та комплексні, їх можна поділити за видами на криміналістичні, товарознавчі, технічні, технологічні, експертизи окремих матеріалів і речовин тощо. Останнім часом почали розвиватися експертизи голограм, комп'ютерів, об'єктів інтелектуальної власності. На стадіях досудового слідства і судового розгляду виникають питання, для вирішення яких правоохоронні органи запрошують спеціалістів різних профілів і навіть ремісників, тому ми поділяємо думку вчених, що дати вичерпний перелік судових експертиз, класифікованих за предметною ознакою, складне і таке, що практично не виконується завдання.

При розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності слід враховувати, що у постанові (ухвалі) про призначення експертизи повинні міститися вказівки про те, для встановлення яких обставин вона проводиться, викладатись коротка фабула справи і чітко формулюватися питання експерту. Науковці наполягають, що питання не можуть бути правовими і виходити за межі компетенції експерта. Інакше останній у письмовій формі повідомляє органу, що призначив судову експертизу, про неможливість дати висновок. За необхідності одержання відомостей довідкового характеру, роз'яснень та консультацій, слідчий (суд) може звернутися у відповідні організації до спеціалістів з конкретної галузі

знань, які зобов'язані надати йому такі відомості. Ці відомості, викладені в офіційній відповіді на запит, мають міститися у належному, передбаченому законом, джерелі доказів – документі – і як встановлені фактичні дані можуть повною мірою використовуватись у процесі доказування.

Суб'єкту діяльності з розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, слід враховувати, що судова експертиза має бути старанно підготовлена. Процес підготовки експертизи містить такі основні елементи: а) збирання необхідних матеріалів; б) вибір моменту призначення судової експертизи; в) визначення предмету судової експертизи; г) формулювання запитань експерту; д) вибір експертної установи або експерта.

Матеріалами, які необхідно збирати насамперед є досліджувані об'єкти (наприклад, речові докази), щодо яких слідчий (суд) повинен з'ясувати певні питання. Досліджувані об'єкти збираються під час проведення слідчих (судових) дій (оглядів, обшуків, виїмок та ін.) з дотриманням встановлених законом правил.

В окремих випадках експерту необхідно надавати так звані зразки порівняльного матеріалу. Під зразками для експертного дослідження слід розуміти матеріальні об'єкти, що надаються судовому експерту для порівняння з об'єктами, які ідентифікуються або діагностуються. Це можуть бути зразки почерку, відбитки пальців рук тощо, які використовуються в процесі проведення судових експертиз як порівняльні матеріали при дослідженні рукописів, предметів з відбитками рук, паперів та інших об'єктів, що надаються експерту для дослідження.

Слідчий збирає зразки в процесі таких слідчих дій, як огляд, обшук, виїмка або шляхом безпосереднього відібрання їх у обвинуваченого, підозрюваного, свідка або потерпілого. Відповідно до ст. 199 КПК України у разі потреби слідчий має право винести постанову про вилучення або відібрання зразків почерку та інших зразків, необхідних для експертного дослідження. При цьому отримання зразків для порівняльного дослідження є вже процесуальною дією, яка полягає в отриманні порівняльних матеріалів

для експертного дослідження. Для відібрання або вилучення зразків слідчий може використовувати допомогу спеціаліста. Про відібрання зразків складається протокол.

На відміну від речових доказів, зразки для порівняльного дослідження не пов'язані з розслідуваною подією і безсумнівно походять від конкретного об'єкта. Зразки повинні мати репрезентативність (достатність кількості та якості) та порівняльність (можливість порівняння).

За способом отримання зразки поділяються на дві групи: вільні та експериментальні. Вільні зразки виключають можливість будь-якого умисного викривлення ознак досліджуваного об'єкта. Це зразки створені або отримані поза зв'язком з розслідуваною кримінальною справою і, як правило, до її порушення (наприклад, особисте листування особи, у якої відбираються зразки, її щоденники та інші рукописні документи, виконані до кримінальної справи). Експериментальні зразки – це зразки, що спеціально отримані для проведення цієї конкретної експертизи.

За загальним правилом судова експертиза повинна бути призначена своєчасно. Своєчасність призначення експертизи забезпечується плануванням цієї слідчої (судової) дії.

Визначаючи момент призначення судової експертизи, необхідно враховувати: а) властивості та стан об'єктів експертного дослідження; б) необхідність та можливість отримання порівняльних зразків; в) особливості експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик, час проведення тощо); г) слідчу ситуацію.

Вибір моменту призначення судової експертизи передбачає визначення її місця у системі інших слідчих (судових) дій. Призначення та проведення експертизи зумовлені тактичними міркуваннями. Визначення часу призначення судової експертизи пов'язано з особливостями розслідуваного злочину, слідчою ситуацією, наявністю або відсутністю необхідних матеріалів для призначення експертизи.

Предмет експертизи – це ті обставини, які можуть бути з'ясовані в процесі експертного дослідження, та фактичні дані, що встановлюються на основі спеціальних знань і дослідження матеріалів справи. Предмет експертизи визначається питаннями, поставленими перед екпертом, слідчим або судом.

Відповідно до закону перед екпертом можуть бути поставлені лише такі питання, для вирішення яких необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Існують типові переліки питань щодо різних видів експертиз при розслідуванні тих або інших категорій злочинів. Однак такі переліки є орієнтуючими.

Питання екперту повинні відповідати таким основним вимогам: а) не виходити за межі спеціальних знань експерта і не мати правового характеру; б) бути визначеними, конкретними та короткими; в) мати логічну послідовність; г) характеризуватися повнотою та мати комплексний характер.

Вибір експертної установи здійснюється з урахуванням виду судової експертизи, об'єктів дослідження та характеру питань, які підлягають вирішенню. Як ми вже зазначали, в Україні існує система судово-експертних установ, в яких проводяться судові експертизи. При проведенні експертизи поза експертною установою в постанові або ухвалі про призначення експертизи вказується конкретний спеціаліст, якому доручається проведення експертизи.

Призначення експертизи оформляється постановою слідчого (ст. 196 КПК) або ухвалою (постановою) суду (судді) (ст. 310 КПК), які є юридичною підставою проведення експертизи. Постанова (ухвала) про призначення експертизи складається з трьох частин: вступної, описової та резолютивної.

У вступній частині постанови вказується дата та місце її складання, посада, звання та прізвище особи, яка винесла постанову, найменування кримінальної справи, з якої призначається експертиза.

Описова частина передбачає короткий виклад обставин справи, де докладно подаються відомості щодо об'єктів експертизи (обставини,

пов'язані з їх виявленням, вилученням, зберіганням та ін.). Завершується описова частина постанови формулюванням підстав для призначення експертизи (з посиланням на відповідні статті КПК України, якими керувався слідчий або суд).

Резолютивна частина містить рішення про призначення судової експертизи, вказується її вид, прізвище експерта або найменування експертної установи, питання, з яких необхідно дати висновок, перелік матеріалів, що надаються експерту.

Відповідно до ст. 198 КПК України керівник експертної установи, отримавши постанову про призначення експертизи, доручає її проведення одному або кільком експертам. При цьому необхідно враховувати обставини, які виключають можливість доручення проведення експертизи зацікавленій особі.

Експертне дослідження – це процес дослідження об'єктів, що надані на експертизу. У своїй діяльності судовий експерт використовує методи експертного дослідження, тобто систему способів, прийомів, операцій для вирішення експертних завдань. У теорії криміналістики існують різні класифікації цих методів (наприклад, методи експертного дослідження інколи поділяються на загальні, спільні, окремо-наукові та спеціальні (багатооб'єктні).

Судовий експерт не має права обмежити обсяг запропонованого йому дослідження. За наявності великої кількості однорідних об'єктів (наприклад, партія контрафактних компакт-дисків чи касет) слідчий або суд повинні розглянути питання щодо доцільності вибіркового дослідження. Водночас згідно зі ст. 200 КПК України експерт має право розширити обсяг дослідження, зазначивши у висновку виявлені в процесі дослідження обставини, які мають значення у справі, з яких йому не були поставлені питання (експертна ініціатива).

Експерт повинен виходити з таких загальних положень: об'єктивності, повноти та всебічності дослідження; його законності та своєчасності;

цілеспрямованості та плановості; безпосередності дослідження об'єктів експертизи; процесуального оформлення її результатів.

Висновки до розділу 1

Отже, в даному підрозділі ми розглянули правові (процесуальні) та організаційні основи використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності. Виходячи з цих основ у наступному розділі ми конкретизуємо процесуальні форми використання таких знань слідчим під час розслідування зазначеної категорії злочинів.

Розглянувши питання першого розділу, можна зробити такі висновки.

1. На даний час в Україні законодавство про інтелектуальну власність практично сформоване. Це дає змогу вести ефективну боротьбу зі злочинністю у цій сфері.

2. Захист інтелектуальної власності у КК України передбачений в основному у трьох статтях: ст. 176 (порушення авторського права і суміжних прав), ст. 177 (порушення прав на об'єкти промислової власності), ст. 229 (незаконне використання товарного знака).

3. Як свідчить аналіз судово-слідчої практики, особу злочинця, який вчинив злочин, що посягає на права інтелектуальної власності, характеризують певні дані. Серед них: стать (93% – чоловіки); вік (найбільша частка осіб віком 29-39 років для усіх статей (33,3% – ст. 176 КК, 43,41% – ст. 229 КК, 31,17% – ст. 177 КК); рівень освіти (ст. 177 КК – 69,23 % мають повну вищу освіту; ст. 229 КК – 61,8% мають загальну середню або професійно-технічну освіту); фах (ст. 176 КК – 27,46 % є приватними підприємцями, бізнесменами або комерсантами; ст. 177 КК – 36,84% є приватними підприємцями; ст. 229 КК – 48,06% становлять працездатні особи, які ніде не працюють і не навчаються); як правило, особи, які вчинили злочини, що посягають на права інтелектуальної власності раніше не були

засуджені, хоча 6% з їх загального числа притягувалися до кримінальної відповідальності за аналогічні або корисливі злочини.

4. Способи незаконного використання знаку для товарів і послуг (ст. 229 КК України) полягають в тому, що правопорушники розміщують (застосовують) чужий товарний знак або подібне з ним позначення.

5. При незаконному використанні товарних знаків залишається багато матеріальних слідів. Насамперед, це підроблені етикетки (ярлики, наклейки), упакування, тара, на яких незаконно використовується чужий товарний знак (найменування місця походження товару, попереджувальне маркування).

6. При розслідуванні зазначеної категорії злочинів доцільним є залучення фахівців і для вирішення тих питань, які входять до компетенції суб'єкта розслідування.

7. Під спеціальними знаннями розуміються не загальновідомі в кримінальному процесі знання, набуті особою в результаті професійного навчання або роботи з певної спеціальності, що використовуються для вирішення завдань кримінального судочинства. Спеціальні знання – це не пов'язані з веденням кримінального судочинства знання, які за змістом виходять за рамки загальноосвітніх та спеціальних освітніх програм, які використовуються для досягнення юридичних цілей в ході кримінального процесу.

8. При розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності спеціальні знання використовуються не тільки для отримання доказів, а й для одержання різноманітної орієнтуючої інформації, яка полегшує прийняття тактичних та процесуальних рішень у кримінальній справі.

9. В залежності від процесуальної урегульованості порядку застосування спеціальних знань в названих видах діяльності чи нерегульованості і, відповідно, відбиття результатів у процесуальних документах, науковці та практики виділяють їх непроцесуальні та процесуальні форми.

РОЗДІЛ 2

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ПОСЯГАЮТЬ НА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

2.1. Участь спеціаліста при проведенні окремих слідчих дій під час розслідування злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності

За кримінально-процесуальним законодавством України слідчий на стадії досудового слідства є єдиним суб'єктом, який самостійно приймає процесуальні рішення у кримінальній справі і провадить слідчі дії (ст. 114 КПК). Однак нерідко процес виявлення, збору та закріплення доказів під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, вимагає, крім правових знань, які повинен застосовувати лише сам суб'єкт розслідування, й інших спеціальних знань. Цими знаннями досконало володіють лише певні фахівці у галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла.

Враховуючи те, що слідчий під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності не може бути всебічно обізнаний з усіх галузей людської діяльності та досконало володіти всіма спеціальними знаннями, законодавець надає йому право при проведенні слідчих дій, використовувати знання інших спеціалістів. Залучення спеціалістів на стадії досудового слідства врегульоване ст.ст. 66, 125, 126, 128, 128¹, 144, 168, 169, 183, 191, 192, 193, 194, 307, 438 КПК України. Спеціаліст є функціональним помічником слідчого і його діяльність обмежується повноваженнями слідчого. А.І. Вінберг справедливо вказував, що спеціаліст – це особа, яка не підміняє слідчого, а обізнана у певній галузі, покликана своїми спеціальними знаннями допомогти слідчому у всіх тих

випадках, коли з питань, що мають значення для справи, необхідна його допомога. Спеціалісти надають слідчому методичну, консультативну та іншу допомогу при проведенні ним слідчих дій [44].

Проблеми участі спеціалістів у проведенні слідчих дій досить ґрунтовно розглянуті у криміналістичній науковій літературі [8; 38; 41; 45; 46; 48; 112; 115; 120; 128; 140; 146; 171; 172; 188; 192; 196; 201; 202; 214; 242; 254; 269; 273; 274; 312; 317; 327; 329; 330; 331], однак досліджень в яких детально розглянуто особливості участі спеціаліста при проведенні слідчих дій по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності майже не має, в наявних в основному розглядається участь спеціаліста в одержанні зразків для експертного дослідження чи слідчому огляді й то фрагментарно [36; 85; 100; 1001; 105; 127; 194; 266; 267; 281]. Тому детальний розгляд зазначеного питання є актуальним для проблематики нашого дослідження.

Розглянемо питання участі спеціаліста при проведенні слідчого огляду.

Слідчий огляд є важливою слідчою дією, при проведенні якої слідчий виявляє, сприймає, вивчає та фіксує стан, властивості і ознаки матеріальних об'єктів, що знаходяться на місці події або пов'язані з розслідуваною подією, з метою виявлення фактичних даних, які мають значення для встановлення істини у справі [331, с. 95].

Під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності своєчасне та якісне проведення слідчого огляду із застосуванням спеціальних знань дозволяє слідчому виявити, закріпити, вилучити різні види слідів та інші об'єкти, при дослідженні яких встановлюються обставини події.

Слідчий огляд залежно від характеру об'єктів, поділяється на види, одним з яких є огляд місця події. Огляд місця події (місцевості, приміщення) є першочерговою та, як правило, невідкладною слідчою дією, яка наближена за часом проведення до події злочину, а тому несвоєчасне його проведення при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної

власності, тягне можливу втрату важливих доказів у кримінальній справі [225, с. 3-12].

Як свідчить вивчена нами судово-слідча практика, різноманітність обстановки місця події та обставин, які належить з'ясувати під час огляду місця події при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, різнохарактерність об'єктів (компакт-диски, комп'ютерна техніка, засоби поліграфії, документи та ін.), які вивчає слідчий, а також складність завдань, що доводиться часто вирішувати йому в зв'язку з виявленням, вилученням та фіксацією зазначених об'єктів, обумовлюють необхідність використання спеціальних знань і залучення до огляду, з цією метою, відповідних спеціалістів.

Вивчена нами практика показала, що участь спеціалістів у зазначених справах сприяла кваліфікованому проведенню названого огляду та збиранню необхідної інформації про подію, виявлення та фіксацію речових доказів та відіграла позитивну роль при їх розслідуванні.

Однією з передумов успішного проведення огляду місця події є ретельна попередня підготовка слідчого до цього.

Вже на першій стадії огляду, до виїзду на місце події, слідчий залежно від характеру події і слідчої ситуації, за наявності достатньої інформації про подію, може запросити відповідного спеціаліста та отримати від нього консультацію з питань подальшої підготовки до огляду, його учасників, намітити план дій, обговорити, які науково-технічні засоби необхідні, разом із спеціалістом перевірити їх наявність, комплектність та справність.

Під час самого огляду слідчий може прийняти рішення про залучення нових спеціалістів, якщо у цьому виникає потреба. По справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності спеціалісти сприяють слідчому в з'ясуванні обстановки місця події, визначаючи його межі та послідовність подальшого огляду, надають технічну допомогу тощо. Остання необхідна тоді, коли умови огляду специфічні й обстановка слідчому незнайома (наприклад, цех великого поліграфічного підприємства, значна

кількість комп'ютерної техніки та поліграфічного устаткування тощо). Спеціаліст може звернути увагу слідчого на об'єкти, які важливо детально оглянути, виділивши ті, що необхідно оглянути у першу чергу; надати допомогу в організації робочого місця (наприклад, підключення освітлення, підготовка до застосування науково-технічних засобів, настройка вимірювальних приладів тощо), налагодження вентиляції та організація захисту від шкідливих впливів якщо у поліграфічному цеху йде виробничий процес тощо.

Завершивши підготовчі дії слідчий збирає учасників огляду, і проводить інструктаж, роз'яснюючи їх функції та завдання. Під час інструктажу слідчий, після консультації із спеціалістами, з питань, що виникли (наприклад, про обставини події, механізм її розвитку), пояснює учасникам, на яку допомогу він очікує від них у процесі огляду.

Після підготовчих заходів слідчий приступає безпосередньо до огляду. На даній стадії спеціаліст може виступати консультантом. У всіх випадках його участі при огляді по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, він разом із слідчим послідовно, за наміченим планом, вивчає матеріальну обстановку, за необхідності дає роз'яснення про значення окремих об'єктів, про способи більш детального їх вивчення за завданням слідчого спеціаліст-криміналіст проводить фотографування місця події.

На динамічній стадії огляду спеціаліст допомагає визначити послідовність вивчення об'єктів та використання науково-технічних засобів і прийомів з метою виявлення, закріплення, вилучення слідів, з'ясувати їх походження, механізму утворення. За необхідності допомагає описати це у протоколі огляду місця події.

При динамічній стадії огляду частіше за все виявляється корисною допомога експерта-криміналіста, який володіє прийомами та засобами виявлення і дослідження різних слідів, особливо тих, що почали останнім

часом більше вилучати – мікро слідів, слідів запаху, латентних слідів рук тощо.

Участь спеціалістів при застосуванні нетрадиційних прийомів та засобів виявлення і фіксації слідів та інших об'єктів важлива тим, що він знає не тільки їх призначення, а й якості (умови взаємодії з поверхнею, ступінь усадки, час затвердіння) та може застосувати їх без ризику пошкодження речового доказу.

На цій же стадії спеціаліст виконує різні доручення слідчого, які пов'язані з виявленням, фіксацією та вилученням слідів й інших речових доказів.

На заключному етапі огляду місця події по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, коли слідчий підсумовує проведену роботу, спеціаліст допомагає описати обстановку, звертає його увагу на суттєві ознаки предметів і слідів, які повинні бути відображені у протоколі.

Під час проведення огляду місця події про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, для отримання вірного уявлення про об'єкт іноді необхідні спеціальні знання та навички спеціалістів різного профілю, тому доцільно залучати спеціалістів з комп'ютерної техніки та програмного забезпечення, товарознавців, поліграфістів, біологів та ін. Участь групи спеціалістів у проведенні огляду, по зазначеній категорії справ, обумовлюється складною обстановкою на місці події (наприклад, наявність на місці події значної кількості поліграфічного упакування, різноманітних носіїв інформації, складного поліграфічного обладнання, значної кількості різноманітних сортів рослин тощо). Спеціалісти різного профілю знань у цих випадках залучаються почергово, в міру виникнення під час огляду необхідності у з'ясуванні спеціальних питань, які потребують певних професійних знань.

Під участю групи спеціалістів при огляді слід розуміти спільну роботу двох чи більше спеціалістів різного профілю знань під керівництвом слідчого з

виявлення, закріплення та вилучення доказів, а також з'ясування питань, які виникають під час вивчення слідів, предметів та обстановки. Підготовка та проведення огляду з участю групи спеціалістів суттєво не відрізняється від раніше розглянутих правил і рекомендацій. Слідчий перед тим, як приступити до огляду з участю групи спеціалістів різного профілю, на основі загального огляду місця події, повинен сам чітко з'ясувати матеріальну обстановку. Він організовує та спрямовує їх дії, з'ясовує, відбирає та фіксує необхідну інформацію, отриману під час проведення огляду місця події, предметів і слідів, приймає у ході огляду необхідні рішення.

Проведене нами опитування слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ показало, що при проведенні огляду компакт-дисків, DVD-дисків з ознаками контрафактності, документів, спеціальні знання використовуються у таких формах: безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності: слідчі – 37,9%, оперативні працівники – 100%; залучення для участі в огляді спеціаліста у сфері інтелектуальної власності: слідчі – 72,4%, оперативні працівники – 0%; консультативна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності: слідчі – 41,4%, оперативні працівники – 0% (див. додаток, табл. Н.1).

Опитування слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ показало, що при проведенні огляду місця події спеціальні знання використовуються у таких формах: безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності: слідчі – 48,3%, оперативні працівники – 42,3%; залучення для участі в огляді спеціаліста у сфері інтелектуальної власності: слідчі – 72,4%, оперативні працівники – 53,6%; консультативна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності: слідчі – 31%, оперативні працівники – 3,6% (див. додаток, табл. Н.1).

Це свідчить про те, що залучення спеціаліста до слідчого огляду при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності є досить поширеною формою використання спеціальних знань серед слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ.

Отже, участь спеціаліста у слідчому огляді по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності розширює можливості у роботі зі слідами, забезпечує якісне виявлення, фіксацію, вилучення знайдених слідів і предметів, сприяє розшуку і викриттю злочинців.

Участь спеціаліста у проведенні обшуку.

Залучення спеціалістів до проведення обшуку по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, обумовлюється необхідністю використання пошукових технічних засобів і спеціальних знань: а) при обшуку конструктивно-складних об'єктів (апаратури по копіюванню фонограм чи компакт-дисків, автотранспорту, комп'ютерних систем тощо); б) для оцінки призначення знайдених речей (невідомих речей, дорогоцінних металів, ювелірних виробів тощо); в) при застосуванні пошукових приладів для виявлення тайників чи пристроїв для відкривання сейфів і сховищ [331, с. 121; 128, с. 78-87].

Питання про залучення понять вирішується слідчим на етапі підготовки до обшуку. Необхідність залучення спеціалістів певного профілю обумовлюється характером злочину, особливостями місця проведення обшуку (офіс фірми, цех підприємства, приватна оселя тощо) і властивостями предметів пошуку (програмне забезпечення для комп'ютерної техніки, компакт-диски, аудіо- чи відеокасети, документи, поліграфічна продукція тощо).

Залучаючи спеціаліста, слідчий знайомить його із завданнями обшуку, визначає з ним призначення і властивості предметів пошуку, знайомить з відомостями про місце обшуку і обшукуваного. По справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності важливо знати професію, звички і нахили обшукуваного, щоб визначити можливі засоби і місце переховування предметів обшуку. Спираючись на ці дані, слідчий зі спеціалістом намічають завдання пошукового характеру. Важливим завданням, яке вирішується за участю спеціаліста при підготовці обшуку, є вибір пошукових приладів та інших засобів. При цьому визначають: 1) які

технічні засоби будуть потрібні при обшуку в даному випадку; 2) яку кількість комплектів необхідно мати у разі групового обшуку або обшуку відкритої місцевості, цеху підприємства. В кожному конкретному випадку заздалегідь визначають, які саме засоби і прилади можуть знадобитися при обшуку [331, с. 121-122].

Визначивши необхідні технічні засоби та їх кількість, слідчий зі спеціалістом перевіряють їх комплектність і робочий стан. Залучений спеціаліст-криміналіст допомагає слідчому не тільки пошуковими приладами, а й іншими технічними засобами, які можуть знадобитися (переносний персональний комп'ютер, переносний вінчестер для переписування інформації з комп'ютерної техніки, упакування для компакт-дисків чи касет, освітлювальні прилади тощо), перевіряє їх робочий стан. Щоб знайти сховане, слідчий і спеціаліст перед обшуком повинні обміркувати, визначити способи вирішення поставлених завдань, намітити можливі місця знаходження розшукуваних об'єктів. Слідчий та спеціаліст перед обшуком попередньо продумують можливі дії обшукуваного під час слідчої дії [331, с. 123].

При підготовці слідчий пояснює понятим мету обшуку, а присутній спеціаліст, з дозволу слідчого, дає необхідні пояснення зі спеціальних питань. Зокрема, спеціаліст-криміналіст пояснює, які при обшуку будуть застосовані пошукові прилади, інші технічні засоби, показує їх і пояснює призначення. Поняті можуть ставити слідчому і спеціалісту питання, що виникли, і отримувати на них пояснення.

Обшук починають з огляду, слідчий і спеціаліст знайомлять понятих з місцем, де відбуватиметься обшук, приміщеннями, забудовами, уточнюють порядок і прийоми обшуку, а також обов'язки його учасників. Після огляду слідчий за участю спеціаліста починає детальне обстеження, пошук і вилучення предметів пошуку.

Для обстеження приміщень слідчий може запросити спеціаліста-будівельника, який, оглядаючи їх за планом, може звернути увагу учасників

обшуку на невідповідність пропорцій стін і площі будівлі, зробити, за необхідності, потрібні обміри, виявити приховані простінки, де можуть бути тайники тощо. Спеціаліст-криміналіст, застосовуючи портативні прилади при обстеженнях в ультрафіолетових променях, може виявити сліди переклейки шпалер тощо.

Обшук у службовому і виробничому приміщенні завжди має певні ускладнення. Там складніше визначити межі і об'єкти обшуку. Службові приміщення, як правило, мають значну площу і багато різних за призначенням об'єктів, обумовлених специфікою виробництва. Тому в таких випадках спеціаліст, що бере участь у обшуку, повинен знати не лише технологію виробництва і призначення обладнання, й будову механізмів, правила експлуатації і техніки безпеки. Обшукуючи приміщення, де знаходяться верстати, зберігаються в ящиках чи на стелажах деталі, складуються готові вироби, слідчий має скористатись допомогою спеціаліста-технолога для виявлення предметів, що знаходяться у розшуку, і можливих тайників, а також з метою отримання консультації з питань технології чи окремих виробничих операцій.

При проведенні обшуку особи як спеціалістів доцільно залучати судових медиків (лікарів) чи криміналістів.

Проведене нами опитування слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ показало, що при проведенні обшуку та виїмки, по справах про злочини у сфері інтелектуальної власності, спеціальні знання використовуються у таких формах: залучення для участі у проведенні обшуку чи виїмки спеціаліста у сфері інтелектуальної власності: слідчі – 82,7%, оперативні працівники – 0%; безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності: слідчі – 20,7%, оперативні працівники – 100%; консультаційна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності перед початком обшуку чи виїмки: слідчі – 34,5%, оперативні працівники – 0% (див. додаток, табл. Н.1).

Це свідчить про те, що слідчі при обшуках та виїмках використовують усі зазначені форми спеціальних знань, а оперативні працівники виключно безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності. Це і не дивно адже обшуки та виїмки по зазначеній категорії кримінальних справ проводять в основному слідчі, які і використовують весь спектр допомоги спеціалістів.

Участь спеціалістів в одержанні зразків для експертного дослідження.

Одержання зразків для експертного дослідження поділяють на три етапи: 1) підготовка до даної слідчої дії; 2) вилучення або відібрання зразків; 3) складання протоколу, упаковка та оформлення отриманих зразків. При потребі слідчий може звернутися за допомогою до спеціалістів на кожному з цих етапів.

При підготовці до одержання зразків для експертного дослідження по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, слідчий повинен вирішити питання про участь у названій дії спеціаліста певного профілю знань.

На етапі вилучення або відібрання зразків для експертного дослідження може бути використана допомога спеціаліста у створенні обставин та умов отримання зразків, застосуванні інструментів і приладів, визначенні якості та достатньої кількості отриманих зразків, роз'ясненні правил і способів їх вилучення або відібрання тощо.

При складанні протоколу спеціаліст може допомогти слідчому правильно описати назву зразків, їх якість, особливості упаковки та інші обставини, які повинні бути у ньому відображені.

При одержанні окремих зразків для експертного дослідження по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, крім загальних процесуальних правил і криміналістичних рекомендацій, важливо додержуватися й специфічних правил, які впливають з їх особливостей, а також існуючих технічних, санітарних та інших нормативів.

Є окремі зразки при відібранні яких необхідно керуватися відповідними державними стандартами України або технічними умовами.

Оскільки такими знаннями не володіють, інколи, навіть досвідчені слідчі, то при відібранні зразків різних сипучих речовин, рідини, сировини і готової продукції, як правило, має залучатися відповідний спеціаліст. Залежно від призначеної експертизи таким може бути хімік, біолог, товаровознавець певного профілю, інженер-технолог тощо.

При одержанні окремих зразків для експертного дослідження по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, спеціаліст допоможе слідчому визначити мету і завдання судової експертизи, з'ясувати, які речовини і предмети можуть бути порівняльними зразками, їх кількість, ознайомитися з чинними державними стандартами України та іншими документами, що визначають порядок і правила відбору останніх.

Для отримання окремих зразків часто потрібні спеціальні пристосування, а також посуд і пакувальні матеріали допомогу у підборі яких може надати слідчому спеціаліст певної спеціальності. Наприклад, така потреба може виникнути при відборі зразків певних сортів рослин, мікросхем, компакт-дисків із записами, певної поліграфічної продукції тощо.

Іноді при відібранні окремих зразків для експертного дослідження доводиться використовувати спеціальні прилади й інструменти, допомогу у використанні яких може надати спеціаліст певної спеціальності.

Відповідно спеціаліст, який здійснює відбір зразків, зобов'язаний знати і надати слідчому відповідні пояснення, зокрема, якими властивостями наділені ці зразки, забезпечити дотримання правил техніки безпеки при їх відібранні.

Вивчена нами судово-слідча практика свідчить, що причиною відмови експертів від надання висновку нерідко є неякісність наданих на експертизу порівняльних зразків (недостатня кількість, неправильний відбір проб, непридатна упаковка тощо). Це свідчить про те, що слідчі некваліфіковано

відбирають зразки і часто не використовують допомогу спеціалістів під час підготовки матеріалів на експертизу.

По справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності допомога спеціаліста є важливою не тільки при відборі зразків, а й при оцінці їх достатності та придатності для дослідження. Спеціаліст, який знає технологічні умови і держстандарти, завжди може визначити та вказати на відповідність отриманих зразків пред'явленим вимогам, у разі їх невідповідності він з'ясовує причини, повідомляє про це слідчого і надає необхідну допомогу в повторному або додатковому їх відборі відповідно до існуючих правил та інструкцій.

Отже, при розслідуванні зазначених злочинів, під час одержання зразків для експертного дослідження спеціаліст допомагає слідчому: встановити скільки і яких зразків потрібно відібрати, визначити необхідні для цього спеціальні умови; підібрати матеріали, інструменти, пристосування, предмети та інше, що можуть знадобитися; безпосередньо отримати зразки; здійснити їх попереднє дослідження; упаковувати зразки; кваліфіковано зафіксувати в протоколі слідчої дії порядок відбору зразків; консультаціями з питань, пов'язаних з формуванням завдання експерту.

Участь спеціалістів при проведенні допиту.

Передбачена у ст.128¹ КПК України можливість участі спеціаліста у слідчих діях, а отже, і при допиті, поставила перед криміналістикою завдання розробки рекомендацій щодо залучення спеціалістів до проведення допиту обвинуваченого, потерпілого і окремих категорій свідків по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності.

До таких випадків належать ситуації, у яких при проведенні допиту розглядатимуть питання, що потребують спеціальних знань і навичок. По справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності спеціальні знання у обов'язі, достатньому для проведення кваліфікованого допиту, слідчий може отримати під час консультації з фахівцем перед допитом або вивченням спеціальних літературних джерел тощо.

Вивчена нами судово-слідча практика про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності показала, що випадки запрошення спеціаліста до участі у допиті бувають як очевидними так, і неочевидними.

Так, згідно чинного законодавства допит неповнолітнього свідка, особи яка не володіє мовою, якою ведеться судочинство, а також німого або глухого належить до очевидних випадків, коли необхідна у допиті участь третьої особи. Закон у цьому разі передбачає обов'язкову участь у першому випадку педагога, а за необхідності – лікаря (ст. 168 КПК України), а у другому – перекладача (ст. 128¹ КПК України), а у третьому – особу, яка розуміє знаки німого або глухого (ст.ст. 144, 169 КПК України).

По справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності неповнолітні досить часто виступають свідками, а згідно чинного законодавства допит неповнолітніх свідків обов'язково проводиться за участю спеціаліста. Кримінально-процесуальний кодекс України у ч. 1 ст. 168 передбачає, що допит неповнолітнього свідка віком до чотирнадцяти років, а за розсудом слідчого – до шістнадцяти років проводиться у присутності педагога, а за необхідності – лікаря, батьків чи інших законних представників неповнолітнього. Для участі у допиті таких осіб повинен запрошуватись педагог, який володіє спеціальними знаннями у галузі дитячої, юнацької психології і педагогіки та має навички навчання і виховання неповнолітніх того ж віку, що й допитуваний [250, с. 290-291]. Для участі у допиті малолітнього може бути запрошений вихователь дошкільного дитячого закладу. Звичайно, логічніше запросити того педагога, який знає допитуваного по школі, інтернату чи дитячому будинку. У всіх випадках доцільно запрошувати того педагога, у присутності якого, за даними слідчого, неповнолітній не буде скутим і дасть правдиві показання. Педагог, котрий знає особливості допитуваного та його схильності, може використати це для швидкої адаптації й встановлення з ним психологічного контакту.

На початку допиту неповнолітніх слідчий повинен роз'яснити запрошеному педагогу його права і обов'язки під час допиту, про що у

протоколі робиться відповідна відмітка; ознайомити його з обставинами справи, які стосуються допиту; з'ясувати у педагога риси характеру і схильності, розвиток та сприймання допитуваного. Слідчий також має обговорити зі спеціалістом порядок проведення допиту, намітити можливі запитання допитуваному та послідовність їх постановки. Повинна бути звернута увага педагога на неприпустимість ставити навідні питання, виражати своє обурення або інші емоції, які можуть справити негативний вплив на допитуваного та перешкодити встановленню істини у справі [331, с. 141-142].

Допит осіб, котрі не володіють мовою, якою провадиться судочинство, також вимагає ретельної попередньої підготовки із залучення спеціаліста. Проведене нами дослідження показало, що по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності слідчим доводиться витратити багато часу і зусиль, щоб підшукати відповідного перекладача. Особливість у його доборі полягає у тому, що він не тільки повинен знати граматику двох мов, й мати певні знання у юридичній та технічній термінології, достатній словниковий запас з проблем авторського права, інформатики та комп'ютерної техніки, патентознавства, економіки, ботаніки та інших галузей знань, а також навички спілкування з допитуваним під час проведення слідчої дії.

Підготовка до допиту глухого або німого передбачає з'ясування слідчим, якими мигами, мімікою та місцевими діалектами володіє ця особа, а також передбачає підбір відповідного перекладача, який розуміє та вільно може спілкуватися з допитуваним. Як перекладачі для глухих, німих, глухонімих, туговухих свідків, потерпілих, підозрюваних та обвинувачених повинні запрошуватись особи, які знайомі не тільки з мімікожестиккулярною, дактильною мовою, а й розуміють знаки, міміку та їх миги [331, с. 145].

Проаналізована нами судово-слідча практика показала, що при підборі спеціаліста для допиту глухих і німих осіб виникають суттєві ускладнення.

Лише у чверті з вивчених справ є дані про особу перекладача, в основному це викладачі навчальних закладів або виробничих підприємств для глухонімих, а у інших випадках ними були приватні особи: закрійники побутових комбінатів, шофери, продавці, студенти, слюсарі тощо.

Вивчена нами судово-слідча практика про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, свідчить, що неочевидними випадками, коли участь спеціаліста у допиті необхідна є такі:

1. При допиті потрібно буде дослідити надто складні положення, що належать до певної галузі знань, засвоїти які у термін, відведений для досудового слідства, слідчий не має можливості. Так, при порушенні авторських чи суміжних прав підприємством з виготовлення компакт-дисків та існуванням складних схем їх розповсюдження (перекупщики, інтернет-магазини, розпродаж на лотках ринків, переправлення за кордон тощо), за короткий термін слідчий повинен засвоїти технологію виготовлення таких дисків, особливості виготовлення поліграфічного упакування, нанесення захисних елементів на упакування, оформлення авторства на комп'ютерні програми, відео- чи аудіозаписи, особливості укладення договорів з правовласниками тощо).

2. Допит з використанням спеціальних знань не стосується складних ситуацій, але належить до з'ясування обставин за багатьма епізодами. Незважаючи на те, що слідчий оволодів основними положеннями цієї галузі знань, він може опинитися у складному становищі при з'ясуванні деталей, варіантів і рішень по кожному з них. Так, нерідко при затриманні осіб, які порушують права у сфері інтелектуальної власності у них вилучають значну кількість об'єктів, це аудіо- та відеокасети із записами, компакт-диски, як з музичними та відео записами так і програмним забезпеченням, навчальними програмами та комп'ютерними іграми, аудіокнигами та незаконно оцифрованими текстами книг. Звичайно слідчому потрібна кваліфікована допомога щоб розібратися у такій кількості об'єктів, визначити які права і на які об'єкти права інтелектуальної власності порушені. Крім цього

розповсюдження компакт-дисків, аудіо- та відеокасет здійснюється злочинцями широкою мережею магазинів, торговельних майданчиків, поштою і нерідко виникає потреба з'ясування обставин за багатьма епізодами.

3. Допит у ситуації, яка належить до спеціальних знань, а допитувана особа має дуже високу професійну підготовку і досвід роботи (наприклад, допитувана особа знаний спеціаліст у розробці товарних знаків, фірмових найменувань, типографії інтегральних мікросхем, сортів рослин, програм мовлення тощо).

Такий перелік не повний і охоплює лише типові ситуації, з яких вбачається, що слідчому необхідно залучити спеціаліста.

Суб'єктивні якості допитуваної особи, первинність або повторність допиту складності галузі спеціальних знань впливають на визначення тактичних прийомів допиту. При підготовці до допиту підозрюваного (обвинуваченого), свідка, потерпілого, слід з'ясувати, яка допомога спеціаліста потрібна у конкретному випадку, ознайомити останнього з планом майбутнього допиту і погодити питання, які стосуються його предмета, обговорити послідовність їх постановки, деталізацію тощо. При цьому можуть бути обговорені різні варіанти питань, залежно від поведінки допитуваної особи. При розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, за участю спеціаліста слідчий може визначити, як краще використати матеріали проведеної ревізії, результати судової експертизи, ті чи інші речові докази тощо. Участь спеціаліста у проведенні допиту не повинна створювати у допитуваного уявлення, що слідчий не обізнаний з питаннями щодо предмета допиту.

Проведене нами опитування слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ показало, що при проведенні допиту та очної ставки, при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, спеціальні знання використовуються у таких формах: безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності: слідчі –

41,4%, оперативні працівники – 100%; консультативна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності: слідчі – 44,8%, оперативні працівники – 0%; залучення для участі у допиті спеціаліста у сфері інтелектуальної власності: слідчі – 39,2%, оперативні працівники – 0% (див. додаток, табл. Н.1).

Це свідчить про те, що слідчі досить широко використовують весь спектр можливих спеціальних знань при проведенні допитів і очних ставок по зазначеній категорії кримінальних справ.

Участь спеціаліста у відтворенні обстановки і обставин події.

При розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності нерідко виникає необхідність у перевірці конкретних фактичних обставин. Це можливо шляхом проведення відтворення обстановки і обставин події – процесуальної дії, яка проводиться з метою перевірки і уточнення результатів допиту свідка, потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого чи даних, одержаних при проведенні огляду та інших слідчих дій. Завдання відтворення обстановки і обставин події полягає у перевірці зібраних та одержаних нових доказів, виявленні причин та умов, які сприяли вчиненню злочину. Відтворення обстановки за участю свідків, обвинувачених та інших допитаних раніше осіб дозволяє перевірити можливість вчинення певних дій саме даною особою і у конкретній обстановці.

У залежності від мети дослідів відтворення обстановки і обставин події під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності може мати різні види:

1) для перевірки можливостей виконати певні дії і навички, зокрема, вміння записати певну інформацію на компакт-диск за допомогою комп'ютерної техніки; зробити певне креслення топографії інтегральної мікросхеми; користуватися поліграфічним устаткуванням, виготовити певну річ (наприклад, товарний знак, фірмове найменування тощо);

2) для перевірки можливості сприймати певні явища і факти за допомогою органів відчуття (наприклад, чи міг свідок у конкретних умовах бачити як певні люди у темну пору доби вантажили упакування з

контрафактною продукцією або чути за певних обставин розмову між постачальником контрафактної продукції і її реалізатором тощо).

3) для встановлення можливості вчинити якісь дії (наприклад, чи може особа самостійно перенести певні важкі упакування з контрафактною продукцією на певну відстань за певний проміжок часу тощо);

4) для встановлення можливості дії чи події (наприклад, чи може відбутися самозаймання певної речовини за відповідних умов, якщо в результаті знищено склад в якому могла зберігатися контрафактна продукція тощо);

5) для встановлення, як саме відбувалась певна подія (наприклад, уточнити маршрут руху обвинуваченого виготовлювача контрафактної продукції до місця її реалізації тощо);

6) для перевірки можливості існування події, про яку повідомляє обвинувачений чи інша особа (наприклад, можливість розмістити у салоні певного автомобіля певної кількості упакувань з контрафактною продукцією тощо);

7) для визначення механізму утворення слідів слідоутворюючими об'єктами (наприклад, транспортні засоби тощо), якщо при цьому немає потреби у призначенні експертизи [19, с. 58; 128, с. 90-91; 331, с. 153-154].

До участі у відтворенні обстановки і обставин події, у необхідних випадках, може бути запрошений спеціаліст певного профілю знань. Аналіз судово-слідчої практики у справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності свідчить, що для участі у проведенні даної дії найчастіше запрошуються криміналісти, психологи, фахівці з комп'ютерної техніки і програмних продуктів, товарознавці та інші фахівці. Спеціаліст надає допомогу слідчому в уточненні плану і мети відтворення; визначенні часу і місця його проведення; збиранні потрібних додаткових відомостей; визначенні способу проведення дослідних дій; підборі знарядь і засобів, необхідних для відтворення обстановки і проведення дослідних дій тощо.

Залежно від виду відтворення обстановки спеціаліст може надати допомогу у виборі засобу фіксації ходу і результатів дослідних дій; у підборі осіб, які будуть виконувати дослідні дії; у відтворенні обстановки тощо.

На другому етапі підготовки, тобто на місці проведення відтворення обстановки, спеціаліст на основі даних, які є у справі, допомагає слідчому відновити обстановку, подібно до тієї, що була в момент вчинення злочину. Він надає слідчому консультацію про порядок проведення реконструкції, визначає ступінь подібності реконструйованої обстановки.

Під час проведення інструктажу слідчий повинен ознайомити всіх учасників відтворення обстановки і обставин події із змістом наступних дослідів, послідовністю їх проведення; ознайомити їх зі своїми обов'язками; вказати, де вони мають знаходитися на всіх етапах відтворення обстановки; які дії і за яким сигналом повинні робити; які засоби зв'язку серед учасників даної слідчої дії. Спеціаліст, який бере участь у інструктажі, за дорученням слідчого роз'яснює призначення технічних засобів, демонструє їх роботу.

Під час проведення відтворення допомога спеціаліста може полягати у тому, що він роз'яснює учасникам слідчої дії правила техніки безпеки праці і забезпечення їх дотримання; дає пояснення щодо роботи обладнання, яке перевіряється, зокрема, стежить за правильністю його запуску і використання; звертає увагу на можливі побічні явища, які можуть негативно вплинути на достовірність результатів дослідів; допомагає усунути останні і звертає увагу на явища і обставини, які супроводжують відтворення обстановки. За необхідності повторення дослідних дій вони можуть бути проведені у змінених умовах для того, щоб з'ясувати вплив цих змін на результат, у цих випадках слідчий також може отримати у спеціаліста потрібні консультації.

Допомога спеціаліста важлива і у випадках проведення дослідів з метою встановлення наявності у обвинуваченого певних професійних навиків. Беручи участь при проведенні таких відтворень обстановки, спеціаліст, базуючись на своїх знаннях, може допомогти слідчому створити

умови, підібрати необхідні інструменти і матеріали для проведення відповідних дослідів [331, с. 159].

Залежно від виду і завдань відтворення обстановки і обставин події слідчий може запросити відповідного спеціаліста також на наступних етапах його проведення, якщо необхідність участі останнього не була явною під час підготовки до даної слідчої дії.

Підсумовуючи можна зазначити, що при проведенні відтворення обстановки та обставин події по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності допомога спеціаліста полягає: у виборі найбільш доцільного для виконання конкретного завдання виду експерименту і складання плану його проведення; у розробці оптимальної тактики проведення експерименту; у підборі предметів, необхідних для проведення дослідів; у створенні спеціальних умов, в яких найбільш доцільно провести експеримент; у відтворенні обстановки і обставин з метою проведення перевірки показань на місці, розстановки і інструктажу його учасників; у проведенні дослідів чи перевірки показань, з тим щоб вони були здійснені технічно правильно; у фіксації результатів слідчої дії; у оцінці отриманих даних.

Проведене нами опитування слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ показало, що при проведенні відтворення обстановки та обставин події, при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, спеціальні знання використовуються у таких формах: безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності: слідчі – 37,5%, оперативні працівники – 100%; консультативна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності перед початком слідчої дії: слідчі – 24,1%, оперативні працівники – 0%; залучення для участі у відтворенні обстановки і обставин події спеціаліста у сфері інтелектуальної власності: слідчі – 75,8%, оперативні працівники – 0% (див. додаток, табл. Н.1).

Це свідчить про те, що слідчі при проведенні відтворення обстановки і обставин події в основному залучають спеціалістів у сфері інтелектуальної власності, однак досить часто безпосередньо використовують спеціальні знання у зазначеній сфері та консультуються із спеціалістами перед початком проведення зазначеної слідчої дії. Оперативні працівники використовують безпосередньо спеціальні знання у сфері інтелектуальної власності, в основному через те, що рідко самостійно проводять таку слідчу дію.

Отже, участь спеціаліста при проведенні окремих слідчих дій під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності сприяє успішному вирішенню поставлених перед слідчим завдань.

2.2. Особливості призначення і проведення окремих видів судових експертиз під час розслідування злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності

Судова експертиза визнається основною формою використання науково-технічних досягнень при розслідуванні кримінальних справ і призначається виключно після порушення кримінальної справи у випадках, коли для вирішення певних питань необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання.

Призначення судових експертиз по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності має свої особливості. Розглянемо їх детальніше.

Перед призначенням судової експертизи слідчий повинен ознайомитися з відповідною спеціальною літературою та проконсультуватися із спеціалістами. Далі необхідно визначити, які саме спеціальні знання потрібні для вирішення певних питань і які саме експертизи потрібно призначити.

На цій стадії, по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, слідчі іноді витребуванням довідок, актів або

інших документів, в яких на основі спеціальних знань викладаються висновки; допитом свідків, які володіють спеціальними знаннями; оглядом об'єктів за участю спеціалістів, зі слів яких у протоколі фіксуються висновки, засновані на спеціальних пізнаннях, намагаються підмінити судові експертизи, чого робити відповідно не варто.

Після цього необхідно визначити оптимальну послідовність проведення експертиз по дослідженню об'єктів, а за необхідності розглянути можливість призначення комплексної експертизи.

Експертизу доцільно призначати вчасно. Невчасне призначення судової експертизи призведе до затягування строків досудового слідства, а інколи негативно вплинути на якість об'єктів, які направляються на дослідження.

У постанові про призначенні судової експертизи необхідно точно описати об'єкт дослідження, а в окремих випадках вказати відомості, які будуть враховані експертом при проведенні експертизи (джерело походження об'єкта, умови його експлуатації, зберігання, обставини вилучення тощо).

Питання судовому експерту повинні формулюватися точно, однозначно і зрозуміло: а) у змісті питання повинен бути точно вказаний об'єкт дослідження; б) не допускається постановка запитань, вирішення яких не входить до компетенції експерта; в) необхідно уникати формулювань, які починаються багатозначними словами, в подібних випадках потрібна конкретизація; г) доцільно уникати синонімів, називаючи один і той же об'єкт дослідження; д) не допускається при формулюванні питань вживання розмовних слів («болванка», «сіді-диск», «контрафактна касета» тощо); е) формулюючи запитання необхідно враховувати усі можливі версії в обґрунтування (спростування) яких можуть допомогти результати експертних досліджень.

Проведене нами опитування слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ показало, що при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності слідчі найчастіше призначають такі види судових експертиз: експертиза об'єктів інтелектуальної власності –

100,0%; судово-технічна експертиза – 20,7%; судово-товарознавча експертиза – 20,7%; судово-трасологічна експертиза – 6,9%; судово-почеркознавча експертиза – 3,4%; технічна експертиза документів – 20,8%; фоноскопична експертиза – 3,5% (див. додаток, табл. Н.1).

На запитання щодо експертних закладів в які частіше призначаються експертизи об'єктів інтелектуальної власності, слідчі відповіли так: в державних – 72,4%; недержавних (приватних) – 27,6%; оперативні працівники відповіли: в державних – 100%, недержавних (приватних) – 35,7% (див. додаток, табл. Н.1).

На запитання «Якщо експертизи об'єктів інтелектуальної власності частіше призначалися у недержавні експертні заклади, то які причини?», слідчі і оперативні працівники відповіли так: а) слабка матеріальна база в державних експертних закладах: слідчі – 41,4%; оперативні працівники – 3,7%; б) довгий час проведення експертиз: слідчі – 100%; оперативні працівники – 100% (див. додаток, табл. Н.1).

На запитання «Якщо експертизи об'єктів інтелектуальної власності призначалися частіше в державні заклади експертизи, то які причини?», слідчі і оперативні працівники відповіли так: а) невисока кваліфікація спеціалістів недержавних експертних закладів: слідчі – 48,3%; оперативні працівники – 17,8%; б) необхідність оплати за проведення експертизи: слідчі – 100%; оперативні працівники – 100% (див. додаток, табл. Н.1).

На запитання «У який період, після порушення кримінальної справи, Вами призначаються експертизи у справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності», слідчі відповіли так: а) до 10 днів після порушення кримінальної справи – 17,2%; б) 10-30 днів після порушення кримінальної справи – 55,2%; в) більше 30 днів після порушення кримінальної справи – 13,8% (див. додаток, табл. Н.1).

На запитання про доцільність консультацій з експертом, про те, які саме матеріали повинні бути надані на експертизу усі опитані слідчі і оперативні працівники відповіли позитивно.

Отже, з проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

У ході проведення розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності найчастіше призначаються – експертиза об'єктів інтелектуальної власності, судово-технічна експертиза, судово-товарознавча і технічна експертиза документів, тобто в основному ті судові експертизи з допомогою яких досліджуються об'єкти інтелектуальної власності або їх упакування, рідше експертизи, які допомагають доказувати причетність конкретних осіб до вчинення даного виду злочинів (судово-трасологічна, почеркознавча та ін.). Що і не дивно адже основна маса таких експертиз призначається за фактами порушення авторського права у формі незаконного відтворення та розповсюдження фонограм, відеограм, програм мовлення, комп'ютерних програм і баз даних на компакт-дисках, відо- та аудіокасетах.

Найчастіше проведення судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності призначається в державні експертні заклади, менше третини з них в недержавні (приватні). В основному це зумовлено довгим часом проведення експертиз в державних експертних закладах. У той же час половина слідчих відзначили невисоку кваліфікацію спеціалістів недержавних експертних закладів і таку негативну обставину, як необхідність оплати за проведення експертиз у таких установах. У той же час більше третини слідчих відзначили також слабку матеріальну базу державних експертних закладів.

Майже сімдесят відсотків слідчих призначають експертизи про злочини у справах, які посягають на права інтелектуальної власності у терміни від десяти до тридцяти днів, а то і пізніше. Тому і не дивно, що слідчі скаржаться на довгий час проведення судових експертиз. Якби судові експертизи призначалися на протязі двох-трьох днів після порушення кримінальної справи, то було б більше часу на проведення таких експертиз судовим експертам і відпала б необхідність продовжувати строки досудового слідства. Хоча звичайно досить довгий час проведення судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності залишається актуальною проблемою для слідчих.

Розглянемо детальніше особливості призначення окремих видів судових експертиз про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності.

Експертиза об'єктів інтелектуальної власності.

У справах про злочини, які порушують права інтелектуальної власності, експертиза призначається з метою визначення властивостей об'єктів інтелектуальної власності, зокрема об'єктів авторського права (твори науки, літератури та мистецтва), суміжних прав (прав виконавців творів, виробників фонограм та організацій мовлення (радіо- та телеорганізацій)) та промислової власності (винаходів, корисних моделей, раціоналізаторських пропозицій, промислових зразків, знаків для товарів і послуг, фірмових найменувань, зазначень походження товарів, сортів рослин, селекційних досягнень).

При дослідженні об'єктів авторського права та суміжних прав слідчим можуть ставитися такі питання: 1) чи є твір... об'єктом авторського права (суміжних прав); якщо так, до якого виду об'єктів він належить? 2) чи використаний твір (фрагмент твору, оригінальна назва твору)... у творі гр. К.? 3) яким способом (відтворення, публічна демонстрація тощо) використано даний твір? 4) чи охороняється авторським правом географічна основа карт? 5) чи є даний компакт-диск, що містить програмні продукти, ліцензійним? 6) чи дотримано авторські права скульптора при опублікуванні в даному періодичному виданні фотографії його твору? 7) чи є даний твір, створений автором з власної ініціативи, але в службовий час і за допомогою службового обладнання (документів, матеріалів), службовим твором? 8) Яку частину вартості нематеріальних активів підприємства становлять об'єкти інтелектуальної власності, що йому належать? 9) у яку суму слід оцінити знак для товарів і послуг «Ш» при укладенні договору про передачу права власності на нього? 10) чи є стаття «...», надрукована в газеті «...» №... твором; якщо так, то чи охороняється вона авторським правом? 11) чи має місце факт використання частини статті «...» в книзі гр. К. «...»? 12) чи є

посилання на статтю «...», на автора статті та джерело запозичення в книзі Н.«...» на сторінках...; якщо так, то чи є таке запозичення плагіатом або контрафакцією? 13) чи є загальновідомими в Україні твір прикладного мистецтва як об'єкт авторського права, зображення та фірмове найменування «...»? 14) з яким власником авторських майнових прав в Україні асоціюється зображення та фірмове найменування «...»? 15) чи є об'єктами авторського права фотографія та скульптура..., зображена на фотографії? 16) чи є опублікування фотографії, на якій зображена скульптура..., у журналі «...» за березень 2001 року фактом використання витвору мистецтва – скульптури «...»? [86, с. 363 - 364].

При необхідності визначення слідчим проблем вартості завданих збитків при порушенні зазначених вище прав, на вирішення судового експерта можуть бути поставлені такі питання: 1) у якому розмірі належить автору... авторська винагорода за відтворення його твору? 2) яка вартість виключних майнових прав автора скульптури «...»? 3) який розмір збитків, завданих власнику авторських прав внаслідок незаконного використання об'єкта авторського права? 4) Які порушення нормативних актів з питань авторського права призвели до заподіяння матеріальних збитків (моральної шкоди) власнику авторського права (автору твору)? 5) чи можна віднести об'єкт інтелектуальної власності... до нематеріальних активів підприємства, а якщо так, то до якого виду? 6) яка початкова вартість об'єкта інтелектуальної власності...? 7) яка залишкова вартість об'єкта інтелектуальної власності...? 8) яким є розмір збитків, що їх може бути завдано гр. П в результаті використання об'єкта інтелектуальної власності гр. В.? 9) чи правильно виконано роботодавцем розрахунок авторської винагороди за створення винаходу? 10) який розмір збитків, завданих власнику патенту внаслідок неправомірного використання запатентованого винаходу (зареєстрованого знака для товарів і послуг)? 11) яку винагороду має отримувати винахідник за використання роботодавцем запатентованого винаходу в разі якщо винахідник та роботодавець є співвласниками патенту? [86, с. 364 - 365].

Якщо в ході розслідування злочинів, які порушують права інтелектуальної власності виникне необхідність вирішення проблем, пов'язаних з охороною прав на винаходи, корисні моделі, раціоналізаторські пропозиції, то перед судовим експертом можуть бути поставлені такі питання: 1) чи відповідає запатентований винахід (корисна модель) умовам патентоздатності: а) чи є запатентований винахід (корисна модель) новим? б) чи має запатентований винахід винахідницький рівень? в) чи є запатентований винахід (корисна модель) промислово придатним? 2) чи наявні у формулі винаходу (корисної моделі) ознаки, яких не було у поданій заявці? 3) чи використано при виготовленні продукту... кожену ознаку, включену до незалежного пункту формули винаходу (корисної моделі), або ознаку, еквівалентну їй? 4) чи використано у комплекті технічної документації на продукт... кожену ознаку, включену до незалежного пункту формули винаходу (корисної моделі), або ознаку, еквівалентну їй? 5) чи використано у технологічному процесі за комплектом документації... кожену ознаку, включену до незалежного пункту формули винаходу, або ознаку, еквівалентну їй? 6) чи виготовлений продукт ... із застосуванням технологічного процесу за патентом України №...? 7) чи достатньо використовував в Україні запатентований винахід (корисну модель) власник патенту... протягом трьох років, починаючи від дати публікації відомостей про видачу патенту або від дати, коли використання винаходу (корисної моделі) було припинено? 8) чи призначений винахід (корисна модель) за патентом... для досягнення іншої мети, ніж винахід (корисна модель) за раніше виданим патентом...? 9) чи має винахід (корисна модель) за патентом... значні техніко-економічні переваги щодо винаходу (корисної моделі) за раніше виданим патентом...? та ін. [86, с. 365 - 366].

При необхідності вирішення слідчим проблем, пов'язаних з охороною прав на промислові зразки, перед судовим експертом можуть бути поставлені такі питання: 1) чи відповідає запатентований промисловий зразок умовам надання правової охорони та патентоспроможності? 2) чи використані при

виготовленні продукту... всі суттєві ознаки промислового зразка за патентом України №...? 3) чи зазначені у комплекті технічної документації на продукт... всі суттєві ознаки промислового зразка за патентом України №...? 4) чи була підготовка до використання промислового зразка, такого самого, як і промисловий зразок за патентом..., здійснена даним підприємством до подання заявки №... на промисловий зразок, значною і серйозною? 5) чи був промисловий зразок за патентом України №... використаний без комерційної мети? 6) чи був промисловий зразок за патентом України №... використаний з науковою метою або в порядку експерименту? 7) чи був промисловий зразок за патентом України №... створений з використанням творчої діяльності гр. Х.? 8) чи був промисловий зразок за патентом України №... створений у зв'язку з виконанням службових обов'язків чи дорученням роботодавця? та ін. [86, с. 367].

На вирішення судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності можуть бути поставлені також питання, пов'язані з охороною прав на сорти рослин, а саме: 1) чи відповідає сорт рослини за патентом України №... умовам надання правової охорони? 2) чи наявні всі ознаки сорту рослини за патентом України №... у рослині, що надана на дослідження? 3) чи має місце використання рослини за патентом України №...?

На вирішення зазначеної експертизи можуть також ставитися питання, пов'язані з охороною прав на знаки для товарів та послуг, фірмові найменування, зазначення походження товарів, зокрема: 1) чи відповідає знак для товарів і послуг за свідоцтвом №... умовам надання правової охорони?; 2) чи є позначення... загальноновживаним як позначення товарів або послуг певного виду? 3) чи відповідає зареєстроване кваліфіковане зазначення походження товару умовам надання правової охорони? 4) чи наявні у свідоцтві №... елементи зображення знака та переліку товарів і послуг, яких не було у поданій заявці? 5) чи є позначення... добре відомим в Україні? 6) чи є позначення... фірмовим найменуванням, що відоме в Україні? 7) чи є позначення... кваліфікованими зазначеннями походження товарів? 8) чи є

порівнювані знаки (позначення) тотожними або схожими настільки, що їх можна сплутати? та ін. [86, с. 367 - 368].

При вирішенні проблем, пов'язаних з охороною прав на топографію інтегральних мікросхем, перед судовим експертом можна поставити такі питання: 1) чи відповідає топографія інтегральної мікросхеми за патентом України №... умовам надання правової охорони? 2) чи наявні у топографії елементи, яких не було у поданій заявці? 3) чи є топографія оригінальною? [86, с. 369].

Питання, пов'язані з охороною прав на конфіденційну інформацію можуть бути такими: 1) чи є відомості... конфіденційною інформацією особи, якщо так, до якого виду конфіденційної інформації вони належать? 2) чи були відомості використані особою... без відома їх власника? 3) чи у відповідності до законодавства України про інтелектуальну власність були використані відомості (або передача майнових прав) на конфіденційну інформацію за патентом України №...? [86, с. 369].

Щодо рекламних матеріалів, судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності може вирішувати такі питання: 1) чи є матеріали, надані на дослідження, рекламою? 2) до якого виду реклами належать рекламні матеріали, що досліджуються? 3) чи використані у рекламних матеріалах... об'єкти авторського права, суміжних прав або промислової власності? 4) чи є реклама... прихованою, порівняльною чи недобросовісною? [86, с. 369].

Крім постанови про призначення експертизи об'єктів інтелектуальної власності судовому експерту слідчий подає: а) самі об'єкти дослідження; усю документацію, в якій міститься інформація щодо властивостей цих об'єктів: охоронні документи (патенти, свідоцтва), матеріали заявок, на підставі яких вони видані, зображення об'єктів (креслення, ескізи, фотознімки) тощо.

Якщо в кримінальній справі заявлено цивільний позов і є постанова слідчого про визнання певної особи цивільним позивачем, то за необхідності до матеріалів, які направляються на експертизу, включають позовну заяву.

Документи на судову експертизу направляються слідчим в оригіналі чи завірених належним чином копіях, вони комплектуються у хронологічному порядку, всі аркуші нумеруються. Якщо призначається повторна експертиза або раніше об'єкти досліджувались іншими спеціалістами, обов'язково надаються висновки попередніх експертиз або висновки спеціалістів.

Судово-лінгвістична експертиза.

Судово-лінгвістична експертиза (синонім – «судово-авторознавча експертиза») визначає фактичні дані про особу автора (чи виконавця) тексту та про умови створення мовного повідомлення (мотивацію, цілі, настанову автора, збиваючі фактори, викривлення відбитої у свідомості інформації, адаптацію мовних засобів до можливостей адресата, маскуванню мовної ситуації шляхом диктування, навмисного викривлення писемного мовлення, створення тексту у співавторстві тощо). Іншими словами, судово-лінгвістична експертиза надає інформацію стосовно учасників мовленнєвого акту, умов його протікання та співвіднесеності його результату (тексту) з дійсністю [33; 51; 52; 53; 86; 88; 166; 221 та ін.].

Об'єктом судово-лінгвістичної експертизи є текст мовного повідомлення або його фрагмент як реалізація мовленнєвих навичок людини. Обсяг корисної інформації, яку можна виявити з тексту, залежить не стільки від об'єму тексту, скільки від специфіки відображення у ньому зазначених навичок. Аналогічно оцінюється і якість порівняльних зразків писемної мови [86, с. 72; 278, с. 17].

Судово-лінгвістична експертиза базується на використанні знань з лінгвістики та суміжних з нею наук – психолінгвістики, соціолінгвістики, етнопсихолінгвістики, нейролінгвістики, патопсихолінгвістики, філософії мови тощо. Проводити цей вид експертиз має право лише особа з вищою філологічною освітою, бажано з спеціальною експертною підготовкою [86, с. 72].

На сьогоднішній день судово-лінгвістична експертиза дозволяє вирішувати ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні та ситуаційні задачі.

У межах ідентифікаційних задач встановлюються авторство тексту відносно конкретної людини, а також тотожність невідомого автора декількох анонімних текстів.

Для вирішення ідентифікаційних задач, коли треба встановити, чи не є конкретна особа автором спірного тексту, на експертизу надаються зразки писемного мовлення цієї особи. Ідентифікаційні питання можуть вирішуватися не тільки відносно авторів текстів, а й їх виконавців, не торкаючись почеркових, машинописних, набірних та інших навичок останніх [86, с. 72-73].

До класифікаційних задач судово-лінгвістичної експертизи відносяться встановлення статі, віку, соціального стану (чи є автор керівником, виконавцем, керівником у минулому тощо), професійної належності (в тому числі конкретних професійних навичок – діловодства, відбору показань тощо), рівня освіти, рідної чи основної мови спілкування, місця формування мовних навичок або визначення діалекту, говірки, вплив яких спостерігається у досліджуваному тексті, тощо [86, с. 73-74; 278, с. 16].

Під діагностичними задачами розуміються встановлення незвичного тимчасового психофізіологічного стану автора (виконавця) тексту на момент створення (виконання) останнього та розпізнання наявності у автора стійкої патології мовно-розумових процесів без постановки діагнозу. До компетенції судово-лінгвістичної експертизи відноситься також, базована на даних патопсихолінгвістики, діагностика стійкої патології мовно-розумових процесів автора тексту, диференціація їх від тимчасових змін психофізіологічного стану, що орієнтує замовника на призначення судово-психіатричної експертизи [86, с. 74; 278, с. 16-17].

Розв'язання ситуаційних задач передбачає моделювання, відновлення повної або часткової картини мовленнєвої ситуації, а саме: створення тексту в

співавторстві, з імітацією чужого мовлення, з використанням довідкової літератури, з літературно-художньою обробкою тощо.

Новітнім напрямом судово-лінгвістичної експертизи є різноманітний смисловий аналіз текстів, співставлення змісту текстів з типовою реальною ситуацією, порівняння з юридичною оцінкою смислу тощо.

Експертиза комп'ютерів, носіїв і технологій.

У справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності комп'ютерна техніка та продукти найчастіше виступають як засоби вчинення злочинів (підробка документів, виготовлення упакування контрафактної продукції тощо), однак не менш поширеними є злочини, при вчиненні яких об'єктом посягання стає саме програмне забезпечення, крім того, магнітні носії комп'ютерів нерідко є місцем зберігання, чи навіть приховування, інформації, що являє інтерес для розслідування злочину.

Об'єктами судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів є комп'ютерна техніка, периферія (сканери, принтери, плотери тощо), різноманітні носії інформації (магнітні, оптичні, лазерні тощо), програмне забезпечення, інша інформація, що знаходиться на носіях і в запам'ятовуючих пристроях (постійних та оперативних), а також органайзери, пейджери, мобільні телефони та інші пристрої, що виготовлені та працюють на основі технологій побудови персональних комп'ютерів. До цієї ж категорії належать модеми та пристрої, які підтримують роботу комп'ютерних систем [1; 26; 54; 71; 82; 251; 265; 272; 287; 319; 350 та ін.].

Паперові документи, виготовлені за допомогою друкувальних пристроїв, є об'єктом комплексної експертизи, при якій загальне дослідження здійснюють експерт у галузі комп'ютерної техніки й експерт у галузі технічного дослідження документів.

У справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності судова експертиза комп'ютерної техніки та програмних продуктів може вирішувати такі задачі: встановлення технічного стану комп'ютерної техніки; виявлення інформації, яка міститься на комп'ютерних носіях, та

визначення її цільового призначення; встановлення авторства програмного продукту; визначення вартості програмного продукту та комп'ютерної техніки.

На вирішення судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів можуть бути поставлені такі питання: 1) комп'ютер якої моделі надано на дослідження, якими є технічні характеристики його системного блоку та периферійних пристроїв? 2) які технічні несправності має даний комп'ютер або його окремі блоки та пристрої, і як ці несправності впливають на роботу комп'ютера (блоку, пристрою)? 3) чи міститься на даному носії якась інформація, і якщо так, яке її цільове призначення? 4) чи міститься на даному носії інформація, яка має ключові слова «...»? 5) коли, ким були створені досліджувані файли? 6) чи є дані програмні продукти ліцензійними копіями стандартних систем, чи вони є оригінальними розробками? 7) у який період часу створені файли, та яка дата останнього редагування? 8) чи не вносились у програми даного системного продукту які-небудь корективи, що змінювали виконання певних операцій? та ін.

Істотне значення має упакування об'єктів дослідження, що направляються на експертизу. Воно повинно гарантувати неможливість їх пошкодження як у процесі збереження, так і під час транспортування.

Технологічна експертиза.

Технологічна експертиза проводиться у тих випадках, коли в процесі доказування злочинів, які порушують права інтелектуальної власності виникає необхідність у встановленні фактів на основі вивчення особливостей обробки, виготовлення, зміни стану, властивостей, форми сировини, матеріалу для напівфабрикату, що відбувається у процесі виробництва продукції. Непоодинокі випадки коли на підприємствах поряд із стандартною (плановою) продукцією виготовляють продукцію, з порушенням права інтелектуальної власності, іноді це відбувається шляхом зміни технологічних процесів випуску стандартної (планової) продукції, нерідко шляхом використання залишків при випуску вказаної планової продукції.

Технологічна експертиза досліджує питання обробки (переробки) сировини, напівфабрикатів та виробів, технологічного режиму перетворення їх у готову продукцію, відповідності продукції технологічним нормативам за кількісним і якісним складом, використаною сировиною і додатковими матеріалами, а також характер і послідовність технологічних процесів, методи їх здійснення, вибір необхідного обладнання, пристосувань, моделей, робочого інструменту, розміщення обладнання в межах окремих цехів тощо [86, с. 289-290].

Технологічною експертизою стосовно кожної з галузей виробництва можуть бути вирішені такі питання: 1) яким має бути кількісний і якісний склад готової продукції, що випускається? 2) яким чином і на якому обладнанні виготовлена дана продукція? 3) яке підприємство є її виробником? 4) чи відповідає готова продукція стандартам, технічним умовам, зразкам, якщо ні, то які зміни в технології її виробництва призвели до цього? 5) чи є правильними норми витрати сировини? 6) чи є правильними і допустимими витрати сировини за фактичними видатками в конкретних умовах залежно від оснащення підприємства, кваліфікації працівників, якості сировини? та ін.

При призначенні експертизи у розпорядження експерта мають бути надані зразки сировини, напівфабрикатів і готових виробів, а також; документи, що відображають технологію виробництва вказаних виробів на даному підприємстві, норми витрат матеріалів на виготовлення певного виробу.

Почеркознавча експертиза.

Почеркознавство на сучасному етапі являє собою високорозвинену предметну галузь теорії судової експертизи і галузь криміналістики [12; 25; 30; 34; 43; 92; 137; 180; 226; 282; 293].

Предмет почеркознавчої експертизи складають факти та обставини, які експерти встановлюють на основі спеціальних знань у галузі судового

почеркознавства, що структурно входять до криміналістичної техніки [278, с. 4].

Об'єктами судово-почеркознавчої експертизи є: тексти – вид рукопису, змістова сторона якого зафіксована за допомогою буквених та (або) цифрових позначень; підписи – вид рукопису, який відображає прізвище (ім'я, по батькові) особи у вигляді букв та (або) умовних писемних знаків та має призначення засвідчити особу; короткі записи – вид рукопису, змістова сторона якого зафіксована за допомогою одного-трьох слів чи однієї-семи цифрових позначок [278, с. 4].

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, цифрових записів і підпису.

Ідентифікаційні завдання пов'язані з встановленням конкретного виконавця тексту (підпису) або вирішенням питання про виконання однією особою різних текстів, окремих фрагментів тексту, підписів, тексту і підпису тощо.

Діагностичні завдання дають можливість отримати відомості про зовнішню обстановку письма та внутрішній стан того, хто писав.

Необхідність у діагностичних дослідженнях може виникнути під час вирішення ідентифікаційної задачі, коли треба дати оцінку виявленим ознакам почерку, які суперечать висновку експерта. Нерідко такі завдання носять самостійний характер.

З метою вирішення завдань діагностичного характеру перед експертом ставлять такі запитання: 1) чи придатний певний текст, підпис для дослідження з метою ідентифікації особи виконавця? 2) чи виконано рукопис навмисно зміненим почерком (скорописним, друкованим, незвичною рукою)? 3) чи виконано підпис із зміною його ознак? 4) чи виконано текст (підпис) з наслідуванням почерку (підпису) певної особи? 5) чи не виконано рукопис (підпис) у незвичних умовах (відсутність або обмеження зорового контролю, незвична поза, незвичне тримання приладу для писання, температурні навантаження тощо)? та ін.

Вирішення питань, які ставлять перед експертом, можливе лише при правильно зібраному порівняльному матеріалі.

Техніко-криміналістична експертиза документів.

Ця експертиза вирішує питання, пов'язані з дослідженням матеріалів документів, технічних прийомів та способів їх виготовлення, а також внесення в них змін. Залежно від об'єктів дослідження вона поділяється на три основних види: 1) дослідження реквізитів документів, 2) матеріалів документів, 3) друкарських форм та їх відбитків [5; 307; 55; 72; 86, с. 75; 87; 132; 143; 160; 180; 184; 222; 236; 263; 280; 308; 337; 338; 339; 349].

Експертиза реквізитів і матеріалів документів. Задачею експертизи реквізитів і матеріалів документів є встановлення на основі використання спеціальних знань у галузі техніко-криміналістичного дослідження документів фактичних даних, пов'язаних з виготовленням документів, а також з ототожненням використаних для їх виготовлення матеріалів і засобів. Об'єктами такої експертизи є документи – речові докази, а також матеріали і технічні засоби, за допомогою яких вони виготовляються.

Основні завдання техніко-криміналістичної експертизи реквізитів і матеріалів документів полягають: у визначенні способів зміни рукописних реквізитів документів; встановленні первинного змісту текстів документів; визначенні послідовності виконання реквізитів документів; встановленні групової належності матеріалів і технічних засобів, за допомогою яких документи виготовлені.

Типовими питаннями при визначенні способів зміни рукописних реквізитів документів при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності є такі: 1) чи не піддавався запис у документі змінам шляхом підчищення (дописки, домальовування) штрихів? 2) чи не піддавався запис зміні шляхом витравлювання? 3) чи не домальований штрих у визначеній цифрі (літері)? та ін.

При визначенні часу виготовлення документів експертизою вирішуються такі питання: 1) чи одночасно виконані фрагменти конкретного

документу (текст на обох аркушах договору)? 2) що було виконано раніше: підпис чи текст, відтиск печатки (штампа) чи підпис, текст чи відтиск печатки (штампа)? 3) із застосуванням одного чи декількох прийомів, пов'язаних із використанням копіювального паперу, були виконані досліджувані екземпляри рукописного документу? 4) чи не замінялися аркуші в наданому на дослідження документі? та ін.

При дослідженні ознак матеріалів і технічних засобів, за допомогою яких були виготовлені досліджувані документи, експерт вирішує такі питання: 1) однаковим чи різним є папір, на якому виготовлені досліджувані документи (бланки, записи)? 2) у який спосіб та якою барвною речовиною виконаний текст (запис) документу (фрагменти) (чорнилом, пастою, олівцем, через копіювальний папір, стрічку друкарської машини, тонером або чорнилом принтера персонального комп'ютера, за допомогою копіювально-розмножувального апарата)? 3) однаковим чи різним чорнилом (пастою) виконані порівнювані записи? 4) на однаковому за видом друкуючому пристрої (друкарській машині, принтері) чи на різних виконаний текст документа (на всіх аркушах документа)? та ін.

Дослідження друкарських засобів та їх відбитків. У справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності така експертиза призначається при розслідуванні злочинів, пов'язаних з виготовленням і підрубкою друкарських засобів та їх відбитків, а також їх збутом і використанням.

Речові докази, що належать до об'єктів криміналістичної експертизи друкарських засобів та їх відбитків, можна поділити на три групи: 1) друкарські засоби; 2) відбитки, нанесені друкарськими засобами; 3) предмети (устаткування), застосовані для спорядження друкарських засобів і виготовлення відбитків.

Експертиза матеріалів і речовин.

Предмет експертизи матеріалів і речовин складають фактичні дані, які встановлюються за допомогою експертних досліджень речових доказів з

використанням даних технологій та методів хімічних, фізичних, технічних та інших наук. Головними завданнями експертизи матеріалів і речовин є: визначення кола об'єктів (речовин і матеріалів), які найчастіше зустрічаються у слідчій і судовій практиці, і встановлення можливостей їх диференціації за джерелом походження; створення сучасної приладної бази, придатної для тонкої диференціації матеріалів і вилучення їх малих кількостей з об'єкта-носія; виявлення на предметах-носіях мікрочастинок або мікрослідів речовин, наприклад слідів паливно-мастильних матеріалів, часток скла, фарби та інших; тощо [27; 39; 68; 197; 208; 209; 210; 211; 328; 348 та ін.].

До об'єктів експертизи матеріалів і речовин належать речові докази, зразки, необхідні для проведення порівняльного дослідження, протоколи слідчих дій та інші матеріали, які містять дані, що відносяться до предмету цієї експертизи та необхідні для вирішення поставлених перед експертом питань.

У справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, експертиза матеріалів і речовин може призначатися у випадку необхідності встановлення причетності конкретної особи до дій пов'язаних незаконним виготовленням, тиражуванням об'єктів інтелектуальної власності. Зокрема, коли певною особою типографським способом виготовлялася упаковка зазначених об'єктів, чи самі об'єкти і в процесі такого виготовлення на підозрюваному, його одязі чи приміщенні, яке йому належить виявлено мікрочастки таких об'єктів, зокрема певних металів, фарб, пластмас, скла тощо.

Вирішення ідентифікаційної задачі в експертизі матеріалів і речовин – багатоетапне дослідження, у процесі якого виявляються ознаки не одного, а цілої системи об'єктів, пов'язаних з ототожнюваним елементом речової обстановки.

Експертиза металів і сплавів є особливим видом експертизи матеріалів і речовин. Метали і сплави являють собою найпоширеніший вид об'єктів цієї експертизи. Найбільш поширеними об'єктами експертизи металів і сплавів є:

вироби із сталі та їх заготовки; частини та осколки виробів з металів (наприклад, зруйновані частини деталей механізмів); ошурки та мікрочастинки дроту та проводів (наприклад, при дослідженні упакування об'єктів інтелектуальної власності); сліди металізації залізом, свинцем, міддю; припої тощо [211, с. 281-294].

Експертиза металів і сплавів вирішує як неідентифікаційні, так і ідентифікаційні задачі.

Експертиза лаків, фарб і покриттів. Лакофарбові матеріали (лаки, фарби, емалі, складові їх компоненти), а також; предмети з пофарбованою поверхнею (деталі конструкцій, компакт-диски) часто виступають як речові докази при розслідуванні злочинів, які порушують права інтелектуальної власності.

При розслідуванні злочинів, які порушують права інтелектуальної власності, на експертизу лакофарбових матеріалів та покриттів треба направляти: частки лакофарбового покриття, виявлені на місці події; об'єкт-носії з нашаруваннями речовини, схожої на фарбу (одяг, деталі механізму, інструменти тощо); ідентифікований об'єкт з пошкодженнями на лакофарбовому покритті (зіскоби з нього) або ємність лакофарбового матеріалу.

На зазначену експертизу слід направляти, по можливості, не зіскоби, а безпосередньо об'єкт, оскільки вилучення зіскобів призводить до знищення поверхні та унеможлиблює проведення трасологічних досліджень.

Експертиза нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів. Предметом експертизи нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів є фактичні дані, які встановлюються на основі загальних положень методики досліджень матеріалів і речовин та спеціальних галузей знань – нафтохімії, технології нафтопереробки тощо [86, с. 308; 211, с. 253-280]. У справах про злочини, які порушують права інтелектуальної власності такими фактичними даними є наявність на предметах-носіях паливно-мастильних матеріалів, що свідчать, наприклад, про наявність на одязі підозрюваного нашарувань

мастильних матеріалів та їх віднесення до конкретного об'єкту (устаткування на, якому наприклад, незаконно виготовляли об'єкти інтелектуальної власності (книги, упакування тощо).

На вирішення експертизи нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів, у справах про порушення права інтелектуальної власності можна поставити такі питання: 1) чи є представлені матеріали нафтопродуктами; якщо так, то які їх вид, тип, марка, група, призначення? 2) чи був мастильний матеріал в експлуатації; якщо так, то протягом якого часу? 3) чи є на вилученому об'єкті сліди паливно-мастильних матеріалів; якщо так, то які їх вид, тип, марка, призначення? 4) чи мають загальну родову (групову) належність паливно-мастильні матеріали, що знаходяться в конкретних об'єктах (на предметах-носіях)?

Експертиза скла та кераміки. Скло та кераміка, а найчастіше – осколки або окремі фрагменти виробів з них, їх мікрочастки є об'єктами судової експертизи скла та кераміки. Постійне розширення асортименту виробів зі скла, їх стандартизація, розробка нових видів скла з незвичними властивостями, збільшення обсягів виробництва сприяє все ширшому використанню виробів зі скла в усіх галузях господарства, техніки, побуту і як наслідок – до збільшення їх використання в якості об'єктів права інтелектуальної власності.

Переважає більшість виробів зі скла, які повсякденно нас оточують, виготовлені з неорганічного силікатного скла. Проте із спеціальною метою може використовуватися скло на основі інших окислів (алюмінатних, боратних, германатних, халькогенідних) [86, с. 311; 211, с. 230-252].

При розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, на вирішення експертизи скла та кераміки можуть бути поставлені такі питання: 1) чи є даний об'єкт склом (керамікою)? 2) до якого виду виробів належать надані на дослідження осколки? 3) чи мають спільну родову (групову) належність осколки скла (кераміки), вилучені... зі зразками...? 4) чи мають осколки скла (кераміки) єдине джерело походження?

Експертиза волокон, волокнистих матеріалів та виробів з них. Текстильні волокна входять до складу предметів щоденного використання: одягу, галантерейних виробів, килимових покриттів, оббивних матеріалів тощо. Вироби з волокнистих матеріалів широко розповсюджені і у техніці [86, с. 313].

При розслідуванні кримінальних справ різних категорій, зокрема порушень права інтелектуальної власності, об'єкти волокнистої природи становлять істотну частину матеріальної обстановки події злочину. При розслідуванні кримінальних справ зазначеної категорії важливе значення має дослідження мікрослідів – нашарувань текстильних волокон, які залишаються на різних предметах – елементах обстановки розслідуваного злочину.

Типові питання, що вирішуються даною експертизою: 1) чи є частинки, вилучені при огляді місця події, текстильними волокнами? 2) чи є на предметах чи упакуванні предметів (які, являються об'єктами права інтелектуальної власності) волокна-нашарування загальної родової (групової) належності з волокнами, які входять до складу предметів одягу обвинуваченого? 3) чи є на предметах одягу обвинуваченого волокна-нашарування загальної родової (групової) належності з волокнами, які входять до складу предметів чи упакування (які, являються об'єктами права інтелектуальної власності) вилучених (знайдених у помешканні, місці праці тощо) у обвинуваченого? та ін.

Експертиза пластмас і полімерів. Дослідження пластмас і полімерів належить до одного з відносно нових видів експертиз. Предметом цієї експертизи є встановлення фактів і обставин розслідуваної події на основі спеціальних знань у галузі експертології, хімії та технології полімерних матеріалів, пластмас, гуми, та методів їх дослідження. Її об'єктами є пакувальні засоби, деталі технічних засобів, радіо- і телеапаратура, продукція електротехнічної і кабельної (ізоляційні прошарки проводів, шнурів, кабелів, ізоляційні стрічки) промисловості тощо.

На вирішення експертизи виносяться питання як діагностичного, так і ідентифікаційного характеру.

Об'єкти на експертизу бажано подавати цілком. Сліди полімерних матеріалів доцільно вилучати разом з предметом-носієм і лише у крайньому разі – робити зіскоб. При цьому треба паралельно зробити зіскоб з чистої ділянки предмету-носія.

Фотопортретна експертиза.

Під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності нерідко виникають задачі ототожнення людини за ознаками зовнішності. Залежно від обставин справи для їх вирішення застосовуються як окремі слідчі дії (впізнання особи очевидцями події), так і шляхом призначення експертизи з метою ідентифікації особи за ознаками зовнішності. Цей вид ідентифікаційних досліджень називається фотопортретною експертизою, і полягає в аналізі й порівнянні зовнішніх прикмет особи та їх відображення на фотографічних знімках із застосуванням спеціальних методик. Метою цих досліджень є визначення тотожності конкретної особи, зображеної на представлених досліджуваних об'єктах – фотознімках [233; 113; 114 та ін.].

Об'єктами фотопортретної експертизи є фотознімки та їх репродукції, на яких зафіксовані портрети ототожнюваної особи.

Нерідко при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, як об'єкти дослідження на фотопортретну експертизу направляють зображення людини, отримані за допомогою фоторобота чи малювання. Ці зображення за своїм походженням є суб'єктивними, і результати експертного дослідження таких об'єктів не можуть мати доказового значення.

На вирішення фотопортретної експертизи ставляться такі питання: 1) чи зображена на представленому фотознімку певна особа? 2) чи є серед осіб на груповому фотознімку певна особа, зображена на пред'явлених порівняльних фотознімках-зразках? 3) чи зображена на пред'явлених

фотознімках, виготовлених у різні періоди, одна й та сама особа? 4) чи зображені на досліджуваному фотознімку хто-небудь з осіб, чиї фотокартки-зразки пред'явлені на дослідження?

Фототехнічна експертиза.

Предметом фототехнічної експертизи є фактичні дані, що стосуються справи і пов'язані з зафіксованою в кіно-, та фотодокументах інформацією, технікою та технологією їх виготовлення [70; 69; 84; 117; 148; 149; 243 та ін.]. Як правило, фототехнічна експертиза призначається в тих випадках, коли необхідно встановити дані, зафіксовані на фотозображеннях в латентному (неявному) вигляді. Наприклад, визначити розміри зафіксованих на фотознімку предметів, точку зйомки фотознімка чи відтворити матеріальну обстановку місця події за фотознімками [86, с. 147].

Об'єктами дослідження є фотознімки, технічні засоби та фотоматеріали, які застосовувались для їх виготовлення.

Типовими питаннями фототехнічної експертизи при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності є такі: 1) чи виготовлені надані на дослідження фотознімки з одного негативу? 2) чи не є фотознімок у друкованому виданні фоторепродукцією з іншого видання? 3) чи виготовлені фотознімки за допомогою наданого технічного засобу? 4) чи виготовлені фотознімки за допомогою одного і того самого технічного засобу? та ін.

При підготовці матеріалів до відправки на експертизу необхідно використовувати упаковку, що не спричиняє будь-яких змін у стані об'єктів дослідження. Особливо це стосується кадруючих рамок, скла фотозбільшувачів та копіювальних станків; скло та рамки не можна протирати від бруду й пилу тощо. Світлочутливі матеріали повинні мати надійний захист від дії світла та вологи [86, с. 151].

Судово-економічна експертиза.

При розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності судово-економічна експертиза зумовлена потребою у спеціальних

знаннях у галузі економіки: бухгалтерського обліку, оподаткування, контролю, аналізу господарської діяльності для повноти, всебічності та об'єктивності дослідження фактичних обставин справи [23; 29; 138; 212; 213; 216; 235; 255; 286; 318; 332 та ін.].

За напрямками досліджень судово-економічна експертиза поділяється на бухгалтерську, фінансово-кредитну та фінансово-економічну. У разі необхідності комплексного дослідження призначається судово-економічна експертиза.

Коло питань, що їх може вирішувати судово-економічна експертиза, необмежене і залежить від конкретних фактів порушень, виявлених під час ревізій та перевірок, які стали предметом розслідувань і потребують застосування спеціальних знань у сфері економіки. Але при цьому питання не повинні виходити за межі компетенції експерта-економіста.

Експертиза голограм.

Голограми набули широкого використання для захисту певних об'єктів захищених правом інтелектуальної власності. Голографічні захисні елементи використовуються як один із ступенів захисту від підробки у поєднанні з поліграфічними та іншими видами захисту. Самостійно голографічні захисні елементи використовуються найчастіше для захисту від підробки товарів або як засоби контролю доступу (різноманітні голографічні пломби) [28; 75; 340 та ін.].

Порядок розроблення, виготовлення і використання голографічного захисту регламентується Указом Президента України «Про захист документів і товарів голографічними захисними елементами» від 15 листопада 2000 р. № 1239 / 2000 та постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок голографічного захисту документів і товарів» від 24 лютого 2001 р. № 171.

За способом виготовлення голографічного зображення голографічні захисні елементи можна поділити на три основних типи: аналогові голограми (голограми, виготовлені методами оптичної голографії), синтезовані, які

виготовляють за технологією «дот матрикс» або літографії високої роздільної здатності, та комбіновані, в яких використовуються синтезовані й аналогові елементи [86, с. 168].

У сучасних умовах окрім голографічних захисних елементів разом з описаними оптичними рівнями захисту, додатково використовуються елементи магнітного, люмінесцентного, термохромного, термореактивного та інших видів захисту. Контроль та експертне дослідження додаткових рівнів захисту істотно відрізняються від дослідження оптичних характеристик голограм і тому у даному підрозділі розглядатися не будуть [86, с. 168].

Предметом експертизи голограм є встановлені фактичні дані, пов'язані з виготовленням та використанням голограм, отримані на основі спеціальних знань у галузі техніко-криміналістичного дослідження голограм і проміжних продуктів голографічного виробництва в передбаченому кримінально-процесуальним законодавством порядку [86, с. 168-169].

Об'єктами експертизи є голографічні захисні елементи, голограми, які використовуються як засоби контролю, іміджеві, образотворчі голограми та проміжні продукти голографічного виробництва, такі як програмне забезпечення, фотошаблони та макети, первинні голограми, рельєфно-фазові голограми-оригінали, майстер-матриці, металеві матриці для тиражування голограм [86, с. 169].

У процесі дослідження голограм вирішуються ідентифікаційні, класифікаційні та діагностичні задачі.

Товарознавча експертиза.

При розслідуванні кримінальних справ про злочини, які порушують права інтелектуальної власності, нерідко виникає необхідність у застосуванні спеціальних знань у галузі товарознавства, в тому числі й у формі товарознавчих експертиз. Такі експертизи здійснюються коли обставини справи обумовлюють необхідність дослідження споживчих властивостей продукції, товарів та сировини.

Сутність товарознавчої експертизи полягає у тому, щоб за допомогою спеціальних знань у галузі товарознавства дослідити товарні (споживчі) властивості виробів з метою визначення їх фактичного стану або (та) їх вартості (початкової, залишкової). Задача товарознавчого дослідження уточнюється при проведенні експертизи у конкретній справі залежно від її мети та обставин справи [6; 31; 32; 62; 63; 77; 134; 135; 259 та ін.].

У кожному конкретному випадку обсяг досліджень залежить від специфіки справи та тих конкретних питань, які ставляться перед товарознавчою експертизою, а саме: 1) які найменування, призначення, артикул товару (продукції, сировини, допоміжних матеріалів), до якого виду, роду, групи, партії, марки він належить? 2) чи відповідають маркувальні дані дійсним товарним характеристикам товару? 3) чи відповідає якість виробу вимогам стандартів, технічних умов, наданим зразкам, які порушення допущені? 4) вимогам якого стандарту або яких технічних умов має відповідати даний товар? 5) які дефекти є у конкретному товарі? та ін.

У справах про злочини, які порушують права інтелектуальної власності нерідко проводяться товарознавчі експертизи промислового обладнання, предметом яких є фактичні обставини справи, технічний стан обладнання, ресурсні характеристики тощо. Об'єктами дослідження у даному випадку можуть бути обладнання, різноманітні машини та механізми, технологічні процеси, вироблена продукція, тара, упаковка, технічна і технологічна документація, прилади контролю тощо. На вирішення товарознавчої експертизи промислового обладнання при розслідуванні аналізованої категорії злочинів можуть ставитися такі питання: 1) що це за обладнання, для чого воно призначено, і які його технічні характеристики? 2) з яких основних вузлів (агрегатів) воно складається? 3) яка вартість даного обладнання? 4) яка вартість даного вузла (агрегату)? 5) де виготовлено обладнання, у який спосіб, хто виробник, чи є вітчизняні аналоги?

Трасологічна експертиза.

При розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності з метою з'ясування різних обставин можуть ефективно використовуватися різноманітні сліди. Своєчасне виявлення, належна фіксація та кваліфіковане дослідження таких слідів дозволяє одержати важливу доказову інформацію про подію, причетних до неї осіб, застосовані знаряддя, способи та послідовність здійснення певних дій тощо.

Об'єктами судово-трасологічної експертизи є матеріальні сліди (рук, ніг, взуття, шин, знарядь та інструментів тощо), серед яких вирізняються об'єкти – носії слідів (слідосприймаючі об'єкти), об'єкти, що утворили сліди (слідоутворюючі об'єкти), об'єкти-зразки [74; 139; 154; 159; 254; 295; 296; 297; 298; 299; 347].

Трасологічна експертиза слідів людини включає такі підвиди експертних досліджень: дактилоскопічна експертиза; експертиза слідів інших ділянок тіла людини (губ, вух, чола, носа тощо) і слідів нігтів; експертиза слідів босих та одягнених у шкарпетки (панчохи, колготки) ніг людини, а також слідів взуття; експертиза слідів рукавичок, одягу [11; 111; 121; 165; 195; 262; 268; 295].

Основними підвидами трасологічної експертизи знарядь, інструментів, механізмів, агрегатів і утворених ними слідів є: експертиза слідів знарядь та інструментів; експертиза замків, замикальних механізмів та контрольних пристроїв (пломб) [65; 91; 187; 218; 237; 119; 311].

У рамках криміналістичного дослідження транспортних засобів і утворених ними слідів по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності можна виокремити такі підвиди експертних досліджень: дослідження ідентифікаційних номерів і носіїв даних транспортних засобів; дослідження слідів шин (покришок) коліс транспортних засобів [11; 276].

Особливу групу складають експертизи виробів масового виробництва [296;271].

Предметом трасологічних ідентифікаційних задач є ототожнення різних об'єктів (людини, знарядь та інструментів тощо) за утвореними ними слідами. До ідентифікаційних задач відносять також: встановлення належності частин до єдиного цілого і встановлення загального джерела походження. При цьому під джерелом походження розуміється індивідуально визначений об'єкт чи система об'єктів, функціонування яких є причиною утворення слідів та / або створення (виготовлення) предметів [278, с. 52].

У справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності ідентифікація людей і предметів за утвореними ними слідами дозволяє встановлювати факт їх перебування на місці події, а також визначати, однією чи різними особами або предметами залишені ці сліди. Ідентифікації підлягають будь-які матеріальні об'єкти за умови, що в слідах відобразився індивідуально-характерний комплекс ознак даних об'єктів чи їх елемента (елементів).

Дактилоскопічна експертиза. При порушенні права інтелектуальної власності, під час перебування на місці злочину, здійснюючи різноманітні дії, злочинець та інші особи можуть залишати сліди рук на найрізноманітніших предметах, причому деякі такі дії іноді свідомістю не контролюються, що особливо важливо в тих випадках, коли зазначеними особами вживаються заходи до знищення слідів (протирання дверних ручок, предметів, яких вони торкалися, тощо).

Типовими питаннями дактилоскопічної експертизи при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності є такі: 1) чи є на предметах, вилучених на місці події, сліди рук? 2) чи придатні ці сліди для ідентифікації особи? 3) якою рукою і якими пальцями залишено сліди? 4) якими ділянками долонної поверхні залишено сліди? 5) у результаті якої дії (торкання, захоплення тощо) залишено сліди рук? та ін.

Експертиза слідів ніг і взуття. На вирішення судово-трасологічної експертизи слідів ніг (взуття) людини можуть бути поставлені такі питання: 1) чи є на об'єктах, виявлених на місці події, латентні сліди ніг (взуття)? 2) чи

придатні сліди ніг (взуття), виявлені на місці події, для ідентифікації? 3) взуттям якого типу (чоловіче, жіноче, фасон, модель) залишено сліди? 4) скільки осіб, судячи зі слідів взуття, знаходилися на місці події? 5) взуттям якого розміру залишено сліди? 6) який орієнтовний зріст особи (осіб), сліди взуття якої (яких) виявлені на місці події? та ін.

7) чи відобразилися в слідах взуття його характерні риси (характер зносу, сліди ремонту тощо), і які саме? 8) який механізм утворення цих слідів (чи залишені вони при ходьбі, бігу тощо)? 9) чи відобразилися в доріжці слідів ніг (взуття) особливості опорно-рухового апарату особи, яка їх залишила, і які саме (особливості постановки стоп, кульгавість тощо)? 10) у якому напрямку переміщалися особи, сліди ніг (взуття) котрих виявлені на місці події? 11) чи залишені виявлені на місці події сліди босих ніг особами, підозрюваними у здійсненні злочину? 12) одним чи різним взуттям залишені сліди, виявлені на місці події? 13) чи однакові елементи доріжки слідів ніг, виявленої на місці події, та елементи експериментальної доріжки слідів, які залишила особа, підозрювана у вчиненні злочину? 14) чи залишені виявлені на місці події сліди взуттям, вилученим у підозрюваного, чи його ногами, одягненими в шкарпетки (панчохи)?

Аналогічні питання можуть бути поставлені й стосовно слідів ніг, одягнених у панчішно-шкарпеткові вироби.

Отже, у даному розділі ми розглянули особливості призначення і проведення судових експертиз по справах про розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, зокрема узагальнили криміналістичні рекомендації щодо винесення постанови про призначення судових експертиз, виокремили об'єкти характерні для певних видів експертиз і звернули увагу на їх підготовку до направлення на експертизу, типізували запитання судовому експерту у залежності від об'єктів дослідження, завдань та виду судової експертизи.

2.3. Оцінка висновків експертів під час розслідування злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності

На жаль, сьогодні науково-технічні знання використовуються не тільки на благо суспільства й кожної людини, але й у злочинній діяльності. Відповідно для успішного виявлення й розслідування таких злочинів все більшого значення набуває необхідність використання спеціальних знань. Розширюються можливості сторін у залученні фахівців, збільшується кількість технічних новинок, пристосованих для потреб слідства, розробляються нетрадиційні напрями використання спеціальних знань. Проте, щодо збирання доказів у справі, дотепер перевага надається експертові.

Цей постулат ніким не заперечується. Експертні висновки широко використовувалися в доказуванні на території України ще до 1917 року. Практика судочинства ще часів царської Росії свідчить, що вже в той час на вирішення судової експертизи ставилися найрізноманітніші питання. І експерти давали на них конкретні однозначні відповіді. Такий професіоналізм слід особливо відмітити, адже на багато з тих питань, важко дати однозначну відповідь навіть при сучасному рівні розвитку науки й техніки.

Ймовірно, що на етапі бурхливого становлення наук позначався й такий фактор людської психіки, зазначений ще древніми мудрецами, – чим більше ти знаєш, тим більше сумніваєшся, і навпаки, чим менше в тебе знань, тим впевненіший ти у своїх висновках. Однак варто враховувати, що рівень знань у суспільстві на певному часовому зрізі однаковий. І загальні тенденції розвитку експертних досліджень свідчать про те, що спеціальні методики відповідно реагують на потреби практики. Так, наприклад, коли для вчинення злочинів почала використовуватися зброя, розробили методику балістичної експертизи, згодом злочинці почали використовувати комп'ютери, у відповідь на це з'явилася експертиза комп'ютерів, носіїв і технологій, поширилася контрафактна продукція, а слідом за нею – відповідна експертиза об'єктів

інтелектуальної власності. Тому для боротьби зі злочинністю того часу в цілому існуючих знань повинно було бути цілком достатньо. Велику роль відіграла компетенція, можливості, а також особистий таланти судового експерта.

Окрім того слід сказати про відсутність суворої регламентації складання експертного висновку, що не дозволяло слідчому й суду перевірити вірогідність висновків експерта. Тому можливі були такі ситуації, коли неоднозначний висновок, ґрунтуючись на ще не досконало розробленій методиці дослідження, міг бути покладений в основу обвинувального вироку.

У спеціальній літературі дотепер приділяється достатня увага питанню оцінки доказів, у тому числі й висновку судового експерта як одного з доказів належності, допустимості, достовірності результатів і в сукупності – достатності для вирішення кримінальної справи [345, с. 108 - 127; 186, с. 91 - 97; 331, с. 376 - 378 та ін.].

Сьогодні судовій експертизі в доказуванні, особливо при розслідуванні злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності відводиться теж значне місце. При розслідуванні зазначеного виду злочинів, нерідко, саме експертне дослідження лягає в основу обвинувального висновку і є необхідним для винесення обвинувального вироку. Існує низка судових експертиз, без проведення яких ні за яких умов не можливо встановити обставини, що входять у предмет доказування й мають істотне значення для правильного вирішення справи.

Кримінально-процесуальне законодавство зобов'язує слідчого, особу, яка провадить дізнання, вжити всіх, передбачених законом, заходів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, з'ясування всіх даних, що мають значення для правильного вирішення питання про ступінь винності конкретної особи. Стаття 64 КПК України чітко визначає коло обставин, які підлягають доказуванню в кримінальній справі.

Належність висновку експерта визначається наявністю зв'язків і детермінацій встановлених ним фактів стосовно предмету доказування або

окремих його елементів. Відомо, що факти, встановлені в результаті проведення експертизи, найчастіше належать до об'єктивної сторони злочину: у який спосіб, за допомогою яких засобів, яким чином, у який час, тощо було скоєно злочин. Однак ці факти можуть сприяти і встановленню обставин, які характеризують інші ознаки складу злочину, допомагати в його кримінально-правовій оцінці, правильній кваліфікації, встановленні особи злочинця, визначенні вини, мотивів і цілей злочину. Інакше кажучи, оцінюючи висновок експерта з точки зору його належності, треба мати на увазі, що факти, встановлені експертним шляхом, можуть стосуватися будь-якого з елементів складу злочину та інших обставин, що підлягають доказуванню [86, с. 376 - 377].

Очевидно, що судова експертиза може допомогти у встановленні практично кожної обставини включеної до вищевказаної статті КПК України. Ми не будемо описувати це, тому що конкретна роль судової експертизи в доказуванні, а також і можливі питання, на які вона може дати відповідь, цілком залежать від обставин справи про злочин, що посягають на права інтелектуальної власності, а обставини можуть бути найрізноманітніші. Тому зупинимось на тих моментах, які зменшують доказове значення судових експертиз, а інколи й роблять їх результати неприйнятними для доказування у справі про зазначену категорію злочинів.

Тут можна виділити два напрями – процесуальні помилки при призначенні судової експертизи, що як правило, призводить до юридичного невизнання її результатів, і порушення регламентації її проведення, що знижує вірогідність висновків і звичайно призведе до призначення повторних або додаткових експертиз. Розглянемо обидва випадки.

Сьогодні суди досить ретельно й цілком обґрунтовано дотримуються вимог чинного законодавства про те, що при здійсненні правосуддя не допускається використання доказів, отриманих з порушенням закону. Неприпустимими доказами вважаються докази, отримані з порушенням вимог КПК України. Неприпустимі докази не мають юридичної сили й не

можуть бути покладені в основу обвинувачення, а також використовуватися для доказування кожного з обставин, передбачених статтею 64 КПК України.

При розгляді кримінальних справ про злочини, що посягають на права інтелектуальної власності суди ретельно виявляють всі характерні помилки досудового слідства. І саме судова практика показує, що помилки, пов'язані із залученням експертів, призначенням досліджень, досить широко поширені при розслідуванні зазначеної категорії кримінальних справ, причому не тільки на стадії досудового слідства, але й під час судового розгляду. Розглянемо деякі з них.

Часто проблеми починаються вже з моменту ухвалення рішення про призначення судової експертизи. Необхідність в експертному дослідженні виникає тоді, коли для вирішення питань, які цікавлять слідство потрібна думка особи, що володіє спеціальними знаннями. Прийняття рішення про необхідність такого залучення законодавець покладає на відповідних компетентних осіб. Так, визнавши необхідним призначення судової експертизи, слідчий виносить про це постанову.

У порядку відступу, слід сказати, що у випадку заяви клопотання обвинувачуваним або його захисником про з'ясування обставин, що мають значення для справи, слідчий зобов'язаний доповнити досудове слідство, у тому числі й шляхом призначення судових експертиз, або винесення мотивованої постанови про відмову. Взагалі, проблема залучення судових експертів іншими учасниками кримінального процесу (обвинувачуваними і їх захисниками, потерпілими та ін.) тісно пов'язана з їх правами й принципом змагальності експертних висновків.

Зазначимо, що останнім часом через значну кількість інформації про різні досягнення науково-технічних знань, активне обговорення в пресі й спеціальній літературі окремих етапів розслідування, у тому числі й проблем проведення судових експертиз, іде процес розмивання меж спеціальних знань. Володіння окремими загальними уявленнями про ті або інші напрями в науці й експертній практиці нерідко створює у слідчого неправильне

уявлення про себе, як про фахівця в цих областях. Це призводить до того, що необхідні судові експертизи не призначаються, губляться важливі докази, відмінюються постанови суду й т.п. Ілюстрацією може служити приклад із судової практики.

За однією із справ суд відмовив у проведенні експертизи матеріалів та засобів відеозвукозапису аудіозапису, вказавши, що при прослуховуванні звуку записів на аудіокасетах у судовому засіданні судом ніяких слідів монтажу не виявлено. У цьому випадку суд виступив у ролі експертної установи, якою він не є, і сам розв'язав питання, яке безперечно потребувало використання спеціальних технічних засобів і знань. Рішенням вищестоящего суду вирок був відмінений і справа спрямована на нове розслідування.

Під час розслідування злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності явною помилкою є доручення проведення вихідної й повторної експертизи одній і тій же особі. Ці випадки зустрічаються, як правило, на етапі досудового слідства, а при його недостатній повноті – іноді й у ході судового розгляду.

Тут треба ще раз наголосити різницю між додатковою й повторною експертизою. Відповідно до статті 75 КПК України, додаткова судова експертиза може бути призначена при недостатній ясності або повноті висновку експерта. Її проведення доручається тому ж або іншому експертові. Експертна практика показує, що перевага тут віддається переважно тому експертові, що провів вихідну експертизу. Це не суперечить закону й цілком обґрунтовано, тому що основне завдання полягає не в перевірці, а в доповненні того, що вже зроблено.

Проведене нами дослідження показало, що основними ознаками неповноти експертних висновків у справах про злочини, що посягають на інтелектуальну власність є: недодослідження усієї сукупності наданих на експертизу матеріалів; недовирішення усіх поставлених перед експертом питань; необґрунтованість висновків результатами проведеного дослідження

й розрахунків, а також необґрунтована відмова експерта від дачі відповіді на поставлене запитання; недостатнє використання усіх існуючих методів і методик дослідження при проведенні експертизи (у тому числі через відсутність обладнання для проведення дослідження).

Повторна судова експертиза проводиться лише у випадку виникнення сумнівів або наявності протиріч у висновках експерта або експертів. Вона призначається з тих же питань, причому її проведення в обов'язковому порядку доручається іншому експертові. Недотримання цих положень може призвести до невизнання доказового значення результатів експертного дослідження.

Крім того, природно, не може мати юридичної сили висновок, виконаний особою, щодо якої є підстави для відводу. На жаль, факти, що дозволяють відвід експерта, можуть з'ясуватися вже після призначення експертизи, іноді й після її виконання. Наприклад, відповідно до статей 54 і 62 КПК України, серед таких обставин може бути встановлення факту, що експерт є близьким родичем або родичем одного з учасників розслідування по даній кримінальній справі; перебував або перебуває в службовій або іншій залежності від сторін або їх представників; якщо виявиться його некомпетентність, а також у випадках, якщо з'ясуються інші обставини, що дають підставу думати, що він особисто (прямо або побічно) зацікавлений у результатах даної кримінальної справи.

При розслідуванні злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності попередні дослідження не можуть визнаватися доказами, але вони відіграють свою роль у розслідуванні, приміром, впливаючи на висунення версій і оцінку судових експертиз. Так, якщо висновки експертизи й попереднього дослідження не збігаються і якщо допит судового експерта або сам текст експертного дослідження не усунув сумнівів слідчого, це може слугувати приводом для призначення повторної або додаткової експертизи. До того ж, якщо існує хоча б ймовірність зацікавленості експерта в результатах дослідження, це може бути підставою для його відводу.

У такій ситуації, мабуть, неправильним буде проведення попереднього дослідження й судової експертизи тією самою особою. Звичайно, шляхи вирішення цієї проблеми покаже практика судочинства, але найбільш простим і діючим способом вирішення – є закріплення в кримінально-процесуальному законодавстві, як підстави відводу експерта, прямої вказівки на випадки проведення ним до порушення кримінальної справи попереднього дослідження. А як перший захід необхідно виключити можливість передачі судовому експертові для ознайомлення довідки про проведення попередніх досліджень. Саме це буде сприяти об'єктивності його висновку.

Звертаючи увагу на відповідність суб'єкта експертизи певним вимогам, ми насамперед, маємо на увазі його компетентність. Як правило, питання про компетентність судового експерта виникають не стільки при призначенні експертизи, скільки при оцінці висновку експерта. Так, І.Л. Петрухін справедливо зазначає: «Оцінка наукової компетенції експерта не зводиться до вивчення анкетних даних; вона припускає глибоке вивчення обставин, встановлених експертизою, і методів дослідження, застосованих експертом» [230, с. 243].

Окремо постає питання про саме експертне дослідження. З огляду на всю його важливість для доказування у справі, законодавець чітко регламентував практично всі етапи його складання, включаючи вказівки щодо його змісту. Така регламентація розрахована на забезпечення достовірності висновків і матеріалів для їх оцінки. Тому, будь-яке процесуальне порушення в оформленні висновку веде або до зниження його доказового значення, або автоматично до невизнання результатів. Все залежить від конкретної ситуації.

На практиці, у справах про злочини, що посягають на права інтелектуальної власності досить поширені випадки відсутності підпису експерта на постанові про призначення експертизи чи висновку експерта про те, що експертові роз'яснилися права й обов'язки, передбачені статтею 77 КПК України, і що він попереджений про відповідальність за ст. 384 КК України за дачу завідомо неправдивого висновку. Більше того, навіть

зустрічається відсутність особистого підпису експерта під висновком. Особливо це характерно для фахівців у тих областях де проведення експертиз не є їх основною діяльністю, тому вони не поінформовані про вимоги кримінально-процесуального законодавства, що регулюють експертну діяльність.

Взагалі, законодавець покладає функцію ознайомлення судового експерта з його правами й обов'язками, а також попередження про відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку на слідчих (якщо експертиза проводиться поза експертною установою) і на керівника експертної установи (при проведенні експертизи в експертній установі, за винятком державної судово-експертної установи). При цьому вважається, що експерт державної судово-експертної установи сам повинен знати свої права та обов'язки. Реально ж слідчі, сподіваючись на процесуальну грамотність самих експертів та їх керівників, не контролюють їх, а іноді й самі не виконують відповідних процесуальних норм.

При розслідуванні справ про злочини, що посягають на права інтелектуальної власності процесуальні порушення зазначених типів ведуть до безглуздості самої роботи експерта над висновком, тому що він свідомо не буде визнаним таким, що має доказове значення.

По справах про злочини, що посягають на права інтелектуальної власності нерідко в експертних висновках не вистачає опису проведених досліджень, чіткої мотивації висновків. Причина цього лежить або в нерозумінні експертом необхідності аргументовано доводити свої висновки, роблячи їх доступними для оцінки, або в переконанні, що слідчий однаково нічого не зрозуміє, виходить, і нема чого витратити час на детальний виклад аргументів, досить одних висновків. Якщо перший випадок ще можна зрозуміти, то другий абсолютно неприйнятний, тому що показує, що експерт не розуміє свого місце в судочинстві й призначення експертизи. Із процесуальної точки зору в обох випадках, як правило, це призводить до того, що слідчий просто призначає додаткову або повторну експертизу.

Оцінюючи різні за характером висновки експерта у справах про злочини, що посягають на права інтелектуальної власності, варто пам'ятати, що найбільшу (конкретну) доказову цінність мають однозначно позитивні або негативні висновки з ідентифікаційних та діагностичних досліджень, на основі яких встановлюється наявність (існування в минулому) або відсутність певних фактів. Висновок експерта про однакову групову належність порівнюваних об'єктів не можна розцінювати як висновок про їх тотожність. У той же час висновок про різну групову належність об'єктів, що ґрунтується на відмінностях їх загальних ознак, свідчить про те, що досліджуваний об'єкт ні в якому разі не міг відноситись до розслідуваної події. Непридатність об'єкта для ідентифікації не слід оцінювати як заперечення тотожності. Можливість її існування не заперечується, але вона не може бути встановлена експертом з не залежних від нього причин. Результати повторної експертизи оцінюються за такими самими правилами [86, с. 377 - 378].

Таким чином, ми переконалися, що у справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, істотне порушення кримінально-процесуального законодавства при призначенні судових експертиз й складанні експертних висновків веде до юридичного невизнання їх результатів. У той час незначні порушення, що, як правило, стосуються регламентації складання експертного висновку, знижують вірогідність і аргументованість висновків, унеможливаючи їх оцінку. Найчастіше це призводить до необхідності проведення інших процесуальних дій для однозначного вирішення питань, пов'язаних з необхідністю доказування у справі.

Слід зазначити, що у справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, закон не передбачає якогось особливого положення експертних висновків серед інших доказів у справі. Підхід до їх оцінки такий же, як і для інших доказів. Перевірка доказів згідно законодавства здійснюється слідчим, шляхом зіставлення їх з іншими доказами, наявними в кримінальній справі, а також шляхом встановлення їх

джерел, одержанням інших доказів, що підтверджують або спростовують доказ, який перевіряється. Існують і загальні правила оцінки доказів. Згідно чинного законодавства кожний доказ підлягає оцінці з погляду належності, допустимості, вірогідності, а всі зібрані докази в сукупності – достатності для вирішення кримінальної справи. Слідчий вправі визнати доказ неприпустимим на підставі клопотання підозрюваного (обвинувачуваного) або за власною ініціативою. Доказ, визнаний неприпустимим, не підлягає включенню в обвинувальний висновок або в обвинувальний акт. Суд також вправі визнати доказ неприпустимим на підставі клопотання сторін або за власною ініціативою.

У справах про злочини, що посягають на права інтелектуальної власності судову експертизу розглядають тільки як один з можливих доказів, що не має ніяких, навіть непрямих, переваг перед іншими.

На жаль, на практиці ще залишилося особливе відношення до експертизи. Нерідко природна повага до знань і вміння професіонала переростає в установку «експерт завжди правий», що іноді не відповідає дійсності. Цю точку зору часто підтримують і самі судові експерти, намагаючись показати свою перевагу перед особами, що не мають спеціальних знань. При цьому зовсім забувається той факт, що в ході досудового слідства кожний його учасник є своєрідним професіоналом у своїй області: слідчий – у розслідуванні злочинів, оперативний працівник – в оперативно-розшуковій діяльності, експерт – у своїй сфері. Області використання їх знань різні, і їх майстерність неможливо порівняти. Намагаючись закріпити за експертним висновком перевагу перед іншими видами доказів, ми повертаємося на 200 років назад – до формальної теорії доказів, від якої вітчизняне судочинство відмовилося. До того ж упускається ще один немаловажний аргумент. Навіть при умові високої професійної майстерності, через недостатність інформації або матеріалу для дослідження, відсутність необхідної приладової бази, особистий вплив слідчого, навіть ненавмисно може створити певну установку на результат, що може

спричинити помилку експерта. Тому пріоритетне виділення експертного висновку, серед інших доказів у справі про злочини, що посягають на права інтелектуальної власності, цілком неприпустимо й веде до помилок як у ході досудового слідства, так і при судовому розгляді.

Отже, у справах про злочини, що посягають на права інтелектуальної власності, умовно можна виділити кілька етапів оцінки експертного висновку: дотримання загальних процесуальних норм; оцінка самого висновку на предмет повноти, вірогідності й аргументованості висновків; відповідність висновків іншим наявним у справі доказам.

Починати доцільно з перевірки дотримання принципових процесуальних норм, які стосуються, у першу чергу, дотримання прав учасників процесу при призначенні й проведенні судової експертизи: чи мав право експерт на проведення цієї експертизи (його кваліфікація, спеціальність, відсутність підстав для відводу й т.п.); чи правильно процесуально отримані об'єкти й зразки для досліджень; чи існують інші процесуальні порушення, що роблять висновок експерта юридично недійсним (наприклад, відсутність підпису експерта) і т.п. Усі порушення такого плану призводять до юридичної неспроможності експертизи й подальша її оцінка вже не потрібна.

Іншою крайністю на цьому етапі можна вважати зайве дослівне тлумачення законодавства без розуміння суті самих положень і сформованої судової й слідчої практики. На жаль, нерідко такі випадки зустрічаються навіть у ході судового засідання. У підсумку матеріали можуть бути необґрунтовано спрямовані на дослідження.

Якщо в суду виникають які-небудь сумніви в правильності проведеної експертизи (або документів, на яких вона ґрунтується), то він, відповідно до вимог закону, може провести її в суді. Підстав направляти для цього справу на дослідження, а також яких-небудь істотних порушень карно-процесуального закону в цьому випадку не має.

Другим етапом оцінки експертного висновку, у справах про злочини, що посягають на права інтелектуальної власності, можна вважати безпосередню оцінку самого висновку на предмет повноти дослідження, достовірності й аргументованості висновків, обґрунтованості вибору методик. Практика показує, що висновки експертів усе ще оцінюються досить поверхнево. Нерідко залишається без уваги те, що в них відсутня дослідницька частина, немає даних експериментальних дій із представленим на експертизу предметом.

Складною сьогодні є оцінка достовірності висновку експерта, яку треба розглядати з формального і змістового боків. Перший полягає в аналізі поданого на дослідження матеріалу (об'єктів, що перевіряються, і зразків); вихідних даних, одержаних особами, які призначили експертизу; відповідності за кількістю і повнотою відповідей експерта поставленим питанням; береться до уваги стаж роботи експерта, його науковий ступінь тощо. Змістовий бік оцінки достовірності висновку експерта містить вивчення (констатацію) компетентності експерта; наукової обґрунтованості застосованих засобів і методів дослідження; рівня застосованих методик дослідження з точки зору сучасних досягнень науки і техніки; логічності умовиводів експерта; повноти і ґрунтовності проведеного дослідження; правильності виявлених експертом ознак і переконливості обґрунтування переваги співпадаючих ознак над розбіжностями; відповідності даних, одержаних під час дослідження та описаних у дослідницькій частині висновку, підсумковому висновку [86, с. 377].

Серйозне відношення до оцінки саме дослідницької частини висновку, у справах про злочини, що посягають на права інтелектуальної власності важливо ще й тому, що постійно з'являються нові види об'єктів, методики їх дослідження не розроблені, серед експертів немає однозначного сприйняття й трактування цих досліджень.

Стадія безпосередньої оцінки самого висновку найбільш специфічна, тому що слідчий або суддя не є фахівцями в тих областях знань, досягнення

яких були використані при формуванні висновків. Але це зовсім не означає, що зазначені особи не здатні оцінити висновок. Кримінально-процесуальне законодавство вдосконалювалося сторіччями й сьогодні, якщо на слідчих і покладається обов'язок оцінювати експертні висновки, то існує й відпрацьована система як це робити.

Можна виділити три процесуальних напрями, що допомагають слідчому при оцінці наукової складової експертного висновку: суворе регламентація написання висновку; можливість залучення фахівця для консультацій; процесуальні форми уточнення (допит експерта, додаткова, комісійна й повторна експертизи). Розглянемо кожний з цих напрямів.

Регламентація написання висновку експерта. Схема написання експертного висновку регламентована законом таким чином, щоб дати вичерпну інформацію про застосовані методики й методи дослідження, зафіксувати результати їх використання й всю логічну схему дослідження, що дозволила експертові прийти до думки, відображеній у висновках. Якщо у висновку відображені всі моменти, про які згадує законодавець, то цього цілком достатньо для його оцінки не тільки фахівцем, але й слідчим. Необґрунтованість висновків, порушення аргументації, «скомканість» дослідницької частини – перші ознаки неякісної експертизи, які очевидні всім.

Якщо при проведенні судової експертизи експерт встановить обставини, які мають значення для кримінальної справи, але з приводу яких йому не були поставлені питання, то він вправі вказати на них у своєму висновку.

Матеріали, що ілюструють висновок експерта (фотографії, схеми, графіки й т.п.), додаються до висновку і є його складовою частиною.

Останнє положення, про матеріали, які ілюструють висновок експерта, заслуговує на особливу увагу. Його значення для доказовості висновків експертизи досить значне і потребує окремого аналізу, який буде зроблено нижче.

Відомості, які входять до системи доказів у кримінальній справі про злочини, що посягають на права інтелектуальної власності, повинні бути викладені ясною, загальнозрозумілою мовою. Особливе значення для оцінки має лексика експертного висновку. Обставини, встановлені експертизою, надалі фігурують у процесі доказування, тому вони повинні бути викладені в такій формі, яка максимально полегшує їх безпосередню оцінку адресатом доказування. Однак на практиці судові експерти при складанні висновку нерідко невиправдано використовують вузькоспеціальні терміни, довільні позначення; заміняють словесні найменування умовними індексами. Це перешкоджає оцінці отриманих відомостей. У такому разі для з'ясування сутності висновку й для його доповнення слідчий вправі провести допит експерта або призначити додаткову експертизу.

Залучення фахівця для консультації. Звернення до фахівця для одержання консультацій з питань, що цікавлять слідство, на практиці існувало завжди. Як правило, звернення до фахівця з боку слідчого, по справах про злочини, що посягають на права інтелектуальної власності, відбувається, якщо з'явилися певні сумніви щодо змісту й висновків у висновку експерта або неясності в його змісті. Ситуації можуть бути самі різні, так само, як і висновки фахівця.

Процесуальні форми уточнення змісту висновку експерта. До процесуальних форм уточнення інформації, що міститься у висновку експерта, можна віднести допит експерта, а також призначення низки додаткових експертиз – повторної, додаткової й т.п. Всі ці форми докладно нами вже розглядалися, тому лише коротко зупинимося на них.

Допит експерта здійснюється для роз'яснення даного ним висновку. Тому, природно, що допит експерта ще до подання ним висновку не допускається. До того ж експерт не може бути допитаний із приводу відомостей, що стали йому відомими у зв'язку з проведенням судової експертизи, якщо вони не відносяться до предмету даної судової експертизи.

У справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, судового експерта, як правило, допитують в таких випадках: для уточнення даних, які характеризують його компетенцію та відношення до справи; для роз'яснення сутності використаної експертної методики, її можливостей та обмеження застосування; при необхідності роз'яснення термінології, окремих формулювань; для більш детального опису ходу дослідження; коли неясні причини розбіжностей між членами експертної комісії; коли слідчому потрібно роз'яснити розбіжність між обсягом поставлених запитань і висновками або між дослідною частиною та висновками; при з'ясуванні питання, в якій мірі експерт базує свій висновок на матеріалах слідства.

Слідчий ухвалює рішення щодо проведення допиту експерта за власною ініціативою або згідно клопотання підозрюваного (обвинувачуваного) та його захисника. Показання експерта допускаються як докази у справі.

При недостатній ясності або повноті висновку експерта, а також при виникненні нових питань відносно раніше досліджених обставин кримінальної справи про злочини, що посягають на права інтелектуальної власності, може бути призначена додаткова судова експертиза, проведення якої поручається тому ж або іншому експертові.

У випадках виникнення сумнівів в обґрунтованості висновку експерта або наявності протиріч у висновках експерта або експертів за цими ж питаннями може бути призначена повторна експертиза, проведення якої доручається іншому експертові.

Як свідчить проведене нами дослідження, у справах про злочини, що посягають на права інтелектуальної власності, причинами призначення повторних експертиз частіше є: допущені процесуальні порушення при проведенні експертизи, у тому числі відомості про особисту зацікавленість експерта у вирішенні справи; необґрунтованість висновків, у тому числі дача висновку не на основі наукового дослідження, а на основі аналізу й оцінки

матеріалів справи; обґрунтовані сумніви в компетентності експерта, у тому числі і застосування застарілої методики; невідповідність висновків іншим доказам у справі; вихід експерта за межі компетенції, у випадках вирішення правових питань або питань, які не відносяться до його спеціальності.

Третім і завершальним етапом перевірки експертного висновку є перевірка його відповідності іншим наявним у справі доказам. Вона здійснюється слідчим шляхом зіставлення одних доказів з іншими, наявними в кримінальній справі, а також шляхом одержання інших доказів, що підтверджують або спростовують доказ, який перевіряється. Це один із найскладніших етапів, про який, на жаль, нерідко забувають на практиці, якщо дотримуються помилкової позиції – перевага експертиз перед іншими доказами у справі. Ми виділяємо цей етап як третій, але на практиці часом він не подільний з другим. Дійсно, коли слідчий, який володіє всією інформацією справи, читає висновок експерта, він не тільки подумки аналізує його повноту, логічність, аргументованість і вірогідність, але й автоматично порівнює з іншими доказами у справі. Нерідко, відчувши якусь невідповідність, він звертається до консультації фахівця.

При оцінці експертного висновку на практиці існує ще одна проблема. Нерідко зустрічається переконання у тому, що судова експертиза, виконана в головному експертному підрозділі, має більш доказове значення й автоматично перекреслює висновки експертів підвідомчих структур. Це неправильно, тому що насамперед суперечить основним принципам оцінки доказів у судочинстві. Всі висновки експертів, незалежно від того, первинна це експертиза чи повторна, виконана вона в головній установі чи у звичайному експертному підрозділі органу внутрішніх справ, оцінюються за загальними правилами і як доказ не мають ніяких переваг одна перед іншою. До того ж не слід забувати й людський фактор: у провідній установі може працювати посередній фахівець, а в простому підрозділі внутрішніх справ – професіонал з більшим досвідом роботи; будь-який, навіть титулований фахівець може помилятися й т.п. Судово-слідча та експертна практика не

залишають без уваги професійні навички експерта, саме тому відомості про його освіту, спеціальність, стаж роботи, наукову ступінь й (або) вчене звання й займану посаду є невід'ємною частиною експертного висновку. Однак оцінювати необхідно кожний конкретний висновок за загальними для всіх правилами, не віддаючи переваг званням та титулам судового експерта. Тільки так можна досягти реальної об'єктивності.

До того ж, виходячи із загальних правил оцінки доказів, після повного, всебічного та об'єктивного розгляду кожного з них, необхідно переходити до виявлення протиріч між ними та їх усунення. Сукупність саме всіх доказів, а не окремих чи вибіркових, повинна не залишати жодних сумнівів у правильності підсумкового висновку у кримінальній справі. Така ж сама вимога повинна стосуватися і судових експертиз, причому порівняння повинне здійснюватися з усіма доказами у справі, включаючи й інші судові експертизи.

На жаль, вивчена нами судово-слідча практика по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності показує, що даний підхід часто порушується не тільки на етапі досудового слідства, але й на стадії судового розгляду.

Особливості критеріїв вибору й оцінки інструментальних аналітичних методів дослідження при вивченні висновку судового експерта слідчим у справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності. Як зазначалося вище, аналіз експертного висновку, у справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, припускає перевірку й оцінку наукової обґрунтованості застосованої експертом методики дослідження, повноти проведеного дослідження, правильності виявлення судовим експертом ознак об'єкта та відповідності висновків результатам дослідження.

В.К. Лисиченко справедливо зазначає: «При перевірці методичної сторони висновку слідчий і суд повинні з'ясувати: а) чи правильно обрана методика дослідження й чи повно вона описана у висновку; б) чи забезпечує проведене дослідження вирішення поставлених питань, чи описані прийоми,

що застосовувалися, і технічні засоби (прилади, реактиви й ін.), які отримані результати, їх вмотивованість; в) які положення спеціальних знань використані експертом для обґрунтування результатів дослідження; г) чи досить було представлених матеріалів для дослідження й висновків експерта; д) чи відповідають проведені дослідження рівню розвитку спеціальних знань і можливості даного виду судової експертизи» [185, с. 33]. Крім того, він рекомендує визначати, чи правильно були застосовані методи дослідження.

Проведений нами аналіз наукової криміналістичної літератури показав, що дослідження із застосуванням інструментальних методів рекомендується оцінювати за такими критеріями.

Насамперед обраний судовим експертом метод повинен бути ефективним для часткового або повного вирішення поставленого завдання стосовно конкретного об'єкта. Характеристикою ефективності методу є: відповідність природі об'єкта й завданню дослідження; обсяг інформації, яка виявляється, та її значимість для вирішення поставленого завдання; надійність одержуваних результатів; чутливість методу; можливість збереження об'єкту для подальших досліджень; експресність аналізу.

Відомо, що однакові результати можна одержати за допомогою різних методів (наприклад, молекулярний склад речовин органічної природи встановлюється методами ІК-спектроскопії й мас-спектрометрії), у зв'язку з чим виникає питання про їхню пріоритетність. Оцінюючи критерії ефективності методу, експерт вибирає той метод, завдяки якому досягаються достовірні результати при використанні мінімальної кількості матеріалу та мінімальних затрат часу.

Вірогідність висновків експертизи значно підвищується, якщо істотний для дачі висновку результат підтверджується декількома методами. Доцільність використання одного або двох методів для одержання того самого результату визначається судовим експертом у кожному конкретному випадку й вирішується ним, як свідчить практика, не завжди обґрунтовано. Звідси впливає другий критерій оцінки вірогідності одержуваних

результатів – достатність обраних експертом методів для вирішення поставлених питань із урахуванням кількості об'єкта дослідження та його схоронності.

Методика експертизи, як правило, реалізується за допомогою комплексу методів. При визначенні послідовності їх використання в першу чергу застосовуються методи, що не руйнують об'єкт дослідження. Якщо обмежень на кількість об'єкта немає, то методи реалізуються в послідовності, обумовленій черговістю виконання підзавдань дослідження. З цих позицій повинна оцінюватися ефективність використаної експертом методики вирішення завдань експертизи.

Будь-яка експертиза – закінчене дослідження, метою якого є вирішення конкретного науково-практичного завдання. Для оцінки експертизи з погляду правильності проведення дослідження й вірогідності одержуваних результатів важливого значення набуває аналіз опису методики виконання експертизи, що характеризує її науковий та технічний рівень. У частині висновку експертизи, присвяченої застосуванню методу, повинні міститися такі обов'язкові елементи: умови аналізу; пробопідготовка; маса проби; способи проведених розрахунків (включаючи статистичну обробку); кількість вимірів; використовувані стандарти; наочне подання результатів у вигляді спектрів, рентгенограм та ін. Відсутність цих відомостей або недбале їх подання дають підстави на обґрунтований сумнів у правильності отриманих експертом результатів і констатацію неможливості їх перевірки.

Оцінка вірогідності експертного висновку слідчим і судом повинна завершуватися встановленням правильності проведення експертом підсумкової оцінки виявлених у результаті дослідження ознак, надійності й достатності цих ознак для вирішення поставленого завдання, логічності зроблених експертом висновків і відповідності висновків експертизи проведеному дослідженню. Оскільки саме висновок визначає силу і значимість висновку експерта як судового доказу, формулювання висновку повинне відповідати вимогам визначеності, доступності й обґрунтованості.

Отримані експертом дані повинні оцінюватися в системі інших зібраних у справі фактичних даних про підлягаючі встановленню обставини.

Особливості оцінки висновку судової експертизи матеріалів та засобів відеозвукозапису у справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності. Оцінка проведеного дослідження вимагає перевірки правильності відбору й оформлення зразків голосу й мови, тому що від якості й повноти порівняльних матеріалів залежить вірогідність висновків експерта. Крім того, велике значення мають перевірка вихідних даних та наукових положень, використаних судовим експертом, а також перевірка правильності вибору ним належних методів дослідження й застосованих технічних засобів.

Математизація експертних досліджень, застосування різноманітних кібернетичних методів, без яких неможливе дослідження матеріалів та засобів відеозвукозапису, вимагають від слідчого певної підготовки, а при її відсутності, у випадку появи сумнівів, він повинен звернутися до фахівців, які володіють цими методами. Такого роду консультації не мають потреби в процесуальному оформленні, однак при виявленні у висновку судового експерта помилки слідчий, як правило, повинен призначити повторну експертизу.

Обґрунтованість висновку експерта припускає науково-технічну, логічну й методичну грамотність проведеного дослідження й викладу його результатів, а також підтвердження висновків експерта відповідними фактами, аргументами та науковими положеннями. Аргументами, що мають об'єктивний характер, при зазначених дослідженнях, є розгорнута характеристика ідентифікаційних ознак, а також детальний опис ходу та результатів проведених в ході дослідження експериментів; прикладені до висновку наочні засоби – графіки, спектрограми, гістограми, таблиці та ін. – повинні бути вивчені не менш уважно, ніж текстова частина висновку.

Оцінюючи висновок експерта після проведення експертизи матеріалів та засобів відеозвукозапису у справах про злочини, які посягають на права

інтелектуальної власності, слідчий насамперед перевіряє, чи на всі поставлені питання дані відповіді, чи не суперечить висновок експерта вихідним даним, чи є логічний зв'язок між цим висновком та результатами дослідження. Оцінка достовірності та наукової обґрунтованості висновків тісно пов'язана з оцінкою застосованої методики дослідження.

Звідси випливає, що оцінка висновку експертизи матеріалів та засобів відеозвукозапису у справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності вимагає від слідчого знання теоретичних концепцій, основних методів судової акустики та відеофонографії, а також уявлення про науки, що лежать в основі судової акустики та відеофонографії, і про можливості сучасної спектрально-аналітичної та обчислювальної техніки.

Методики досліджень матеріалів та засобів відеозвукозапису базуються на кількісних методах. Роль ЕОМ і автоматизованих аналізаторів звуку та зображення безупинно зростає, що вносить в оцінку висновку низку додаткових складностей. Криміналісти намагаються усунути їх, вирішуючи проблеми мови, змісту та форми висновку судового експерта.

Мова, якою описуються дослідження матеріалів та засобів відеозвукозапису, значною мірою підпорядкована термінології тих наук, апарат яких використовується в аналізованому нами виді дослідження. Вона містить математичну й лінгвістичну символіку, формули, різні графічні побудови. Більшість методів та результатів застосування ЕОМ при дослідженні, наприклад, голосу не має ілюстративності у звичайному її розумінні. Судовий експерт одержує інформацію про досліджуваний об'єкт після того, як за допомогою ЕОМ програмно виділить і зрівняє ознаки голосу. Тому, оцінюючи такі висновки, слідчий повинен перевірити дані, що вводяться в ЕОМ (які експерт для цього повинен повно й доступно описати у висновку).

Ще менш наочними є результати аналізу й порівняння ознак мови, які сприймаються експертом на слух у процесі аудитивного аналізу. Полегшити

їх оцінку можна лише шляхом перекладу текстів, які звучать, у письмові, які забезпечуються відповідними позначками.

Однієї з особливостей дослідження матеріалів та засобів відеозвукозапису є застосування в експертному дослідженні програм, що використовують різні ймовірнісно-статистичні методи оцінки збігів та розходжень ідентифікаційних ознак (наприклад, ознак голосу та мови). Можливості таких методів сьогодні далеко не безмежні, тому експерт не завжди може прийти до категоричного висновку й іноді змушений вдатися до ймовірнісної форми висновків.

Практична корисність таких висновків не викликає сумніву. Вони можуть служити для побудови версій, визначення напряму розслідування, виявлення інших доказів і тим самим сприяти розкриттю злочину, що посягає на право інтелектуальної власності.

Додатки до експертних висновків та особливості їх оцінки при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності. Фотографування було винайдено ще в середині XIX століття. І сьогодні різні види фотофіксації є вже настільки невід'ємною частиною практично будь-якого розслідування, що питання про їх доцільність навіть не виникають. Супровід слідчих дій, у тому числі й експертиз, фотозйомкою стало звичною справою. Однак, це не означає, що проблеми її застосування вже повністю вичерпані. А починаються вони вже з відсутності чіткої і єдиної системи класифікації фотознімків, використовуваних у розслідуванні злочинів взагалі й одержуваних при проведенні судових експертиз, зокрема.

В проаналізованій нами науковій криміналістичній літературі часто пропонується класифікація за сферою діяльності та суб'єктами застосування фотозйомки. При цьому виділяють: оперативно-розшукову, судово-слідчу та експертну (дослідницьку) фотографію. Зрозуміле бажання авторів підкреслити, що в ході експертного дослідження фотографії виготовляє безпосередньо експерт, і вони, у переважній більшості, являють собою фіксацію результатів проведених досліджень. Але навряд чи варто ігнорувати

той факт, що експертиза сама є нехай своєрідною, але все-таки процесуальною дією. Тому різко протиставляти експертні фотознімки й знімки, отримані в ході проведення інших процесуальних дій, навряд чи правомірно. До того ж при такому підході з поля вивчення випадають, наприклад, фотографії, виготовлені підозрюваними, свідками й іншими учасниками процесу, які також можуть мати значення для справи. Тому класифікація фотографій за сферою діяльності й суб'єктам застосування не дає чіткої картини усього існуючого спектру фотографій, а викликає лише додаткові запитання.

Для розуміння ролі експертних фотознімків у доказуванні у справі, інтерес представляє класифікація фотозображень виходячи із джерела їх походження. Відповідно до цієї класифікації, всі фотозображення можна розділити на дві більші групи: процесуальні й непроцесуальні. При цьому мається на увазі, те що перші отримано безпосередньо при проведенні процесуальних дій, а другі – поза ними. Трохи відхиляючись убік від основної теми, все-таки зазначимо, що в низці існуючих класифікацій знімків, наприклад, класифікації пропонованої П.Ф. Сілкіним, також допускається розподіл на процесуальні й непроцесуальні знімки, але останніми чомусь вважаються «фотознімки, виготовлені поза зв'язком із процесуальним провадженням у справі (до її порушення)» [270, с. 112]. Таке обмеження за часом – до порушення кримінальної справи, не можна визнати правильним, тому що фотознімки непроцесуального походження, які мають відношення до кримінальної справи, можуть з'явитися й після її порушення, наприклад у результаті проведення оперативно-розшукових заходів.

Серед фотознімків процесуального походження за значеннєвим навантаженням умовно можна виділити: знімки, отримані при виконанні судово експертних досліджень з метою фотофіксації речових доказів та результатів експериментів, що послужили підставою для висновків експерта; знімки, отримані при проведенні інших слідчих та процесуальних дій (обшук,

огляд місця події й т.п.) з метою фотофіксації етапів їх проведення або окремих речових доказів.

У свою чергу, і при проведенні експертних досліджень можна виділити два основних напрями використання фотозйомки: 1) безпосередньо як метод дослідження та 2) як засоби фіксації представлених на експертизу об'єктів і результатів проведених досліджень. У першому випадку мова йде саме про дослідницьку фотографію, у вузькому розумінні цього слова, яка використовується при необхідності для виявлення та фіксації слабовидимих або невидимих неозброєним оком ознак об'єкта. У другому випадку використовується фіксуєча зйомка, тому що мова йде саме про фіксацію очевидних об'єктів, які зорово сприймаються. Причому, імовірно, варто виділяти поняття фотографування саме як засобу фіксації вже виявленої матеріальної інформації, а не як способу пізнання й виявлення інформації. При такому підході, фотографування, наприклад, в ультрафіолетових променях, можна розглядати як, закарбовуючу (фіксуєчу) фотозйомку, тому що мова йде лише про фіксацію результатів люмінесценції, що виникла під впливом ультрафіолетового випромінювання.

Нюанси класифікації експертних фотознімків не відіграють істотної ролі при визначенні їх внеску в систему доказування. Основним тут варто вважати той факт, що фотознімки, одержувані в ході експертного дослідження, завжди мають процесуальне походження. Отже, їх роль у доказуванні не можна розглядати у відриві від статусу інших процесуальних фотознімків.

Слід зазначити, що, серед фотознімків, що мають процесуальне походження, фотографії, виготовлені в ході експертних досліджень, несуть особливе значення навантаження. І не тільки тому, що виконуються безпосередньо експертом. Необхідно розуміти, що будь-яке експертне дослідження за своєю суттю є невеликою науковою працею й повинне підпорядковуватися загальнонауковим вимогам до проведення робіт такого роду. Фотозйомка результатів наукових експериментів завжди слугувала не

тільки ілюстрацією, але й обов'язковим підтвердженням дійсного існування фактів, якими оперує дослідник при формуванні припущень та висновків. Особливо це важливо для експериментів, де інші способи фіксації й демонстрації результатів не можливі через технічні причини.

У рамках кримінального процесу судово експертне дослідження розглядається не тільки як наукове, але і як процесуальна дія – джерело доказів у справі. У ньому немов перетинаються, доповнюючи один одного, загальнонаукові та процесуальні вимоги вірогідності висновків. Причому, якщо загальнонаукові правила є «неписаним законом», то кримінально-процесуальні вимоги чітко регламентовані законодавцем і їх формальне дотримання є необхідною умовою процесуального визнання отриманих результатів. Варто зазначити, що така регламентація не примха законодавця. Вона цілком обґрунтована, тому що робить обов'язковим той мінімум аргументації, що, виходячи із загальнонаукових положень, необхідний для одержання саме достовірних висновків і одночасно дає матеріал для їх оцінки. Однак заздалегідь безпомилково передбачити та регламентувати всі нюанси проведення судових експертиз неможливо і звичайно згодом практика виявляє недоробки.

Користуючись тим, що у чинному законодавстві немає чіткої вказівки на необхідність додатку до судової експертизи фотографій, графіків проведення експериментів, результати яких використовуються у формуванні висновку, на практиці зустрічаються випадки, коли експерт ні фотографій, ні графіків не виконує. Особливо це поширено, наприклад, при проведенні експертизи об'єктів інтелектуальної власності, експертиз матеріалів та речовин, експертиз матеріалів та засобів відео звукозапису, експертиз комп'ютерів, носіїв та технологій, у висновках до яких прикладена фототабл. Найчастіше міститься тільки зовнішній вигляд наданого на дослідження об'єкта. Частково це пояснюється труднощами одержання результату «представницької» якості, що є необхідним для виготовлення якісного знімка. Також слід брати до уваги і кількість матеріалу, що надійшла на дослідження

(зокрема по експертизам матеріалів та речовин): іноді його вистачає тільки на один або кілька експериментів, результати яких очевидні для досвідченого фахівця, але недостатні для загальної демонстрації. У таких випадках, ймовірно, варто схилитися все-таки не до відмови від фотофіксації, а просто до більш розгорнутого тлумачення своєї позиції, яка призвела до конкретних висновків. Уміння судового експерта, використовуючи незначний обсяг представленого матеріалу, провести дослідження, одержати нехай не ідеальні, так звані навчальні, але достовірні результати й обґрунтувати свої висновки демонструє його найвищий професіоналізм, а не невміння зробити «представницьку» фотографію.

На жаль, існує й інша позиція, яка ґрунтується на тому, що слідчий чи інша особа, яка не володіє спеціальними знаннями, однаково нічого не зрозуміє в дослідженні. Як наслідок цього, на практиці досить часто зустрічаються експертизи з чисто формальним обґрунтуванням висновків, у тому числі й без фотофіксації результатів експериментів. Цей підхід демонструє нерозуміння ролі експертизи й фотофіксації у кримінальному процесі.

Варто нагадати, що роль експертного дослідження в розслідуванні полягає у встановленні даних (як правило, виражених у формі висновків експерта), на підставі яких, у зазначеному законом порядку, орган дізнання, слідчий та суд визначають наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Причому, виходячи зі змісту закону, доказове значення мають не тільки висновки, а все експертне дослідження, включаючи й обґрунтування. Виходячи з того, що законодавство не передбачає якогось особливого положення експертних висновків серед інших доказів у справі, то обов'язок (а не тільки право) щодо перевірки та оцінки експертиз, як і інших доказів у справі про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності покладається на слідчого.

Стосовно експертного висновку в першу чергу необхідно повністю виключити сумнів щодо достовірності висновків. Тут оцінюється повнота та логіка дослідження, обґрунтованість, однозначність та конкретність висновків. Причому нерідко саме відсутність фотофіксації результатів досліджень робить висновки експертиз голосливими, недостатньо обґрунтованими і призводить до безглуздості всього дослідження. Більше того, саме фотознімки ходу експертного дослідження можуть дати матеріал для оцінки вірогідності висновків. Так, маючи у своєму розпорядженні достовірні й тактично правильно виконані фотознімки результатів проведених експериментів, фахівець може допомогти слідчому в оцінці судової експертизи. У результаті може бути призначена додаткова експертиза (у випадку неясності або недостатньої повноти висновку) або повторна експертиза (у випадку необґрунтованості або сумнівів у правильності висновку). На жаль, можливі випадки, коли провести такі експертизи неможливо, тому що матеріал, спочатку представлений для експертного дослідження, був витрачений у ході його проведення. Особливо це важливо, якщо мова йде про експертизи матеріалів та речовин, коли руйнування об'єкта в ході дослідження є невід'ємною частиною самої методики дослідження, а організація досвіду й інтерпретація отриманих результатів досить складні та вимагають поєднання досвіду експериментатора й знань теоретика.

Таким чином, всі міркування, що зустрічаються, на тему достатності одних висновків експертного дослідження, включаючи непотрібність складання фототаблиць результатів експериментів, суперечать не тільки положенням кримінально-процесуального законодавства, але й правилам проведення загальнонаукових досліджень. При цьому завдання судового експерта, провівши дослідження на високому загальнонауковому рівні з дотриманням всіх вимог вказаного законодавства, зробити його результати доступними для розуміння й оцінки, що практично завжди можливо. І одну з головних ролей тут відіграє саме фотофіксація результатів.

Взагалі, фотосупровід експертного дослідження можна розглядати дwoяко. З одного боку, як і будь-яке загальнонаукового дослідження, це ілюстраційний супровід, який підтверджує факт присутності певного результату експерименту й дає матеріал для оцінки й перевірки вірогідності висновків експерта. З іншого боку, можна провести аналогію зі слідчими діями, коли складання протоколу (у випадку проведення експертизи – письмового висновку) і фотографування – є самостійними способами фіксації дійсності. У протоколі, так само як і в тексті експертного висновку, матеріальна обстановка відображається шляхом словесного опису, а в додатках фототаблиці – шляхом фотографування. При словесному описі істотну роль завжди відіграє особистість людини (слідчого або експерта), його кваліфікація й уміння дати образний і повний опис побаченого. До того ж навіть теоретично не завжди в словесній формі можна передати всі нюанси реально існуючих матеріальних явищ. Фотознімки ж можуть відобразити не тільки побачене, проаналізоване й описане в експертному висновку, але й ті реальні факти, які експерт міг упустити, а отже й не оцінити їх при формуванні висновків. З огляду на складність досліджуваних об'єктів, іноді малий обсяг матеріалу, що подається на дослідження, новизну окремих методик (особливо це стосується експертизи об'єктів інтелектуальної власності, експертизи голограм, експертизи комп'ютерів, носіїв і технологій й т.п.), такі випадки цілком можливі.

Можна стверджувати, що фотографії, виконані в ході експертного дослідження, за своєю процесуально-правовою природою можна віднести до документів. При цьому вони мають доказове значення для всієї справи, а не тільки для аргументування висновку експерта а також є невід'ємною частиною експертного висновку.

Виходячи із зазначеного вище, варто ініціювати введення в новий КПК України положення, що матеріали, які ілюструють висновок експерта (фотографії, схеми, графіки й т.п.), додаються до висновку і є його складовою частиною (як це вже зроблено в КПК Російської Федерації в п. 3 ст. 204

«Висновок експерта»). Це приведе до того, що додаток фотографій стане не правом, як раніше, а обов'язком судового експерта, що підвищить вірогідність висновків, зробивши їх обґрунтованість більш доступною для перевірки.

Окремо постає проблема використання нових форм фіксації при проведенні експертних досліджень, таких як цифрова фотозйомка. Особливість самого процесу відображення, збереження й передачі зображення на паперовому носії, полягає в тому, що спочатку інформація записується саме в цифровій формі на спеціальній карті фотокамери, а потім відтворюється за допомогою комп'ютера або тільки фотопринтера (залежно від використовуваних фотосистем) на паперовому носії. Потенційні можливості цієї технології, які дозволяють поліпшувати якість фотографій, збільшувати окремі деталі й т.д., могли б істотно спростити створення демонстраційних фототаблиць експертного дослідження. Але при цьому доказова інформація, яка міститься у фотографіях, визначає особливі вимоги до достовірності фотофіксації. З одного боку, цифрова форма передачі зображення унеможлиблює додаток негативів, тому що негатив у традиційному вигляді відсутній. Крім того, на відміну від традиційної фотографії, до цифрового зображення можна внести зміни, які вкрай важко виявляються. Але з іншого боку, судовий експерт – самостійна процесуальна особа, що персонально відповідає за результати свого дослідження. Він сам створює документ, що визнається доказом у справі. При цьому, якщо розглядати цифрову фотозйомку як один з методів не фіксації, а дослідження (наприклад, комп'ютерна обробка зображення результатів експерименту), то вона цілком укладається в рамки експертизи. Тому сьогодні використання цих технологій в експертній практиці цілком припустимо, але вимагає значної уваги. Розглядати цифрову фотозйомку тільки як аналог та можливий заміник традиційної фотографії навряд чи правильно. Цифрова фотозйомка несе в собі значно більші, ніж традиційна, можливості зміни інформації й може виступати як метод дослідження. Будь-яка комп'ютерна обробка

цифрового зображення, навіть якщо вона здійснена всього лише для підвищення різкості зображення, вже є дослідженням і повинна знайти своє відображення в експертному висновку.

Отже, при розслідуванні злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності оцінка висновку експерта, припускає його аналіз для з'ясування таких питань: дотримання вимог закону при призначенні й проведенні експертизи; дійсність й достатність матеріалів, що досліджувалися; повнота й об'єктивність проведеного дослідження й вирішення експертного завдання, а також самого висновку; наукова обґрунтованість проведеного дослідження, застосовані методи, засоби та методики; логічна обґрунтованість й несуперечність висновків експерта; відповідність висновків експерта його компетентності; належність фактичних даних, що містяться у висновку, до предмету доказування, їх конкретне значення для встановлення істини у кримінальній справі; допустимість доказової інформації, отриманої експертним шляхом.

Висновки до розділу 2

1. Опитування слідчих органів внутрішніх справ показало, що при проведенні слідчого огляду по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, спеціальні знання найчастіше використовуються у таких формах: безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності, залучення для участі в огляді спеціаліста у сфері інтелектуальної власності, консультативна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності.

2. Участь спеціаліста у слідчому огляді по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності розширює можливості у роботі зі слідами, забезпечує якісне виявлення, фіксацію, вилучення знайдених слідів і предметів, сприяє розшуку і викриттю злочинців.

3. Залучення спеціалістів до проведення обшуку по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, обумовлюється

необхідністю використання пошукових технічних засобів і спеціальних знань.

4. Опитування слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ показало, що при проведенні обшуку та виїмки по справах про злочини у сфері інтелектуальної власності, слідчі використовують усі можливі форми спеціальних знань, а оперативні працівники виключно безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності.

5. Опитування слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ показало, що при проведенні відтворення обстановки та обставин події при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, вони в основному залучають спеціалістів у сфері інтелектуальної власності, однак досить часто безпосередньо використовують спеціальні знання у зазначеній сфері та консультуються із спеціалістами перед початком проведення зазначеної слідчої дії. Оперативні працівники використовують безпосередньо спеціальні знання у сфері інтелектуальної власності, в основному через те, що рідко самостійно проводять таку слідчу дію.

7. При розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, найчастіше призначаються – експертиза об'єктів інтелектуальної власності, судово-технічна експертиза, судово-товарознавча і технічна експертиза документів. Це зумовлено тим, що основна маса таких експертиз призначається за фактами порушення авторського права у формі незаконного відтворення та розповсюдження фонограм, відеограм, програм мовлення, комп'ютерних програм і баз даних на компакт-дисках, відо- та аудіокасетах.

8. Найчастіше проведення судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності призначається в державні експертні заклади, менше третини з них в недержавні (приватні). В основному це зумовлено довгим часом проведення експертиз в державних експертних закладах. У той же час половина слідчих відзначили невисоку кваліфікацію спеціалістів недержавних експертних закладів і таку негативну обставину, як необхідність оплати за проведення

експертиз у таких установах. У той же час більше третини слідчих відзначили також слабку матеріальну базу державних експертних закладів.

9. Майже сімдесят відсотків слідчих призначають експертизи про злочини у справах, які посягають на права інтелектуальної власності у терміни від десяти до тридцяти днів, а то і пізніше. Тому і не дивно, що слідчі скаржаться на довгий час проведення судових експертиз. Якби судові експертизи призначалися на протязі двох-трьох днів після порушення кримінальної справи, то було б більше часу на проведення таких експертиз судовим експертам і відпала б необхідність продовжувати строки досудового слідства. Хоча звичайно досить довгий час проведення судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності залишається актуальною проблемою для слідчих.

10. В ході дослідження виявлено особливості призначення експертиз, характерних для розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

ВИСНОВКИ

1. Сучасне законодавство України про інтелектуальну власність практично сформоване. Це нерозрізнена сукупність чинних нормативних актів, а достатньо цілісна система. Нормативні акти нижчого рангу суголосні та не суперечать актам вищого рангу, що мають більшу юридичну силу. До системи такого законодавства належать: 1) Конституція України; 2) міжнародні угоди; 3) закони України; Цивільний та Кримінальний кодекси України; підзаконні акти (Президента, міністерств і відомств).

2. Інтелектуальну власність можна визначити як сукупність прав на продукт інтелектуальної творчості, тобто, володіння, користування, розпорядження плодами творчості має такий самий специфічний характер, як і саме поняття інтелектуальної власності. За об'єктним складом право інтелектуальної власності поділяється на три види: 1) авторське право та суміжні права; 2) право промислової власності (патентне право); 3) засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг.

У законодавчій практиці та науковій літературі багатоманіття творчої діяльності та її результатів поділяють на дві основні групи: 1) групу літературно-художньої творчості складають результати, які стосуються духовного життя людини (твори науки, літератури, мистецтва, виконавську діяльність, створення фонограм, відеограм і програм мовлення); 2) групу результатів науково-технічної діяльності складають результати творчої, інтелектуальної діяльності, які стосуються виробництва товарів, цю групу ще називають промисловою власністю (винаходи, корисні моделі, промислові зразки тощо). Отже, інтелектуальна власність складається із а) літературно-художньої та б) промислової власності. Кожна із зазначених груп складається з окремих видів творчої, інтелектуальної діяльності.

3. Під криміналістичною характеристикою злочинів слід розуміти певним чином упорядковану сукупність даних (відомостей) про криміналістично значимі ознаки злочинів. Більшість науковців, до думки

яких ми приєднуємося, виділяють елементи криміналістичної характеристики, які можна звести до чотирьох основних: 1) предмет безпосереднього замаху; 2) спосіб вчинення злочину в його широкому розумінні; 3) слідова картина в її широкій інтерпретації; 4) особа злочинця.

4. Вивчення судово-слідчої практики, виявило такі дані, що характеризують особу злочинця, який вчинив злочин, що посягає на права інтелектуальної власності. В абсолютній більшості випадків це чоловіки (93%), за ст. 176 КК України у віці від 29 до 39 років. Вікова структура осіб для статей 176 та 229 КК України відрізняється незначно. Однак в порівнянні зі ст.ст. 176 та 229 КК України, вікова структура для ст. 177 КК України дещо відрізняється. Найбільші відмінності спостерігаються для категорії «50-59 років» (32,47%). Треба також зазначити, що найбільша частка осіб віком 29-39 років для усіх статей (33,3% для ст. 176 КК України, 43,41% для ст. 229 КК України та 31,17% для ст. 177 КК України).

За рівнем освіти особи, які вчинили злочини, що кваліфікуються аналізованими статтями, мають дещо відмінний розподіл. Більше половини осіб, які вчинили злочини, що кваліфікуються ст. 177 КК України (69,23 %) мають повну вищу освіту. В той час понад 61,8% осіб, які вчинили злочин, що кваліфікується ст. 229 КК України, мають загальну середню або професійно-технічну освіту. Отже, склад злочину має певний взаємозв'язок з рівнем освіти особи, яка вчинила цей злочин.

Найбільше осіб, які вчинили злочин, що кваліфікується ст. 176, є приватними підприємцями, бізнесменами або комерсантами (27,46 %). Досить високою є частка осіб, що є власниками на паях колективної власності (23,0%). На третьому місці за розміром частки є особи які працездатні, але не працюють і не навчаються (13,62%).

Найбільше злочини, що кваліфікуються за ст. 177 КК України вчиняють особи, які є приватними підприємцями (36,84%). Наступною за величиною є частка осіб, що є службовцями (21,05%). Таку ж саму за розміром частку складають працездатні особи, які не працюють і ніде не навчаються. У сумі

зазначені види роду занять мають приблизно 77% осіб, що вчиняють такі злочини.

Має свої особливості також розподіл за родом занять осіб, які вчинили злочини, що кваліфікуються ст. 229 КК України. Так найбільшу частку тут становлять працездатні особи, які ніде не працюють і не навчаються (48,06%). Другу за розміром частку становлять особи, що є приватними підприємцями (19,9%). Особи, що є керівниками підприємства, складають третю за розміром частку (8,53 %). Разом зазначеними родами занять займалися біля 77 % осіб, що вчинили злочини, які кваліфікуються за ст. 229 КК України.

Особи, які незаконно використовують товарні знаки – це керівники організацій, індивідуальні підприємці, а також громадяни України, особи без громадянства та іноземні громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю без реєстрації; вони є виготовлювачами та (або) продавцями контрафактної продукції.

Як правило, особи, які вчинили злочини, що посягають на права інтелектуальної власності раніше не суджені, хоча 6% з їх загального числа притягувалися до кримінальної відповідальності за аналогічні або корисливі злочини.

Із загального числа осіб, щодо яких проводилося розслідування за фактами порушення прав інтелектуальної власності, 73 % були місцевими жителями, тобто мали реєстрацію про прописку в містах і прилеглих населених пунктах міського типу, де згодом вчинили злочин. Жителів сільської місцевості серед зазначених осіб майже не зустрічається.

З огляду на те, що діяльність щодо порушення прав інтелектуальної власності, особливо при виготовленні та реалізації аудіо-, відеопродукції, комп'ютерних програм та ігор вимагає наявності елементарних знань в галузі відповідної техніки (наприклад, при необхідності проконсультувати покупця), при вивченні матеріалів судово-слідчої практики нами звернена увага на рівень і характер освіти зазначених осіб. Результати дослідження показали,

що більше 52% реалізаторів контрафактної продукції мають вищу освіту, а 26% – професійно-технічну.

За місцем роботи й навчання зазначена категорія осіб характеризується в основному позитивно: наприклад, учні, студенти, відповідно до пред'явлених довідок, не мають ні академічної заборгованості за навчання, ні дорікань з боку адміністрації. В більшості матеріалів кримінальних справ, судячи з показань допитаних реалізаторів контрафактної продукції, багато хто з них улаштувалися на таку роботу в основному за усною домовленістю із власниками товарів на канікулярний період і у вихідні дні, щоб заробити гроші для сімейних і особистих потреб. Необхідно відзначити, що в багатьох випадках, судячи з матеріалів кримінальних справ, до складу злочинної групи входять родичі: дружина або батьки-пенсіонери, брат, сестра, неповнолітні, непрацевдатні. Проаналізована судово-слідча практика показує, що для здійснення зазначеної діяльності коло суб'єктів злочину (власники товару, продавці, охоронці та ін.) формується із числа осіб, раніше знайомих один одному за місцем роботи, навчання, проживання, а також у зв'язку із проведенням спільного дозвілля.

Накопичення злочинного досвіду окремими особами із здійснення діяльності, пов'язаної з реалізацією контрафактної аудіо-, відео- та комп'ютерної продукції, а також інші обставини як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, сприяють створенню й формуванню групи осіб для здійснення зазначених злочинів за попередньою змовою. Для більшості таких груп характерні взаємини, побудовані на родинності, близькому знайомстві, а також корисливій зацікавленості. Особистісні характеристики зазначених осіб у цілому не відрізняються від «реалізаторів-одинаків».

5. Способи незаконного використання знаку для товарів і послуг (ст. 229 КК України) полягають в такому, що правопорушники розміщують (застосовують) чужий товарний знак або подібне з ним позначення: на товарах, на етикетках, упакуваннях цих товарів, які виробляються, пропонуються до продажу, продаються, демонструються на виставках і

ярмарках або іншим способом вводяться в оборот на території України, або зберігаються та (або) перевозяться із цією метою або ввозяться (імпортуються) на територію України; на документації (листах, договорах і т.п.), пов'язаної із введенням товарів в оборот; у пропозиціях до продажу товарів (оферти, рекламні пропозиції, вивіски при вході або усередині торговельної організації); у мережі Інтернет, зокрема, у доменному імені й при інших способах адресації.

6. При незаконному використанні товарних знаків залишається багато матеріальних слідів. Насамперед, це підроблені етикетки (ярлики, наклейки), упакування, тара, на яких незаконно використовується чужий товарний знак (найменування місця походження товару, попереджувальне маркування). Для цього, відповідно, використовується типографське устаткування, копіювально-множилна техніка (принтери, сканери, ксерокси), промислове устаткування (прес-форми та кліше, використовувані для виготовлення тари й упакування, включаючи фасувальні поліетиленові пакети для торговельних майданчиків, для підробленого товару), які, таким чином, служать засобами вчинення злочину, визнаються через здійснення певних процесуальних дій речовими доказами. Сліди, які свідчать про вчинений злочин даного виду, можуть бути виявлені в Інтернеті, рекламних статтях та буклетах, на офіційних бланках документів, копіях платіжних доручень та інших документів бухгалтерського обліку суб'єкта злочину. Крім матеріальних слідів залишаються також ідеальні сліди, наприклад, інформація, яка міститься в уявному образі співробітників спеціальної служби організації-правовласника, що відслідковує свій сектор ринку, які планово відвідували торговельні майданчики й записували, в яких з них збувався контрафактний товар.

7. Суб'єкти досліджуваного виду злочинів віддають перевагу незаконному використанню чужих товарних знаків при виробництві та (або) збуті таких товарів: тютюнових виробів, безалкогольних напоїв (особливо в пластикових пляшках), ліків, касет, CD, DVD, продуктів харчування,

алкогольних напоїв, одягу та взуття. Незаконно використовують товарний знак відносно тих товарів, які дорого коштують, але відносно легко виробляються.

8. Під спеціальними знаннями потрібно розуміти не загальновідомі в кримінальному процесі знання, набуті особою в результаті професійного навчання або роботи з певної спеціальності, використовувані для вирішення завдань кримінального судочинства. Спеціальні знання – це не пов'язані з веденням кримінального судочинства знання, які за змістом виходять за рамки загальноосвітніх та спеціальних освітніх програм, які використовуються для досягнення юридичних цілей в ході кримінального процесу.

При розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності спеціальні знання використовуються не тільки для отримання доказів, але і для одержання різноманітної орієнтуючої інформації, яка полегшує прийняття тактичних та процесуальних рішень у кримінальній справі. У зв'язку з цим слід мати на увазі, що це можливо в кількох різновидах діяльності правоохоронних органів: 1) в оперативно-розшуковій діяльності; 2) на стадії прийняття рішення про порушення кримінальної справи; 3) при проведенні досудового слідства; 4) в судовому розгляді кримінальної справи.

В залежності від процесуальної урегульованості порядку застосування спеціальних знань в названих видах діяльності чи нерегульованості і, відповідно, відбиття результатів у процесуальних документах, науковці та практики виділяють їх непроцесуальні та процесуальні форми.

Поширеною непроцесуальною формою використання спеціальних знань є залучення спеціаліста із застосування криміналістичної техніки та методів до участі в оперативно-розшукових заходах.

Використовуються також при порушенні прав інтелектуальної власності відомчі ревізії та розслідування. Вони проводяться поза рамками кримінального процесу за ініціативою органів управління держави чи іншого

власника для встановлення фактів, що мають певне юридичне значення. З ініціативи органу дізнання до порушення кримінальної справи при підозрі на посягання на права інтелектуальної власності, або слідчого після порушення такої справи, з метою встановлення юридично значущих фактів, можуть призначатися ревізії та перевірки (за вимогою правоохоронних органів).

Перевірочні дослідження матеріальних об'єктів в стадії порушення кримінальної справи, як показує слідча і оперативно-розшукова практика проводяться найчастіше в експертних установах за ініціативою органу дізнання для вирішення питання про порушення кримінальної справи при посяганнях на права інтелектуальної власності, коли встановити юридично значущі обставини можливо тільки в результаті застосування спеціального дослідження: техніко-криміналістичного, товарознавчого тощо.

Попереднє дослідження матеріальних слідів злочину на досудовому слідстві має місце під час проведення слідчих дій (як правило, огляду місця події) або зразу після їх закінчення і має на меті оперативне забезпечення слідства орієнтуючою інформацією для встановлення обставин злочину, розшуку та затримання злочинця.

В дослідженнях, що проводяться при перевірці обліку кримінальної реєстрації виникає потреба як в процесі проведення оперативно-розшукових заходів до порушення кримінальної справи, так і під час досудового слідства у справах про розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

Поширеною не процесуальною формою при розслідуванні злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності є консультативна допомога фахівців. Така допомога можлива як до порушення кримінальної справи, так і після прийняття цього процесуального рішення.

Проведене нами опитування слідчих показало, що при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності консультації фахівця з загальних питань у сфері інтелектуальної власності використовують 43% слідчих; консультації з приводу документального

оформлення – 20,7%; консультації, пов'язані з виявленням і вилученням документів, у яких відображена злочинна діяльність – 24,1%; консультації при огляді місць виготовлення і зберігання продукції – 72,4%

Процесуальні форми використання спеціальних знань відіграють більш значущу роль під час розслідування злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності ніж непроцесуальні форми. Це пов'язано з тим, що факт застосування спеціальних знань у таких випадках відображається у процесуальних документах (постановах, протоколах слідчих і судових дій, висновках експертів), порядок складання яких визначений КПК України.

Під час розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, спеціалісти залучаються до участі в слідчих діях у випадках: а) відсутності у слідчого спеціальних знань і навичок, необхідних для кваліфікованої підготовки та проведення слідчої дії; б) недостатнього оволодіння слідчим прийомами та засобами швидкого і якісного виконання певної роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок; в) необхідності з етичних чи тактичних міркувань доручити виконання певних дій саме спеціалістові; г) одночасному застосуванні кількох засобів криміналістичної техніки; д) необхідності виконати значний обсяг роботи, яка потребує спеціальних знань та навичок.

В діяльності з розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності призначення судової експертизи (ст.ст. 75-76 КПК України) за своїм значенням визнається основною формою використання спеціальних знань, оскільки надає найбільших можливостей в застосуванні науково-технічних досягнень для вирішення завдань кримінального судочинства.

9. Проведене опитування слідчих органів внутрішніх справ показало, що при проведенні слідчого огляду по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, спеціальні знання найчастіше використовуються у таких формах: безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності, залучення для участі в огляді

спеціаліста у сфері інтелектуальної власності, консультативна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності.

Участь спеціаліста у слідчому огляді по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності розширює можливості у роботі зі слідами, забезпечує якісне виявлення, фіксацію, вилучення знайдених слідів і предметів, сприяє розшуку і викриттю злочинців.

10. Залучення спеціалістів до проведення обшуку по справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності, обумовлюється необхідністю використання пошукових технічних засобів і спеціальних знань: а) при обшуку конструктивно-складних об'єктів (апаратури для копіювання фонограм чи компакт-дисків, автотранспорту, комп'ютерних систем тощо); б) для оцінки призначення та вартості знайдених речей (невідомих речей, дорогоцінних металів, ювелірних виробів тощо); в) при застосуванні пошукових приладів для виявлення тайників чи пристроїв для відкривання сейфів і сховищ.

Проведене опитування слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ показало, що при проведенні обшуку та виїмки, по справах про злочини у сфері інтелектуальної власності, слідчі використовують усі можливі форми спеціальних знань, а оперативні працівники виключно безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності.

11. При розслідуванні зазначених злочинів, під час одержання зразків для експертного дослідження спеціаліст допомагає слідчому: встановити скільки і яких зразків потрібно відібрати, визначити необхідні для цього спеціальні умови; підібрати матеріали, інструменти, пристосування, предмети та інше, що можуть знадобитися; безпосередньо отримати зразки; здійснити їх попереднє дослідження; упаковувати зразки; кваліфіковано зафіксувати в протоколі слідчої дії порядок відбору зразків; консультаціями з питань, пов'язаних з формуванням завдання експерту.

12. Проведене опитування слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ показало, що при проведенні відтворення обстановки та обставин події, при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, вони основному залучають спеціалістів у сфері інтелектуальної власності, однак досить часто безпосередньо використовують спеціальні знання у зазначеній сфері та консультуються із спеціалістами перед початком проведення зазначеної слідчої дії. Оперативні працівники використовують безпосередньо спеціальні знання у сфері інтелектуальної власності, в основному через те, що рідко самостійно проводять таку слідчу дію.

13. При розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності найчастіше призначаються – експертиза об'єктів інтелектуальної власності, судово-технічна експертиза, судово-товарознавча і технічна експертиза документів, тобто в основному ті судові експертизи з допомогою яких досліджуються об'єкти інтелектуальної власності або їх упакування, рідше експертизи, які допомагають доказувати причетність конкретних осіб до вчинення даного виду злочинів (судово-трасологічна, почеркознавча та ін.). Це зумовлено тим, що основна маса таких експертиз призначається за фактами порушення авторського права у формі незаконного відтворення та розповсюдження фонограм, відеограм, програм мовлення, комп'ютерних програм і баз даних на компакт-дисках, відо- та аудіокасетах.

Найчастіше проведення судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності призначається в державні експертні заклади, менше третини з них в недержавні (приватні). В основному це зумовлено довгим часом проведення експертиз в державних експертних закладах. У той же час половина слідчих відзначили невисоку кваліфікацію спеціалістів недержавних експертних закладів і таку негативну обставину, як необхідність оплати за проведення експертиз у таких установах. У той же час більше третини слідчих відзначили також слабку матеріальну базу державних експертних закладів.

Майже сімдесят відсотків слідчих призначають експертизи про злочини у справах, які посягають на права інтелектуальної власності у терміни від десяти до тридцяти днів, а то і пізніше. Тому і не дивно, що слідчі скаржаться на довгий час проведення судових експертиз. Якби судові експертизи призначалися на протязі двох-трьох днів після порушення кримінальної справи, то було б більше часу на проведення таких експертиз судовим експертам і відпала б необхідність продовжувати строки досудового слідства. Хоча звичайно досить довгий час проведення судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності залишається актуальною проблемою для слідчих.

В ході дослідження виявлено особливості призначення експертиз характерних для розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності: експертизи об'єктів інтелектуальної власності, судово-лінгвістичної експертиз, експертизи комп'ютерів, носіїв і технологій; технологічної експертизи; почеркознавчої експертизи; техніко-криміналістичної експертизи документів, експертизи матеріалів і речовин; фотопортретної експертизи; фототехнічної експертизи, судово-економічної експертизи; експертизи голограм; товарознавчої експертизи; трасологічної експертизи. Зокрема узагальнено криміналістичні рекомендації щодо винесення постанови про призначення судових експертиз, виокремлено об'єкти характерні для певних видів експертиз і звернута увагу на їх підготовку до направлення на експертизу, типізовано запитання судовому експерту у залежності від об'єктів дослідження, завдань та виду судової експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдурагимова Т.И., Васильев А.А.* Основы судебной компьютерно-технической экспертизы: Курс лекций. – М.: Изд-во Моск. ун-та МВД России, 2004. – 228 с.

2. *Авдеева Г.К.* Проблеми судово-експертного дослідження контрафактної аудіовізуальної продукції (за матеріалами кримінальних справ): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2006. – 20 с.

3. *Авдеева Г.К., Брендель О.И.* Значение криминалистических экспертиз в установлении контрафактности видеопродукции // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: Зб.матер.конф. – Харків: Право, 2002. – Вип. 2. – С. 315-320.

4. *Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р.* Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. – М: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 990 с.

5. *Аксенова В.В.* Криминалистическое исследование документов, подвергшихся изменениям: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Харьков, 1973. – 20 с.

6. *Альхамов Н.И.* Недостатки подготовки материалов и назначения судебно-товароведческих экспертиз // Сборник научных работ. – Алма-Ата, 1971. – С. 124-131.

7. *Антонова Е.В.* Маркировка товаров и продукции в РФ как объект криминалистического изучения // Известия Тульского государственного университета. Серия «Право»: Современные проблемы законодательства России, юридических наук и правоохранительной деятельности. – Тула: Тульский ГУ, 2001. – № 4. – С. 81-86.

8. *Ароцкер Л.Е.* Права, обязанности и роль специалистов при производстве следственных и судебных действий // Вопросы криминалистики: Сб.тр. – М.: Госюриздат, 1962. – № 6 - 7. – С. 46-54.

9. *Арсеньев В.Д., Заболоцкий В.Г.* Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела. – Красноярск: Краснояр.ГУ, 1986. – 153 с.

10. *Бакай І.М., Костицький В.В.* Захист авторських та суміжних прав. – К.: Нічлава, 1997. – 96 с.

11. *Басалаев А.Н., Гуняев В.А.* Следы транспортных средств: Учеб.пособ. – Ленинград: Ин-т усоверш. следств. работников Прокуратура СССР, 1984. – 56 с.

12. *Бастрыкин А.И.* Криминалистическое исследование письма: Учеб.пособ. – С.-Пб.: Европейский Дом, 2002. – 212 с.

13. *Бахин В.П., Карнов Н.С.* Преступная деятельность как объект криминалистического обучения: Лекция. – К.: б/и, 1999. – 21 с.

14. *Бахин В.П., Карнов Н.С., Цымбал П.В.* Преступная деятельность: понятие, характеристика, принципы, изучение: Монография / Под ред. П.В. Мельника. – К.: АГНС Украины, 2001. – 275 с.

15. *Белкин Р.С.* Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2001. – 240 с.

16. *Белкин Р.С.* Курс криминалистики: В 3 т. – Т. 1: Общая теория криминалистики. – М.: Юристь, 1997. – 408 с.

17. *Белкин Р.С.* Курс криминалистики: В 3 т. – Т. 2: Частные криминалистические теории. – М.: Юристь, 1997. – 464 с.

18. *Белкин Р.С.* Курс криминалистики: В 3 т. – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – М.: Юристь, 1997. – 480 с.

19. *Белкин Р.С.* Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике: Учеб.пособ. – М.: Юрид.лит., 1964. – 223 с.

20. *Белкин Р.С.* Криминалистическая энциклопедия. – М.: Мегатрон XXI, 2002. – 333 с.

21. *Белкин Р.С.* Курс криминалистики. – М.: Юнити, Закон и право, 2001. – 836 с.

22.Біленчук П.Д., Курко М.Н., Стахівський С.М. Судові експертизи у цивільному, арбітражному і кримінальному процесі: Довідник. – К.: В&В, 1998. – 52 с.

23.Білуха М.Т. Судово-бухгалтерська експертиза: Підручник. – К.: ВК «Воля», 2004. – 656 с.

24.Близнец И., Замирович Е., Иванова М. Вопросы контрафакта // Интеллектуальная собственность: Авторское право и смежные права. – 2006. – № 2. – С. 27-35.

25.Бобовкин М.В. Теория и практика судебно-диагностической экспертизы письма лиц, находящихся в психопатологическом состоянии: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук – Волгоград, 2005. – 44 с.

26.Бобрицкий С.М., Цымбал М.Л. Современное состояние компьютерно-технической экспертизы в Харьковском НИИСЭ // Судебная экспертиза: Науч.-практ.журн. – Саратов: Изд-во Саратов. юрид. ин-та МВД России, 2005. – № 2. – С. 65-66.

27.Бобырев Г.В. Экспертиза материалов, веществ, изделий в системе судебных экспертиз // Материалы научной сессии. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2004. – Вып. 3. – С. 154-156.

28.Боганов Г.Р., Попов Ю.П., Робур І.Й., Усков К.Ю. Голографічний захист: можливості та експертиза // Актуальне вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы: Сб.матер. – Харьков: Право, 1998. – 304 с.

29.Борисов А. Судебно-экономическая экспертиза, ревизия, документальная проверка в условиях действия УПК РФ // Право и экономика. – 2002. – № 11. – С. 32-63.

30.Брусенцова И.В. Почерковедческая экспертиза: этапы развития и современные возможности // Юрист. – 2004. – № 11. – С. 2-19.

31.Букалов К.А. Процессуальная сущность специальных товароведческих познаний и условия использования их следователем //

Актуальные вопросы советской юридической науки. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1978. – Ч. 2. – С. 108-111.

32. *Букалов К.А.* Теория и практика использования специальных товароведческих познаний на предварительном следствии: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1977. – 20 с.

33. *Булах А.А., Галактионова И.В., Кавиева Ю.А. и др.* Судебная лингвистическая экспертиза // Бюллетень Министерства юстиции Российской Федерации. – 2004. – № 9. – С. 63-70.

34. *Буринский Е.Ф.* Судебная экспертиза документов, производство ее и пользование ею. – М.: ЛексЭст, 2002. – 464 с.

35. *Бурков И.В., Мурзинов А.В.* Заключение эксперта как вид доказательств. – Владимир: Транзит-Икс, 2001. – 150 с.

36. *Буцан О.П.* Особливості початкового етапу розслідування порушень авторського права у сфері програмного забезпечення в Україні // Збірник наукових праць Харківського центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні: Зб.пр. – Харків: Східн.-регіон. центр гуманітар.-освітн. ініціатив, 2003. – Вип. 7. – С. 84-105.

37. *Бычкова С.Ф.* Организация назначения и производства судебной экспертизы: Учеб.пособ. – Алматы: «Жеті жарғы», 1999. – 132 с.

38. *Вайнштейн А.А.* Участие специалистов в следственном осмотре: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1966. – 18 с.

39. *Вандер М.Б.* Криминалистическая экспертиза материалов, веществ и изделий. – С.-Пб.: Питер, 2001. – 128 с.

40. *Ващинець І.* Поняття технічних засобів захисту авторського права та їх правовий статус у чинному законодавстві України // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – №3. – С. 95-100.

41. *Величкин С.А., Турчин Д.А.* Участие специалиста в производстве следственных действий // Проблемы борьбы с преступностью: Труды Омской ВШМ. – Омск: Изд-во Ом. ВШМ МВД СССР, 1976. – С. 93-100.

42. *Весельский В.К.* Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні, тактичні аспекти). — К.: НАВСУ- НВТ «Правник», 1999. — 126 с.

43. *Винберг А.И.* Криминалистическая экспертиза письма. — М.: Юрид.лит., 1940. — 159 с.

44. *Винберг А.И.* Специалист в процессе предварительного расследования // Социалистическая законность. — 1961. — № 9. — С. 31-32.

45. *Волкова И.К.* Некоторые вопросы участия специалиста в следственном осмотре места происшествия // Криминалистика и судебная экспертиза: Республ. межвед. сб. науч. и науч.-метод. работ. — К.: Висш. шк., 1964. — Вып. 1. — С. 36-41.

46. *Волкова И.К.* Участие специалиста в следственном осмотре места происшествия // Научная конференция по работам, выполненным в 1964 году: Тезисы докладов. — Харьков: Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1965. — С. 151-152.

47. *Волобуєв А.Ф.* Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва: Монографія. — Х.: Ун-т ВС МВС України, 2000. — 269 с.

48. *Волченко И.П.* Участие специалиста при производстве следственных действий // Криминалистика и судебная экспертиза: Республ. межвед. сб. науч. и науч.-метод. работ. — К.: Вища шк., 1972. — Вып. 9. — С. 46-49.

49. *Вопросы* судебно-автороведческой диагностической экспертизы. — К.: РИО МВД УССР, 1984. — 132 с.

50. *Всемирная энциклопедия: Философия* / Ред и сост. А.А. Грицанов. — М.: АСТ, Минск: Харвест, Современный литератор, 2001. — 1312 с.

51. *Вул С.М.* Судебно-автороведческая экспертиза: современное состояние и перспективы // Использование современных достижений науки и техники в деятельности следственных органов и судов по борьбе с преступностью: Тезисы конф. — Вильнюс: Изд-во НИИСЭ МЮ ЛитССР, 1981. — С. 115-118.

52.Вул С.М. Оценка идентификационной значимости признаков письменной речи в судебно-автороведческой экспертизе // Криминалистика и судебная экспертиза: Республ.межвед.сб.науч.и науч.-метод.работ. – К.: Вища шк., 1978. – Вып. 17. – С. 104-108.

53.Вул С.М. Подготовка материалов на автороведческую экспертизу // Криминалистика и судебная экспертиза: Республ.межвед.сб.науч.и науч.-метод.работ. – К.: Вища шк., 1976. – Вып. 13. – С. 53-57.

54.Гаврилов М., Иванов А., Комиссаров В. Назначение компьютерно-технических экспертиз // Законность. – 2000. – № 1. – С. 31-33.

55.Гагарин И.Н., Лютов В.П. Перспективы развития технико-криминалистического исследования документов // Криминалистические аспекты совершенствования доказывания при расследовании преступлений: Труды Академии. – М.: Изд-во Акад. МВД РФ, 1992. – С. 83-86.

56.Галаган В.І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ: Монографія. – К.: НАВСУ, 2002. – 300 с.

57.Галанов В.А., Грищенко Л.Л. Взаимодействие органов следствия и дознания при проведении тактической операции «Следственный осмотр» по делам об уголовно-наказуемых нарушениях авторских прав в области распространения аудио-, видеопродукции // Следователь. – 2003. – № 2. – С. 30-31.

58.Гальченко А.И. Допрос по уголовным делам о нарушении авторских прав на аудиовизуальные произведения // Российский следователь. – 2004. – № 9. – С. 2-5.

59.Гальченко А.И. Типичные ошибки, допускаемые при расследовании преступлений о нарушении авторских и смежных прав // Следственная практика. – 2002. – Вып. 3 (157). – С. 96-111.

60.Гальченко А. Осмотр места происшествия по делам о нарушении авторских прав на аудиовизуальные произведения //Законность. – 2004. – №4. – С. 22-25.

61. *Гальченко А.* Сбор иных документов по уголовным делам о нарушении авторских прав // *Законность*. – 2004. – №7. – С. 12-15.

62. *Георгиев Л.И.* Проблемы судебно-товароведческой экспертизы // *Материалы Всесоюзной научной конференции «Современные тенденции развития судебной экспертизы вещественных доказательств и пути внедрения новых физических, химических и биологических методов исследования в экспертную практику»*. – М.: Изд-во ВНИИСЭ, 1972. – Ч. 4: Организационно-методические вопросы некоторых видов судебной экспертизы. – С. 33-38.

63. *Герасимова Е.А.* Товароведческая экспертиза // *Анализ практики производства судебных экспертиз: Сб. стат.* – М.: Изд. Дом «Экономическая газета», 2005. – С. 56-58.

64. *Глуценко В.* Застосування судової експертизи при розслідуванні злочинних порушень авторського та суміжних прав // *Підприємництво, господарство і право*. – 2004. – №3. – С. 125-127.

65. *Голдованский Ю.П.* Криминалистическая экспертиза следов орудий взлома / Под ред. А.И. Миронова. – М.: ВНИИ охраны общ. порядка при МООП РСФСР, 1966. – 55 с.

66. *Гончаренко В.И.* Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (Методологические вопросы). – К.: Вища школа, 1980. – 156 с.

67. *Гончаренко В.И., Кушнир Г.А., Подпалый В.Л.* Понятие криминалистической характеристики преступлений // *Криминалистика и судебная экспертиза: Республ. междувед. науч.-метод. сб.* — К.: Вища шк., 1986, — Вып. 33. – С. 3-8.

68. *Гордон Б.Е., Зарецкая М.Л.* Экспертиза материалов, веществ и изделий. Анализ малых проб пластичных смазок // *Криминалистика и судебная экспертиза: Республ. междувед. науч.-технич. сб.* – К.: Вища шк., 1978. – Вып. 16. – С. 90-98.

69. *Горинов Ю.А., Мирский Д.Я., Фефилатьев А.В.* Предмет, объекты и задачи судебной фототехнической экспертизы // Вопросы теории судебной экспертизы: Сб. науч. тр. – М.: Изд-во ВНИИСЭ, 1977. – № 31. – С. 121-141.

70. *Горинов Ю., Мирский Д.* Возможности судебной фототехнической экспертизы // Советская юстиция. – 1979. – № 16. – С. 15.

71. *Гортинский А.В.* Вопросы становления судебной компьютерно-технической экспертизы в свете требований закона «О государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации» // Судебная экспертиза: Науч.-практ. журн. – Саратов: Изд-во Саратов. юрид. ин-та МВД России, 2005. – № 2. – С. 34-38.

72. *Гортинский А.В.* К вопросу о технико-криминалистическом исследовании документов, изготовленных на принтерах ПК // Проблемы совершенствования деятельности правоохранительных органов: Общетеоретические и правовые аспекты совершенствования правоприменительной деятельности: Матер. конфер. – Саратов: Изд-во Саратов. юрид. ин-та, 1999. – Ч. 1. – С. 82-85.

73. *Грамович Г.И.* Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений: Учеб. пособ. – Минск: МВШ МВД СССР, 1987. – 66 с.

74. *Грановский Г.Л.* Методы судебно-трасологической экспертизы // Методы экспертных криминалистических исследований: Сб. науч. тр. – М.: Изд-во ВНИИСЭ, 1977. – № 29. – С. 68-112

75. *Григорович В.Л., Федоров Г.В.* Голография в криминалистике. – Минск: Амалфея, 2003. – 192 с.

76. *Гурьянов К.В.* Экспертная оценка классификаций программного обеспечения и способов распространения компьютерного контрафакта // Информационная безопасность и компьютерные технологии в деятельности правоохранительных органов: Межвуз. сб. – Саратов: СЮИ МВД России, 2004. – Вып. 3. – С. 155-166.

77. *Дашков Г.В.* Подготовка материалов для проведения товароведческой экспертизы // Вопросы борьбы с хищениями государственного и общественного имущества: Матер.конфер. – М.: б/и, 1970. – С. 245-248.

78. *Дворянкин О.* Куда нас ведет «борьба с контрафактом» или куда смотри милиция? // Интеллектуальная собственность: Авторское право и смежные права. – 2006. – № 4. – С. 28-33.

79. *Дворянкин О.* Что мы теряем от контрафакта? Кто получает дивиденды? // Интеллектуальная собственность: Авторское право и смежные права. – 2006. – № 3. – С. 31-40.

80. *Дворянкин О.* Является ли «экономический фактор» основополагающим в борьбе с контрафактом? // Интеллектуальная собственность: Авторское право и смежные права. – 2006. – № 1. – С. 30-39.

81. *Денисова Р.О.* Право інтелектуальної власності на твір науки (авторсько-правовий аспект): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 1999. – 19 с.

82. *Денявский А.В., Скитович И.А.* Производство судебных компьютерно-технических экспертиз // Бюллетень Министерства юстиции Российской Федерации. – 2003. – № 7. – С. 122-128.

83. *Дидковская С.П., Клименко Н.И., Лисиченко В.К.* Подготовка и проведение отдельных видов судебной экспертизы: Учебное пособие. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1977. – 79 с.

84. *Дороватовский Н.В., Медведева Л.Б., Мирский Д.Я.* Современное состояние судебной фототехнической экспертизы // Обзорная информация. – М.: Изд-во ВНИИСЭ, 1979. – № 2. – С. 4-50.

85. *Дронова О.Б.* Особенности привлечения специалиста при производстве следственного осмотра по делам, связанным с нарушением авторских и смежных прав // Криминалистические средства и методы в

раскрытии и расследовании преступлений: Матер.науч.-практ.конф: В 2-х томах. – М.: ЭКЦ МВД России, 2006. – Т. 1. – С. 47-49.

86.*Експертизи у судовій практиці / Арсенюк Т.М., Беляк Ю.М., Боров В.І. та ін. / За заг.ред. В.Г. Гончаренка. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 388 с.*

87.*Елисейев К.В., Зарубин В.Н., Тутов А.М. Совершенствование процесса проведения технико-криминалистической экспертизы документов // Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений. – М.: Былина, 2000. – С. 151-157.*

88.*Ермолова Е.И. Комплексная методика производства автороведческих экспертиз // Криминалистические средства и методы в раскрытии и расследовании преступлений: Матер.конф. – М.: ЭКЦ МВД России, 2006. – Т. 2. – С. 38-45.*

89.*Жариков Ю., Радецкая В. Экспертиза звукозаписи: история и современность // Спецслужбы и мир. – 2001. – № 4. – С. 46-49.*

90.*Жаров В.О. Інтелектуальна власність в Україні: правові аспекти набуття, здійснення та захисту прав: Монографія. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 188 с.*

91.*Железняк А.С. Исследование следов орудий взлома. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1971. – 23 с.*

92.*Жижина М.В., Ищенко Е.П. Судебно-почерковедческая экспертиза документов. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 76 с.*

93.*Жога Е.Ю. Особенности назначения экспертизы (исследования) полиграфической упаковки аудиовизуальной продукции // Следователь. – 2000. – № 3. – С. 13-15.*

94.*Журавель В.А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування: Монографія. – Харків: Право, 1999. – 304 с.*

95.*Завидов Б. Концептуальные правовые основы борьбы с преступными нарушениями авторских, смежных, изобретательских и патентных прав // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2002. – № 2. – С. 17-21.*

96. *Завидов Б., Латин С.* Особенности прокурорского надзора за предварительным следствием по уголовным делам о нарушении авторских и смежных прав // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2001. – № 10. – С. 51-57.

97. *Завидов Б., Латин С.* Предъявление обвинения по делам о преступных нарушениях авторских и смежных прав // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2001. – № 5. – С. 70-76.

98. *Завидов Б., Латин С.* Процессуальный порядок возбуждения уголовного дела при нарушении авторских и смежных прав // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2000. – № 1. – С. 65-67.

99. *Завидов Б., Миронова Е.* Криминалистическая характеристика преступлений, связанных с нарушением авторских и смежных прав // Интеллектуальная собственность. – 1999. – № 5. – С. 90-96.

100. *Завидов Б.Д.* Вопросы назначения и проведения экспертизы по делам о нарушении авторских и смежных прав // Юрист. – 2000. – № 10. – С. 45-49.

101. *Завидов Б.Д., Ибрагимова З.А., Латин С.Ю.* Вопросы назначения и проведения экспертиз по делам о нарушении авторских и смежных прав // Российский следователь. – 2002. – № 2. – С. 7-11.

102. *Завидов Б.Д., Латин С.Ю.* О повышенной общественной опасности преступных нарушений права интеллектуальной собственности и необходимости ее защиты // Российский следователь. – 1999. – № 2. – С. 2-5.

103. *Завидов Б.Д.* Вопросы назначения и проведения экспертизы по делам о нарушении авторских и смежных прав // Юрист. – М.; Юрист, 2000. – № 10. – С. 45-49.

104. *Завидов Б.Д., Ибрагимова З.А., Латин С.Ю.* Вопросы назначения и проведения экспертиз по делам о нарушении авторских и смежных прав // Российский следователь. – 2002. – № 2. – С. 7-11.

105. *Завидов Б.Д., Ибрагимова З.А., Латин С.Ю.* Вопросы назначения и проведения экспертиз по делам о нарушении авторских и смежных прав // Эксперт-криминалист. – 2006. – № 1. – С. 17-21.

106. *Закатов А.А., Оронай Ю.Н.* Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений. – К.: МВД УССР, 1980. – 105 с.

107. *Закон України «Про авторське право і суміжні права»:* Офіційне видання. – К.: Парламентське видавництво, 1998. – 32 с.

108. *Законодавство України про охорону інтелектуальної власності.* – К.: Парламентське видавництво, 1999. – 96 с.

109. *Законодавчі акти і нормативні документи України з питань інтелектуальної власності: Методичні рекомендації / Є.М. Гробань, Н.М. Жданова, Р.Й. Лихотоп та ін.; Волинський державний ун-т ім. Лесі Українки.* – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ „Вежа”, 1999. – 31 с.

110. *Защита авторских и смежных прав по законодательству России /* Ананьева Е.В., Гусев О.Б., Завидов Б.Д. и др. / Под ред. И.В. Савельевой. – М.: Экзамен, 2002. – 288 с.

111. *Звягина Г.Ф.* Следы ног: Лекция. – М.: Высш.шк. МВД СССР, 1957. – 27 с.

112. *Землянский П.Т., Лисицин В.П., Луцюк И.Т.* Условия участия специалиста-криминалиста в отдельных следственных действиях // Конституция СССР и проблемы дальнейшего развития советского законодательства. – Львов: Вища шк. Изд-во при Львов. ун-те, 1980. – С. 76-82.

113. *Зинин А.М., Кирсанова Л.З.* Криминалистическая фотопортретная экспертиза: Учеб.пособ. – М.: Изд-во ВНКЦ МВД СССР, 1991. – 88 с.

114. *Зинин А.М., Подволоцкий И.Н.* Габитоскопия: Учеб.пособ. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 192 с.

115. *Зинин А.М.* Криминалист в следственных действиях: Учеб.-практ.пособ. – М.: Право и Закон, Экзамен, 2004. – 144 с.

116. *Зинин А.М., Майлис Н.П.* Судебная экспертиза: Учебник. – М.: Право и закон; Юрайт-Издат, 2002. – 318 с.
117. *Зинченко И.А.* Предмет судебной фототехнической экспертизы // Пути совершенствования деятельности следственных аппаратов органов внутренних дел. – Ташкент: Изд-во Ташк. ВШ МВД СССР, 1987. – С. 145-147.
118. *Знаки для товарів і послуг; Державне патентне відомство України.* – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 1999. – 116 с.
119. *Зуев Е.И.* Экспертное исследование железнодорожных пломб. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1980. – 54 с.
120. *Зуев Е.* Некоторые вопросы участия специалиста в следственных действиях // Проблемы повышения эффективности предварительного следствия: Матер.конфер. – Вильнюс, 1969. – С. 151-161.
121. *Зуев Е.И.* Трасологическая экспертиза следов обуви. – М.: б/и, 1964. – 60 с.
122. *Зуев Е.И.* Непроцессуальная помощь сотрудника криминалистического подразделения следователю. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1975. – 41 с.
123. *Зуйков Г.Г.* Общие вопросы использования специальных познаний в процессе предварительного расследования // Криминалистическая экспертиза: Учебник. – М.: НИиРИО ВШ МООП РСФСР, 1966. – Вып. 1. – 165 с.
124. *Ибрагимова З.А.* Поводы, основания и порядок возбуждения уголовного дела о преступных нарушениях авторских и смежных прав // Российский следователь. – 2001. – № 8. – С. 11-14.
125. *Иванова М.* Методологические основы и способы проводимого исследования по оценке уровня контрафакта в сегменте рынка мультимедийной продукции // Интеллектуальная собственность: Авторское право и смежные права. – 2005. – № 7. – С. 37-44.

126. *Исаев А.А.* Теоретические и правовые проблемы применения специальных познаний для квалификации преступлений. – Алматы: «Жеті жарғы», 1999. – 320 с.

127. *Ищенко Б.А.* Исследования контрафактной продукции // Ученые записки ДЮИ. – Ростов-на-Дону: Изд-во ДЮИ, 2002. – Т. 19. – С. 289-301.

128. *Ищенко П.П.* Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты): Монография. – М.: Юрид.лит., 1990. – 159 с.

129. *Ищенко А.В.* Періодизація використання спеціальних знань у юридичній практиці на ранніх етапах слов'янської державності // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. – 1996. – Вип.1. – С. 58-64.

130. *Ищенко А.В.* Проблемы развития научных исследований у галузі судової експертизи: Монографія. – К.: УАВС, 150 с.

131. *Как бороться с контрафактом? // Патенты и лицензии.* – 2003. – № 10. – С. 45-46.

132. *Каплунов И.М.* Криминалистическое исследование документов, изготовленных с помощью полиграфической техники: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Алма-Ата, 1971. – 23 с.

133. *Карпов Н.С., Євдокименко С.В.* Злочинна діяльність: Наукове видання / За ред. В.П. Бахіна. – К.: НАВСУ, 2001. – 59 с.

134. *Карпова И., Корухов Ю.* Современное состояние судебно-товароведческой экспертизы // Российская юстиция. – М.: Юрид. лит., 1997. – № 1. – С. 28-29.

135. *Карпова И.С.* Теоретические и методологические основы судебно-товароведческой экспертизы: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1997. – 23 с.

136. *Клименко Н.И.* Криминалистика как наука: Монография. – К.: НВТ Правник, 1997. – 83 с.

137. *Клименко Н.И., Ципенюк С.А.* Использование «географических» признаков письма при идентификации личности // Криминалистика и

судебная экспертиза: Респуб. междувед. сб. науч. и науч.-метод. работ. – К.: РИО при МООП УССР, 1968. – Вып. 5. – С. 328-331

138. *Климович Л.* Судебно-экономическая экспертиза // Законность. – 2003. – № 11. – С. 40-42.

139. *Кобзар С.І.* Криміналістична трасологія: Навч. посіб. – Луганськ: Луганський ін-т внутр.спр., 1999. – 108 с.

140. *Ковалев А.В.* Теоретические вопросы участия специалиста в производстве следственных действий // Актуальные вопросы советской юридической науки. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1978. – Ч. 2. – С. 166-169.

141. *Коваленко Д.А.* Особенности доказывания преступного нарушения авторских и смежных прав. – М.: Юрлитинформ, 2004. – 173 с.

142. *Коваль А.М.* Кримінальна відповідальність за порушення авторського права і суміжних прав: теорія і практика. – К.: Юстиніан, 2005. – 317 с.

143. *Ковальчук З.А.* Криминалистическое исследование поврежденных документов: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1965. – 20 с.

144. *Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е.* Криминалистическая характеристика преступлений: Учеб.пособ. – Харьков: Юрид.ин-т, 1985. – 92 с.

145. *Колотушкин С.М., Дронова О.Б.* Криминалистическая характеристика преступлений в сфере нарушения авторских и смежных прав // Вісник Луганської академії внутрішніх справ. – 2005. – Спец.випуск. У 2-х ч. – С.3-7.

146. *Комаринец Б.М.* Работа экспертов-криминалистов в качестве специалистов при проведении следственных действий // Вопросы криминалистики и судебной экспертизы: Материалы науч.конфер. – Душанбе: б/и, 1962. – Сб. 2. – С. 28-35.

147. *Комиссаров В.* Назначение компьютеро-технических экспертиз // Законность. – 2000. – № 1. – С. 31-33.

148. *Коновалов Г.Г.* Правовые и криминалистические основы диагностических исследований в судебной фототехнической экспертизе: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Волгоград, 1999. – 23 с.

149. *Коновалов Г.Г., Морозов Б.Н.* О понятии судебной фототехнической экспертизы // Криминалистическая экспертиза: исследование документов: Межвуз. сб. науч. стат. – Саратов: Изд-во Сарат. юрид. ин-та МВД РФ, 1999. – С. 35-36.

150. *Коновалова В.Е.* Допрос: тактика и психология. — Харьков.: Консум, 1999. – 157 с.

151. *Коновалова В.Е., Шепитько В.Ю.* Обыск: тактика и психология: Учебное пособие. – Харьков: Гриф, 1997. – 80 с.

152. *Конфуций.* Суждения и беседы. – СПб.: Кристалл, 2001. – 188 с.

153. *Корневский Ю.В., Токарева М.Е.* Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам: Методическое пособие. – М.: Юрлитинформ, 2000. – 152 с.

154. *Корухов Ю.Г.* Сущность неидентификационных трасологических экспертиз // Вопросы современной трасологии: Сб. науч. тр. – М.: Изд-во ВНИИСЭ, 1978. – № 36. – С. 71-86.

155. *Корухов Ю.Г.* Правовые основания применения научно-технических средств при расследовании преступлений. – М.: Изд-во ВНИИСЭ, 1974. – 29 с.

156. *Котюк И.И.* Криминалистическая идентификация как средство познания и доказывания в уголовном судопроизводстве: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Киевский гос. ун-т. – К., 1989. – 16 с.

157. *Котюк І.І.* Теоретичні аспекти криміналістичної ідентифікації: Монографія. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. — 208 с.

158. *Кравченко О.А.* Застосування спеціальних знань у доказуванні на досудовому слідстві: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 19 с.

159. *Криминалистическая экспертиза: Учебник.* / Аленичев П.Н., Аханов В.С., Зуев Е.И. и др. – М.: Изд-во ВШ МООП СССР, 1968. – Вып. 6: Трасология. – 248 с.
160. *Криминалистическое исследование документов: Учеб.пособ.* / Газизов В.А., Лютов В.П., Мишаков И.Е. и др. – М.: Изд-во Моск. ун-та МВД России, 2003. – 127 с.
161. *Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования* / Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Бородулин А.И. и др. / Под ред. Т.В. Аверьяновой и Р.С. Белкина. – М.: Новый Юрист, 1997. – 400 с.
162. *Криміналістика: Підручник* / Біленчук П.Д., М.В. Салтевський, А.В. Старушкевич та ін. / За ред. П.Д. Біленчука. – К.: Українська правнича фундація, Видавництво «ПРАВО», 1997. – 253 с.
163. *Криміналістика: Підручник* / Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. / За ред. В.Ю. Шепітька. – Х.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 682 с.
164. *Криміналістична профілактика економічних злочинів: Наук.-практ.посіб.* / Великанов С.В., Волобуєв А.Ф., Журавель В.А. та ін. / За ред. В.А. Журавля. – Х.: Харків юридичний, 2006. – 236 с.
165. *Криміналістичне дослідження слідів рук: Наук.-практ.посіб.* / Дубовий О.П., Лукашенко В.Я., Рибалко Я.В. та ін; Ред. Я.Ю. Кондратьєв. – К.: Атіка, 2000. – 149 с.
166. *Кузниченко Л.В.* Проблемы теории и практики судебно-автороведческой классификационной экспертизы // Вестник криминалистики. – М.: Спарк, 2005. – Вып. 3 (15). – С. 45-49.
167. *Кузьмичев В.С.* Криміналістичний аналіз розслідування злочинів: Монографія. – К.: НАВСУ – НВТ «Правник», 2000. – 449 с.
168. *Кузьмичев В.С.* Теория и практика следственной деятельности: Монография. — К.: НВТ «Правник», 1997. — 245 с.

169. *Кулаков Д.В., Пахомов А.В.* Особенности назначения экспертизы (исследования) полиграфической упаковки аудиовизуальной продукции // Следователь. – 2000. – № 3. – С. 13-15.

170. *Кустов А.М.* Криминалистика и механизм преступления. Цикл лекций. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2002. – 304 с.

171. *Кутушев В.Г.* К вопросу об участии специалиста в производстве следственных действий // Вопросы криминалистики и судебной экспертизы: Межвуз.науч.сб. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1976. – Вып. 1. – С. 33-40.

172. *Ландау И.Л.* Взаимодействие следователя со специалистом при производстве отдельных следственных действий // Использование специальных знаний в судопроизводстве: Сб.науч.тр. – Калининград: Изд-во КГУ, 2005. – С. 53-60.

173. *Лапин Е.С.* Руководство по расследованию незаконного использования товарных знаков: Монография. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 89 с.

174. *Лапин С.Ю.* Осмотр места происшествия, обыск, выемка по делам о преступных нарушениях авторских и смежных прав // Российский следователь. – 1999. – № 6. – С. 44-46.

175. *Лапин С., Завидов Б.* Основания к возбуждению уголовного дела о нарушении авторских и смежных прав // Интеллектуальная собственность. – 2000. – № 5. – С. 59-64.

176. *Ларичев В.Д., Трунцевский Ю.В.* Защита авторского и смежных прав в аудиовизуальной сфере: уголовно-правовой и криминологический аспекты. – М.: Дело, 2004. – 351 с.

177. *Линдмяэ Х.* Понятие специальных знаний, навыков и умений // Использование специальных знаний в советском уголовном процессе: Труды по правоведению. Ученые записи Тартуского университета. – Тарту: ТГУ, 1984. – С. 18-25.

178. *Лисенко В.* Особливості використання спеціальних знань // Вісник прокуратури. – 2003. – № 12. – С. 109-115.

179. *Лисиченко В.К.* Заключение эксперта как частный объект следственно-судебного исследования // Вопросы судебной экспертизы: Матер.науч.-практ.конф. – Баку: б/и, 1973. – № 16. – С. 422-431.

180. *Лисиченко В.К.* Криминалистическое исследование документов (правовые и методологические проблемы): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – К., 1974. – 66 с.

181. *Лисиченко В.К.* Следственный осмотр как специальный метод исследования объектов в процессе доказывания по уголовным делам // Криминалистика и судебная экспертиза: Республиканский междуведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: Вища шк., 1973. – Вып. 10. – С. 176-182.

182. *Лисиченко В.К.* Содержание и функции следственного (судебного) осмотра документов // Криминалистика и судебная экспертиза: Республиканский междуведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: Вища шк., 1975. – Вып. 11. – С. 29-38.

183. *Лисиченко В.К., Циркаль В.В.* Правовая природа и соотношение понятий «специальные знания» и «специалист» // Проблемы правоведения: Республиканский междуведомственный научный сборник. – К.: Вища шк., 1983. – Вып. 44. – С. 130-135.

184. *Лисиченко В.К., Чепульченко В.А.* Некоторые проблемы технико-криминалистического исследования текстов, выполненных на пишущих машинах // Криминалистика и судебная экспертиза: Республ.междувед.науч.-метод.сб. –К.: Лыбидь, 1991. – Вып. 43. – С. 86-94.

185. *Лисиченко В.К.* Особенности проверки и оценки заключений экспертизы на предварительном следствии и в суде // Криминалистика и судебная экспертиза: Науч.-метод.сб. – К.: Вища шк., 1982. – Вып. 24. – С. 30-36.

186. *Лисиченко В.К., Циркаль В.В.* Использование специальных знаний в следственной и судебной практике. Учеб.пособ. – К.: КГУ, 1987. – 100 с.
187. *Литвиненко Л.К.* Криминалистическое исследование следов орудий и инструментов: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – К., 1960. – 16 с.
188. *Лопушиной Е.Я.* Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях (по УПК Казахской ССР): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Алма-Ата, 1971. – 26 с.
189. *Лук'янчиков Є.Д.* Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К.: НАВСУ, 2005. – 360 с.
190. *Лукашевич В.Г.* Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования: Монография. – К.: Изд-во УАВС, 1993. – 194 с.
191. *Лукин Е.В.* Актуальные вопросы организации оперативного обслуживания подразделениями БЭП объектов экономики по линии защиты авторских и смежных прав // Российский следователь. – 2003. – № 5. – С. 24-26.
192. *Луцюк И.Т.* Тактические вопросы использования следователем помощи специалиста-криминалиста при производстве следственных действий // Юридический процесс как средство обеспечения социалистической законности: Вестник Львовского университета. Серия юридическая. – Львов: Вища шк., 1986. – Вып. 24. – С. 66-70.
193. *Майлис Н.П.* Судебная трасология: Учебник. – М.: Изд-во «Экзамен», Право и закон, 2003. – 272 с.
194. *Максименко В.А.* Особенности проведения экспертных исследований по делам о нарушении авторских и смежных прав в сфере оборота контрафактной продукции // Вестник криминалистики. – 2003. – Вып. 1 (5). – С. 86-89.
195. *Маландин И.Г.* Дактилоскопия. – Саратов: Изд. Сарат. ун-та, 1967. – 75 с.

196. *Мамотюк М.Л.* Участие специалиста-биолога в следственных действиях // Криминалистика и судебная экспертиза: Республ. межвед. сб. науч. и науч.-метод. работ. – К.: Вища шк., 1972. – Вып. 9. – С. 50-55.

197. *Марков В.А.* Криминалистические экспертизы документов, материалов, веществ и изделий: Учеб.пособ. – Куйбышев: Изд-во Куйбышев. ун-та, 1985. – 88 с.

198. *Марчук Р., Піцхелаурі Ш.* Дослідження проблематики спеціальних знань. Досвід України та Грузії // Вісник прокуратури. – 2002. – № 1. – С. 29-37.

199. *Матусовский Г.А.* Экономические преступления: криминалистический анализ. – Харьков: Консум, 1999. – 480 с.

200. *Махов В.Н.* Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений. – М.: Изд-во Рос. ун-та дружбы народов, 2000. – 295 с.

201. *Махов В.Н.* Участие специалистов в следственных действиях: (Уголовно-процессуальное и криминалистическое исследование): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1972. – 24 с.

202. *Махов В.Н.* Участие специалистов в следственных действиях: Учеб.пособ. – М.: б/и, 1975. – 88 с.

203. *Медведев А.* Исследование полиграфической упаковки аудиовизуальной продукции // Интеллектуальная собственность. – 2001. – № 2. – С. 60-65.

204. *Мельников М.* Піратство як злочин у галузі авторського права та суміжних прав: погляд на проблему // Право України. – 2003. – № 4. – С. 72-75.

205. *Мельникова Э.Б.* Компетенция криминалистической экспертизы и оценка заключения эксперта в свете нового уголовно-процессуального законодательства // Вопросы криминалистики. – М.: Госюриздат, 1962. – № 3. – С. 32-43.

206. *Методика* трасологического исследования изделий массового производства: Пособ. – К.: КНИИСЭ, ЭКУ МВД УССР, 1983. – 240 с.

207. *Миронова Е., Завидок Б.* Криминалистическая характеристика преступлений, связанная с нарушением авторских и смежных прав // *Законность*. – 2000. – № 3. – С. 34-35.

208. *Митричев В.С.* Криминалистическая экспертиза материалов, веществ и изделий – новая отрасль криминалистической техники // *Вопросы теории и практики судебной экспертизы: Труды ВНИИСЭ*. – М.: Изд-во ВНИИСЭ, 1973. – Вып. 7. – С. 38-53.

209. *Митричев В.С.* Криминалистическая экспертиза материалов, веществ и изделий: Общие положения методики и рекомендации по организации экспертного исследования вещественных доказательств. – М.: Изд-во ВНИИСЭ, 1978. – 20 с.

210. *Митричев В.С.* Криминалистическая экспертиза материалов, веществ и изделий. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1980. – 112 с.

211. *Митричев В.С., Хрусталева В.Н.* Основы криминалистического исследования материалов, веществ и изделий из них. – СПб: Питер, 2003. – 591 с.

212. *Михайлова Л.Л.* Комплексная судебно-экономическая экспертиза в расследовании преступлений в сфере предпринимательской деятельности // *Юридические науки*. – 2005. – № 5. – С. 180-182.

213. *Михайлова Л.Л.* Комплексная судебно-экономическая экспертиза: структура и виды // *Юридические науки*. – 2005. – № 4. – С. 212-215.

214. *Морозов Г.Е.* О следственных действиях, производимых с участием специалиста // *Вопросы уголовного процесса: Межвуз. науч. сб.* – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1977. – Вып. 1. – С. 64-70.

215. *Морозов Г.Е.* Участие специалистов в стадии предварительного расследования. Автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Саратов ГУ. – Саратов, 1977. – 20 с.

216. *Мумінова-Савіна Г.Г.* Судово-бухгалтерська експертиза: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2003. – 202 с.

217. *Надгорный Г.М.* Гносеологические аспекты понятия «специальные знания» // Криминалистика и судебная экспертиза: Сборник. – К.: Вища школа, 1980. – Вып. 21. – С. 37-43.

218. *Найдис И.Д.* Использование следов орудий взлома и инструментов для расследования преступлений: Учеб. пособ. – Харьков: Юрид. ин-т, 1980. – 40 с.

219. *Нарушение авторских, смежных, изобретательских и патентных прав.* Научно-практическое пособие / Аверкин А.Е., Близнец И.А., Власов А.А. и др. / Под общ. ред.: Близнец И.А. – М.: Книга сервис, 2002. – 512 с.

220. *Нестеров А.В.* Концептуальные основы использования специальных познаний в раскрытии и расследовании таможенных преступлений. Автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.09 / Юрид. ин-т МВД РФ. – М., 2001. – 41 с.

221. *Николаева Ю.А.* Теории и практики судебной автороведческой экспертизы // Роль и значение деятельности Р.С. Белкина в становлении современной криминалистики: Матер. конф. – М.: Академия управления МВД РФ, 2002. – С. 448-453.

222. *Николайчик В.М.* Криминалистическое исследование документов с применением оптических методов исследования: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1953. – 16 с.

223. *Образцов В.А.* Криминалистика: модели средств и технологий раскрытия преступлений: Курс лекций. – М.: Камерон, 2006. – 400 с.

224. *Общая психология* / Под ред. В.В. Богославского, А.Г. Ковалева, А.А. Степанова. – М.: Просвещение, 1981. – 383 с.

225. *Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів:* Наук.-практ. посіб. / Бахін В.П., Весельський В.К., Клименко Н.І. та ін. / За ред. Н.І. Клименко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

226. *Орлова В.Ф.* Судебно-почерковедческая диагностика: Учеб.пособ. – М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 160 с.
227. *Основи* правової охорони інтелектуальної власності в Україні: Підручник / За заг.ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 235 с.
228. *Основы* расследования преступлений против авторских и смежных прав / Гусев О.Б., Завидов Б.Д., Ибрагимова З.А. и др. / Под ред. В.Н. Исаенко. – М.: Экзамен, 2002. – 256 с.
229. *Педагогическая* энциклопедия / Под ред. И.А. Каирова (глав.ред.) и др. В 4 т. – М.: Советская энциклопедия, 1968. – Т. 4. – 912 с.
230. *Петрухин И.Л.* Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе. – М.: Юрид.лит., 1964. – 266 с.
231. *Підпригора О.О.* Проблеми правового регулювання інтелектуальної власності за законодавством України: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 1999. – 34 с.
232. *Погуляев В.* Организация допросов по делам о нарушении авторских прав и смежных прав // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2002. – № 7. – С. 52-57.
233. *Подволоцкий И.Н.* Использование компьютерных технологий при проведении фотопортретной экспертизы // Вопросы совершенствования правоохранительной деятельности органов внутренних дел: Межвуз. сб. науч. тр. – М.: Изд-во Моск. ун-та МВД России, 2003. – Ч. 2. – С. 23-26.
234. *Подшибякин А.С.* О «вторжении» судебного эксперта в сферу права и возможности использования им норм международного права // Судебная экспертиза на рубеже тысячелетий: Материалы межведомственной научно-практической конференции. – Саратов: СЮИ МВД России, 2002. – Часть 2. – С. 130-134.

235. *Понікаров В.Д.* Судово-економічна експертиза: Навч.посіб. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2005. — 232 с.

236. *Поташиник Д.П.* Техничко-криміналістическая експертиза документов и ее роль в судебном доказывании: Учеб.пособ. — М.: ЛексЭст, 2004. — 144 с.

237. *Поташиник С.И.* Осмотр и криміналістическая експертиза следов орудий взлома: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. — М., 1963. — 15 с.

238. *Програма* підготовки працівників експертної служби МВС України на право самостійного проведення дослідження об'єктів інтелектуальної власності у сфері авторського права та суміжних прав / Упоряд. К.М. Ковальов, І.П. Дорохіна. — К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2005. — 14 с.

239. *Противодействие* появлению и пресечению распространения контрафактной продукции в книгоиздании: Материалы / Дворянкин О.А., Зимарин О.А., Зубко В.А. и др. / Общ ред. О.А. Зимарина. — М.: Изд-во «Весь Мир», 2002. — 96 с.

240. *Протидія* злочинам у сфері інтелектуальної власності: Наук.-практ.посібн. / Ніколаюк С.І., Никифорчук Д.Й., Томма Р.П., Барко В.І. — К.: КНТ, 2006. — 190 с.

241. *Прохоров-Лукин Г.В., Кириченко И.А.* Судебная экспертиза объектов интеллектуальной собственности в области фармацевтики // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: Зб.матер.конф. — Харків: Право, 2002. — Вип. 2. — С. 569-572.

242. *Пуцин С.А.* Участие специалиста-криміналіста в выявлении данных, относящихся к способу совершения преступления, при производстве отдельных следственных действий // Следователь. — 1999. — № 7. — С. 26-27.

243. *Райгородский В.М., Фирсов О.А.* Процессуальные и методические вопросы проведения фототехнической экспертизы // Следователь. — 2002. — № 2. — С. 36-37.

244. *Расследование* преступлений в сфере экономики: Руководство для следователей. — М.: Издательство «Спарк», 1999. — 415 с.

245. *Расследование* преступлений о нарушении авторских и смежных прав. Особенности / Завидов Б.Д., Исаенко В.Н., Лапин С.Ю. и др. / Общ ред. Т.А. Боголюбова. – М.: Изд-во ПРИОР, 2001. – 64 с.

246. *Ревака В.* Використання спеціальних знань на стадії порушення кримінальної справи // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – №5. – С. 65-69.

247. *Ревака В.* Значення спеціальних знань для провадження у кримінальній справі // Вісник прокуратури. – 2003. – № 3. – С. 89-92.

248. *Романюк Б.В.* Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія – К.: НАВСУ, 2002. – 195 с.

249. *Романюк Б.В.* Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / НАВСУ. – К., 2002. – 20 с.

250. *Романюк Б.В.* Участь педагога у слідчих діях // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 4. – С. 290-295.

251. *Россинская Е.Р., Усов А.И.* Судебная компьютерно-техническая экспертиза. – М.: Право и закон, 2001. – 416 с.

252. *Россинская Е.Р.* Современные проблемы использования специальных познаний в судопроизводстве // Судебная экспертиза: теоретические, практические, дидактические вопросы: Сб. науч. тр. Московской академии МВД России. – М.: Московская академия МВД России, 2002. – С. 13-18.

253. *Россинская Е.Р.* Специальные познания и современные проблемы их использования в судопроизводстве // Журнал российского права. – 2001. – № 5. – С. 32-43.

254. *Руденко О.А.* Участие специалиста при производстве следственных действий и розыскных мероприятий // Уголовно-процессуальные и криминалистические проблемы правоприменительной деятельности: Межвуз. сб. науч. тр. – Омск: Изд-во Ом. ВШ МВД СССР, 1989. – С. 120-124.

255. *Рудницький В.С., Бруханський Р.Ф., Хомин П.Я.* Судово-бухгалтерська експертиза економічних правопорушень: Навч. посіб. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 304 с.

256. *Руководство для следователей* / Под ред. Н.А. Селиванова, В.А. Снеткова. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 732 с.

257. *Салтевский М.В., Щербаковский М.Г., Губанов В.А.* Осмотр компьютерных средств на месте происшествия: Методические рекомендации. – Харьков: Наука практике, 1999. – 10 с.

258. *Салтевський М.В.* Криміналістика (у сучасному викладі): Підруч. – К.: Кондор, 2005. – 588 с.

259. *Сапошинский Я.С.* Актуальные вопросы судебно-товароведческих экспертиз // Криминалистика и судебная экспертиза: Республ. междувед. сб. науч. и науч.-метод. работ. – К.: Вища шк., 1975. – Вып. 11. – С. 166-170.

260. *Сахнова Т.В.* Судебная экспертиза. – М.: Городец, 1999. – 365 с.

261. *Сегай М.Я.* Методология судебной экспертизы / Отв. ред. Ароцкер Л.Е. — К.: РИО МВД УССР, 1970. – 254 с.

262. *Сегай М.Я., Кобзар С.І.* Онтологічні передумови формування слідів рук та гносеологічні аспекти їх криміналістичного дослідження // Криміналістичний вісник. – 2004. – № 2 (2). – С. 11-16

263. *Семенова В.А., Гусев А.А.* Химико-криминалистическое исследование материалов документов: Метод. пособ. – М.: б/и, 1970. – 137 с.

264. *Семенов В.В.* Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2006. – 18 с.

265. *Семикаленова А.И.* Судебная компьютерно-техническая экспертиза, современное состояние и пути развития // Анализ практики производства судебных экспертиз: Сб. стат. – М.: Изд. Дом «Экономическая газета», 2005. – С. 71-81.

266. *Сердюкова Д.В.* Вопросы, возникающие при исследовании контрафактной продукции, и возможные пути их решения на примере экспертной практики ЭКУ ГУ ГУВД Волгоградской области // Судебная экспертиза на рубеже тысячелетий: Матер.межвед.науч.-практ.конф.: в 3 ч. – Саратов: СЮИ МВД России, 2002. – Ч. 2. – С. 160-165.

267. *Сердюкова Д.В., Шведова Н.Н.* Вопросы экспертного исследования контрафактной аудио-, видеопродукции // Судебная экспертиза на рубеже тысячелетий: Матер.межвед.науч.-практ.конф: в 3 ч. – Саратов: СЮИ МВД России, 2002. – Ч. 2. – С. 115-122.

268. *Сидорик П.Н.* Дактилоскопия и ее практическое использование в раскрытии и расследовании преступлений: Лекция. – Минск: Минская ВШ МВД СССР, 1989. – 35 с.

269. *Сидоров А.А.* Проблемы участия специалистов в следственных действиях // Теория и практика соблюдения законности в России: Матер.конфер. – Краснодар: Изд-во Кубан. гос. аграрн. ун-та, 2002. – С. 295-302.

270. *Силкин П.Ф.* Процессуально-правовая природа фотоснимков, используемых в доказывании // Совершенствование уголовно-процессуальной деятельности органов внутренних дел: Труды Академии МВД СССР. М.: Изд-во Академии МВД СССР, 1984. – С. 106-115.

271. *Скоморохова А.Г.* Трасологическое исследование изделий массового производства при расследовании преступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1977. – 24 с.

272. *Смехнов В.А.* Компьютерно-техническая экспертиза: объекты исследования и вопросы, решаемые при ее производстве // Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Дальневосточном регионе: Сб.науч.тр. – Хабаровск: Изд-во Дальневост. юрид. ин-та МВД РФ, 2005. – С. 260-263.

273. *Смородинова А.Г.* Формы участия специалиста в следственных действиях: Учеб.пособ. – Саратов: СЮИ МВД России, 2003. – 64 с.

274. *Снетков В.А.* О содержании деятельности специалиста в производстве следственного действия // Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений: Сб.тр. – М.: Былина, 2000. – С. 56-62

275. *Соболев С.В.* Расследование преступлений, связанных с контрафактной продукцией // Криминалистика, криминология и судебные экспертизы в свете систмно-деятельностного подхода: Сб.тр. – Ижевск: Детектив-Информ, 2001. – Вып. 3. – С. 81-89.

276. *Сова Ф.П.* Следы шин автотранспортных средств и их использование в розыскной и следственной практике: Пособ. – М.: ВНИИ БДД МВД СССР, 1978. – 254 с.

277. *Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтевский и др.; Под ред. В.К. Лисиченко.* – К.: Вища шк. Головное изд-во, 1988. – 405 с.

278. *Современные возможности судебных экспертиз: Метод.пособ. / Беляева Л.Д., Бутырин А.Ю., Воронков Ю.М. и др.* – М.: РФЦСЭ. – 2000. – 261 с.

279. *Современные проблемы судебной фоноскопической экспертизы: Материалы специализированного семинара / В.С. Зеленецкий, М.В. Салтевский (ред.).* – Х.: Академия правовых наук Украины, НИИ изучения проблем преступности, 1999. – 84 с.

280. *Соклакова Н.А., Хрусталева В.Н.* Криминалистическое исследование материалов документов. – С.-Пб.: Питер, 2005. – 176 с.

281. *Соколов С.А.* Практика проведения исследования и экспертиз носителей аудиовизуальных произведений // Прокурорская и следственная практика. – 2001. – № 1-2. – С. 132-137.

282. *Соколовский З.М.* Оценка заключений криминалистической экспертизы письма. – М.: Госюриздат, 1959. – 77 с.

283. *Соколовский З.М.* Понятие специальных знаний (к вопросу о назначении экспертизы) // Криминалистика и судебная экспертиза: Сборник. – К.: РИО МВД УССР, 1969. – Вып. 6. – С. 199-205.

284. *Сорокотягин И.Н.* Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений: Автореф.дис... д-ра юрид.наук. – Екатеринбург: 12.00.09 / Свердловский ГУ, 1992. – 30 с.

285. *Сорокотягин И.Н.* Специальные познания в расследовании преступлений. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1984. – 119 с.

286. *Станоженко Н.И.* Судебно-экономическая экспертиза // Анализ практики производства судебных экспертиз: Сб.стат. – М.: Изд. Дом «Экономическая газета», 2005. – С. 54-55.

287. *Старичков М.В.* Компьютерно-техническая экспертиза: вопросы факта или вопросы права? // Актуальные вопросы судебных инженерно-технических экспертиз: Матер.конф. – Иркутск: Изд-во Вост.-Сиб. ин-та МВД РФ, 2006. – С. 86-91.

288. *Старушкевич А.В.* Криміналістична характеристика злочинів: поняття, визначення, етапи розвитку, місце в криміналістиці // Проблеми правознавства та право охоронної діяльності: Зб.наук.статей. – Донецьк: РВВ ДІВС МВС України, 1997. – С. 78-95.

289. *Старушкевич А.В., Таран О.В.* Закордонний досвід протидії порушенню авторського та суміжних прав: криміналістичний аналіз злочинної діяльності та особливості організації розслідування // Право і суспільство. – 2005. – № 2. – С. 121-135.

290. *Старушкевич А.В., Таран О.В.* Криміналістичний аналіз злочинної діяльності у сфері порушення авторського та суміжних прав // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф. – Харків: Право, 2002. – Вип. 2. – С. 131-137.

291. *Старушкевич А.В.* Криміналістична характеристика злочинів: Навч.посіб. – К.: НВТ «Правник» - НАВСУ, 1997. – 42 с.

292. *Стуканов А.* Борьба с распространением контрафактной продукции // *Законность.* – 2005. – №4. – С. 47-48.

293. *Судебно-почерковедческая экспертиза / Ароцкер Л.Е., Богачкина Г.Р., Доброславская Е.Е. и др.* – М.: Юрид. лит., 1971. – 304 с.

294. *Судебно-трасологическая экспертиза: Учеб.-метод.пособ.* / Василевский А.Н., Голдованский Ю.П., Поташник С.И. и др. – М., 1973. – Вып. 4: Экспертиза следов орудий и инструментов, экспертиза замков и пломб. – 90 с.

295. *Судебно-трасологическая экспертиза: Учеб.-метод.пособ.* / Василевский А.Н., Зельдес И.М., Зуев Е.И. и др. – М., 1972. – Вып. 3: Экспертиза следов зубов, ног; следов транспортных средств; следов животных, используемых в качестве транспортных средств. – 96 с.

296. *Судебно-трасологическая экспертиза: Учеб.-метод.пособ.* / Голдованский Ю.П., Розанов М.И., Тахо-Годи Х.М. – М., 1973. – Вып. 5. – 80 с.

297. *Судебно-трасологическая экспертиза: Учеб.-метод.пособ.* / Шевченко Б.И., Тахо-Годи Х.М. – М., 1972. – Вып. 1: Общая часть. – 74 с.

298. *Судебно-трасологическая экспертиза: Учеб.-метод.пособ.* / Голдованский Ю.П., Поташник С.И., Эджубов Л.Г. и др. – М.: Изд-во ВНИИСЭ, 1971. – Вып. 2: Дактилоскопическая экспертиза. – 70 с.

299. *Судебно-экспертное исследование вещественных доказательств / Андреев И.С., Бочарова О.С., Винокурова Д.А. и др.* – Минск: Амалфея, 2003. – 736 с.

300. *Судебные экспертизы: Научно-практическое пособие / Колкутин В.В., Зосимов С.М., Пустовалов Л.В. и др.* – М.: ООО Изд-во „Юрлитинформ”, 2001. – 288 с.

301. *Сурыгина Н.Е.* Повышение эффективности использования специальных технико-криминалистических познаний в раскрытии и расследовании преступлений. Дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09. – М., 1992. – 183 с.

302. *Таран О.В.* Особливості огляду місця події у справах про порушення авторського і суміжних прав // Теорія та практика застосування чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства у сучасних умовах: Тези доп. наук.-практ.конф.: У 2-х ч. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – Ч.ІІ. – С. 77-79.

303. *Таран О.В.* Проблеми захисту авторських прав на комп'ютерні програми // Бюлетень обміну досвідом роботи: Науково-практичне видання. – К.: Міністерство внутрішніх справ України, 2001. – № 135. – С. 65-67.

304. *Таран О.В.* Проблеми захисту інтелектуальної власності в Україні кримінально-правовими засобами // Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: Тези доп. між нар. наук.-практ. конференції. – К.: НАВСУ, 2001. – Ч. ІІ. – С. 264-269.

305. *Таран О.В.* Проблеми нормативно-правового захисту авторських і суміжних прав в Україні // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): Науково-практичний журнал. – К.: Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю, 2001. – Вип. 4. – С. 239-241.

306. *Таран О.В.* Проблеми розробки методики розслідування злочинної діяльності у сфері порушення авторських прав // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2002. – №1. – С.54-57.

307. *Терзиев Н.В., Эйсман А.А.* Введение в криминалистическое исследование документов / Под ред. Рассказова Л.П. – М.: б/и, 1949. – Ч. 1. – 124 с.

308. *Технико-криминалистическая экспертиза документов (основные термины и понятия):* Справоч.пособ. / Сосенушкина М.Н., Стариков Е.В., Хрусталева В.Н. и др. – М.: ЭКЦ МВД России, 2005. – 64 с.

309. *Технология* защиты изделий на базе голографии // Борьба с преступностью за рубежом. – 2001. – № 3. – С. 29-32.

310. *Тіщенко В.В.* Методологічні принципи криміналістичного аналізу злочинної діяльності // Проблеми методології сучасного правознавства: Матер.конфер. — К.: б/в, 1996. — С. 154-155.

311. *Толмачев Е.Ф.* Следы орудий взлома и инструментов: Лекция. — М.: Высш. шк. МВД СССР, 1957. — 27 с.

312. *Трубицын Р.Ю., Хрусталеv В.Н.* Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях: Курс лекций. — Саратов: Изд-во Саратов. юрид. ин-та МВД России, 2002. — 212 с.

313. *Трунцевский Ю.* Незаконное использование авторских и смежных прав как продолжаемое преступление // Уголовное право. — 2003. — № 1. — С. 79-80.

314. *Трунцевский Ю.В.* Видеопиратство: уголовная ответственность, раскрытие и расследование преступлений: Пособие. — М.: Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 2000. — 172 с.

315. *Трунцевский Ю.В.* Квалификация преступлений связанных с видеопиратством // Законность. — 2000. — № 9. — С. 19-13.

316. *Тулубьева И.* Осторожно, контрафакт! // Интеллектуальная собственность: Авторское право и смежные права. — 2005. — № 12. — С. 44-49.

317. *Тхакумачев Б.Ю.* Тактико-организационные особенности участия специалиста при производстве следственных действий: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Нальчик, 2005. — 29 с.

318. *Усач Б.Ф.* Контроль і ревізія: Підручник. — К.: Знання, 2002. — 253 с.

319. *Усов А.И.* Судебно-экспертное исследование компьютерных средств и систем: Основы методического обеспечения: Учеб.пособ. — М.: Право и Закон, Экзамен, 2003. — 368 с.

320. *Фойницкий И.Я.* Курс уголовного судопроизводства. — СПб: б/и., 1899. — Т. 2. — 605 с.

321. *Филлис Т.* Контрафакт. Шокирующие подробности криминальных рынков. — М.: Вершина, 2007. — 280 с.

322. *Хаметов Р.* Предмет доказывания по делам о нарушении авторских прав // *Хозяйство и право.* – 1997. – № 9. – С. 149-161.

323. *Хаметов Р.* Установление факта охраноспособности произведения и принадлежности авторских прав заявителю-потерпевшему // *Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права.* – 2001. – № 12. – С. 57-63.

324. *Хаметов Р.* Экспертизы по делам о нарушениях авторских и смежных прав // *Интеллектуальная собственность.* – 1997. – № 7-8. – С. 45-58.

325. *Харченко В.Б.* Кримінально-правова охорона авторських та суміжних прав: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 1996. – 24 с.

326. *Харченко В. Б.* Кримінально-правова охорона авторського права та суміжних прав: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 1996. – 24 с.

327. *Хидоятов Б.С.* Тактические особенности проведения следственных действий с участием специалиста: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Ташкент, 1986. – 22 с.

328. *Хрусталеv В.* Экспертиза веществ, материалов и изделий из них // *Уголовное право.* – М.: Интел-Синтез, 2003. – № 4. – С. 93-95.

329. *Циркаль В.В.* Тактика подготовки и проведения следственного эксперимента с участием специалистов // *Проблемы правоведения: Республ. междувед. науч. сб.* – К.: Вища шк., 1988. – Вып. 49. – С. 131-134.

330. *Циркаль В.В.* Участие специалистов в подготовке к проведению следственных действий // *Криминалистика и судебная экспертиза: Республ. межвед. сб. науч. и науч. метод. работ.* – К.: Вища шк., 1978. – Вып. 17. – С. 44-49.

331. *Ціркаль В.В.* Участь спеціалістів при проведенні слідчих дій: кримінально-процесуальні, організаційні й криміналістичні аспекти: Навч.-практ. посіб. – К.: Кантрі Лайф, 2003. – 184 с.

332. *Чадин М.В.* Судебно-экономическая экспертиза как метод государственного финансового контроля в Российской Федерации: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2003. – 24 с.

333. *Чапкевич Л.Е.* Уголовно-правовая защита от контрафакта // Уголовный процесс. – 2005. – № 6. – С. 3-8.

334. *Черновол В.* Использование результатов ОРД при расследовании нарушений авторских и смежных прав // Законность. – 2001. – № 3. – С. 35-39.

335. *Шабанов Р.Б.* Российское законодательство: способы борьбы с контрафактом // Патенты и лицензии. – 2005. – № 9. – С. 29-37.

336. *Шашкин С.Б.* Проблемы судебной экспертизы принтеров в свете некоторых частных криминалистических теорий // Следователь. – 1999. – № 2. – С. 58-60.

337. *Шашкин С.Б.* Современное состояние технико-криминалистической экспертизы документов // Проблемы совершенствования деятельности правоохранительных органов: Общетеоретические и правовые аспекты совершенствования правоприменительной деятельности: Матер.конф. – Саратов: Изд-во Саратов. юрид. ин-та, 1999. – Ч. 1. – С. 81-82.

338. *Шведова Н.Н.* Возможности технико-криминалистического исследования документов, изготовленных с помощью современных полиграфических технологий // Вестник криминалистики. – М.: Спарк, 2003. – Вып. 2 (6). – С. 76-80.

339. *Шведова Н.Н.* Применение компьютерных технологий в технико-криминалистических исследованиях документов: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Волгоград, 1999. – 19 с.

340. *Шевчук А.В.* Теоретичні особливості голографічних методів захисту поліграфічної продукції // [Моделювання та інформаційні технології](#). — К., 2003. — [Вип.20](#). — С. 28 – 35.

341. *Шепітько В.Ю.* Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / За ред. В.Я. Тація. — Харків: «Право», 2001. — 560 с.

342. *Шиканов В.И.* Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса: На материале процес-го и криминалист-го исследования уголовных дел об убийстве. — Иркутск: Иркутский ГУ, 1978. — 190 с.

343. *Широков А.В.* Об опыте расследования уголовных дел о преступлениях, связанных с нарушением авторских и смежных прав в области музыкального, кино- и видеобизнеса // Прокурорская и следственная практика. — 2000. — № 1-2. — С. 103-109.

344. *Щербаковский М.Г., Кравченко А.А.* Использование специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений. — Х.: Ун-т внутр.дел, 1999. — 46 с.

345. *Эйсман А.А.* Заключение эксперта. Структура и научные обоснования. — М.: Юрид.лит., 1967. — 152 с.

346. *Эксархонуло А.А.* Специальные познания в уголовном процессе и их нетрадиционные формы // Вестник криминалистики. — Вып. 2. — М.: Спарк, 2001. — С. 22-28.

347. *Экспертизы в судебной практике: Учеб.пособ.* / Бергер В.Е., Варфоломеева Т.В., Гончаренко В.И. и др. — К.: Вища шк., 1987. — 200 с.

348. *Экспертная техника.* Криминалистическая экспертиза материалов, веществ и изделий / Отв.ред. Беляева Л.Д. — М.: Изд-во ВНИИСЭ, 1975. — Вып. 51. — 93 с.

349. *Яблоков Н.П.* Криминалистическое исследование материалов документов. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1961. — 48 с.

350. *Яковлев А.Н.* Проблемы формирования методик производства судебной компьютерно-технической экспертизы // Судебная экспертиза на рубеже тысячелетий: Матер.конф.: в 3 ч. — Саратов: СЮИ МВД России, 2002. — Ч. 3. — С. 66-70.

351. Яни С. Парад подделок // Советская юстиция. – 1987. – № 18. – С. 30-32.

352. Яни С. Парад подделок (окончание) // Советская юстиция. – 1987. – № 19. – С. 31-32.

ДОДАТКИ

Додаток А

Аналіз особливостей порушення кримінальних справ по злочинах, які посягають на права інтелектуальної власності в залежності від кваліфікації таких злочинів (ст.ст. 176, 177, 229 КК)

Вихідні дані для графоаналітичного аналізу наведені у табл. А.1 та графічно представлені у вигляді структурної стовпчикової діаграми на рис. А.1.

Таблиця А.1

Вихідні дані для аналізу особливостей порушення кримінальної справи

Спосіб порушення КС	ст. 176*	ст. 177**	ст. 229***
----------------------------	-----------------	------------------	-------------------

З особою, що вчинила злочин	1239	68	207
За фактом	634	59	126
* Враховані злочини цієї кваліфікації, що зареєстровані в період від 16.10.96 по 31.07.06.			
** Враховані злочини цієї кваліфікації, що зареєстровані в період від 05.11.01 по 27.07.06.			
*** Враховані злочини цієї кваліфікації, що зареєстровані в період від 29.09.01 по 19.07.06.			

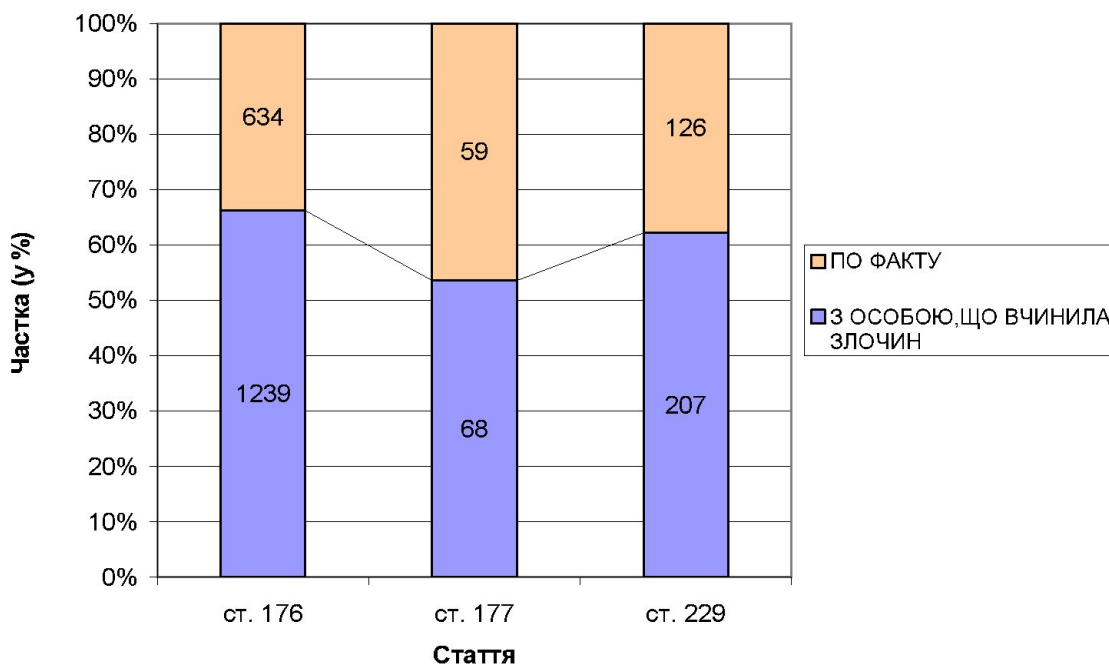

Рис. А.1. Розподіл особливостей порушення кримінальних справ по злочинах, які посягають на права інтелектуальної власності у залежності від кваліфікації злочинів.

Додаток Б

Аналіз розподілу злочинів, які порушують права інтелектуальної власності (ст.ст. 176, 177, 229 КК) за місцем їх вчинення

На підставі статистичної звітності було проаналізовано розподіл місць вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням права інтелектуальної власності (ст.ст. 176, 177, 229 КК). Вихідні дані представлені в табл. Б.1. Графічно зазначений розподіл наведено на рис. Б.1 у вигляді структурно-порівняльної діаграми.

Таблиця Б.1

Розподіл злочинів, що пов'язані з порушенням права інтелектуальної власності, за місцем їх вчинення

Місце вчинення злочину	ст. 176*		ст. 177**		ст. 229***	
	кількість	частка у %	кількість	частка у %	кількість	частка у %

Обласний центр	951	49,87%	66	51,56%	158	47,45%
Місто	605	31,73%	44	34,38%	105	31,53%
Селище міського типу та сільська місцевість	96	5,03%	15	11,72%	25	7,51%
м. Київ	255	13,37%	3	2,34%	45	13,51%
* Враховані злочини цієї кваліфікації, що зареєстровані в період від 16.10.96 по 31.07.06.						
** Враховані злочини цієї кваліфікації, що зареєстровані в період від 05.11.01 по 27.07.06.						
*** Враховані злочини цієї кваліфікації, що зареєстровані в період від 29.09.01 по 19.07.06.						

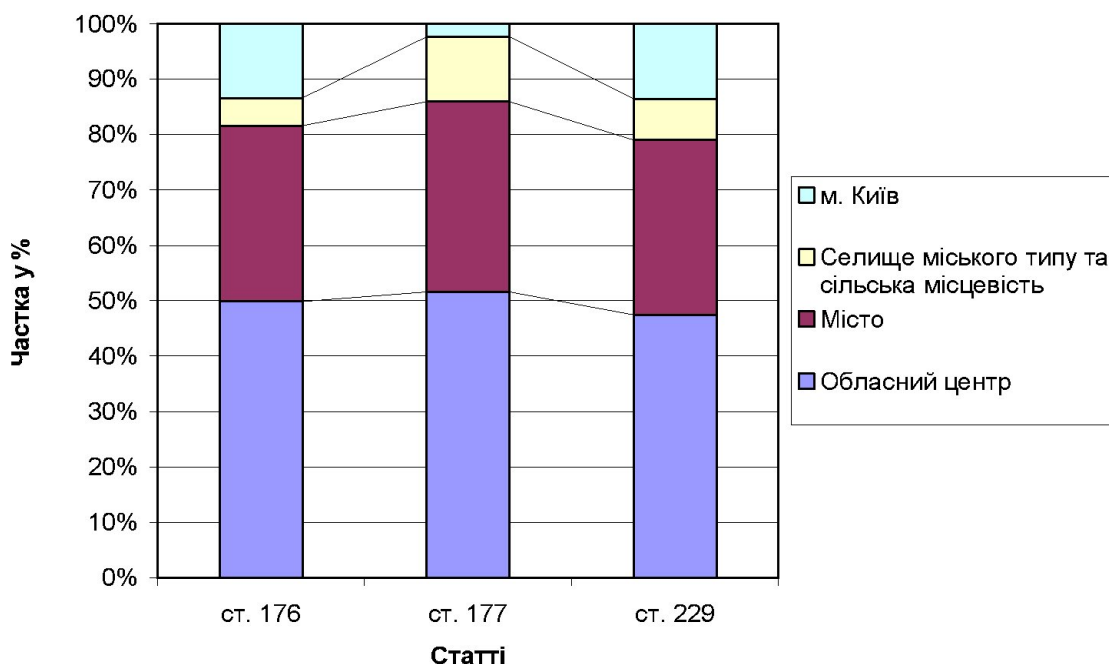

Рис. Б.1. Розподіл злочинів, які порушують права інтелектуальної власності, за місцем їх вчинення і в залежності від кваліфікації.

Додаток В

Аналіз розподілу злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності (ст.ст. 176, 177, 229 КК), за власністю предмету посягання

Грунтуючись на результатах статистичної звітності було проаналізовано розподіл злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності (ст.ст. 176, 177, 229 КК), за власністю предмету посягання. Вихідні дані наведені в табл. В.1. Зазначений розподіл графічно представлено на рис. В.1 у вигляді структурно-порівняльної діаграми.

Таблиця В.1

Розподіл злочинів, що пов'язані з порушенням права інтелектуальної власності, за власністю предмету посягання

Власність предмету посягання	ст. 176*		ст. 177**		ст. 229***	
	Кіль- кість	частка у %	Кіль- кість	частка у %	Кіль- кість	частка у %
Колективна	630	62,19%	45	60,81%	137	71,73%
Державна	122	12,04%	15	20,27%	35	18,32%
Приватна	213	21,03%	14	18,92%	17	8,90%
Міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав	48	4,74%	0	0,00%	2	1,05%

* Враховані злочини цієї кваліфікації, що зареєстровані в період від 16.10.96 по 31.07.06.
 ** Враховані злочини цієї кваліфікації, що зареєстровані в період від 05.11.01 по 27.07.06.
 *** Враховані злочини цієї кваліфікації, що зареєстровані в період від 29.09.01 по 19.07.06.

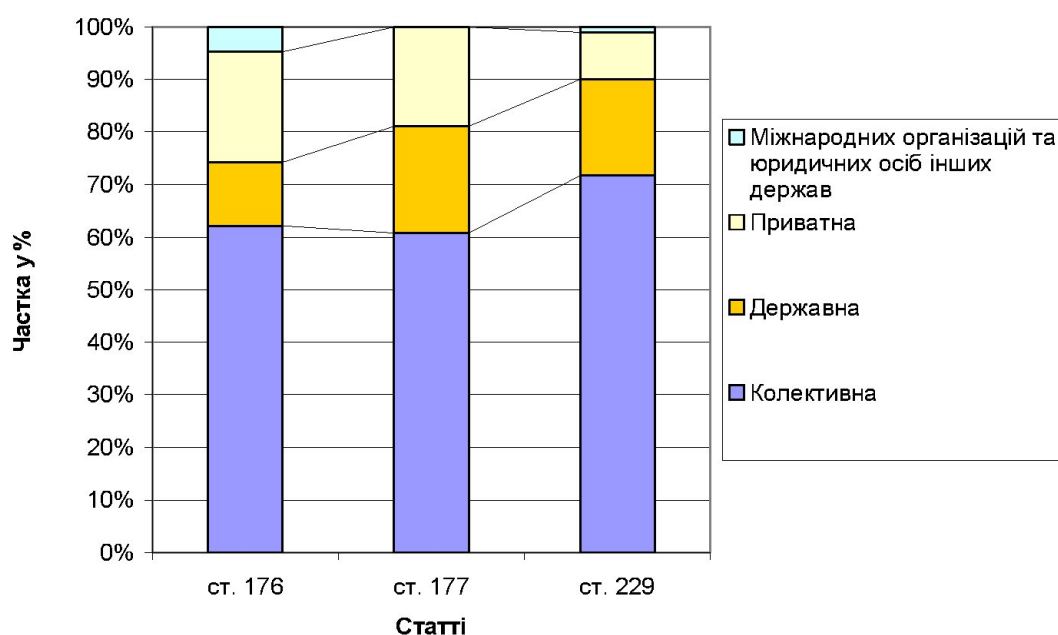

Рис. В.1. Розподіл злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності, за власністю предмету посягання і в залежності від кваліфікації

Додаток Д

Аналіз розподілу злочинів, що кваліфікуються ст.ст. 176, 177, 229 КК України за їх частинами (частиною 1 і частиною 2)

Грунтуючись на результатах статистичної звітності було проаналізовано розподіл злочинів, що кваліфікуються ст.ст. 176, 177, 229 КК України, за частинами цих статей. Вихідні дані наведені в табл. Д.1. Зазначений розподіл графічно представлено на рис. Д.1 у вигляді секторних діаграм.

Таблиця Д.1

Розподіл злочинів, що кваліфікуються ст.ст. 176, 177 та 229 КК України, за їх частинами

Частина статті	ст. 176*	ст. 177**	ст. 229***
----------------	----------	-----------	------------

	кількість	частка у %	кількість	частка у %	кількість	частка у %
Частина 1	1185	66,09%	62	52,10%	160	72,73%
Частина 2	608	33,91%	57	47,90%	60	27,27%

* Враховані злочини цієї кваліфікації, що зареєстровані в період від 16.10.96 по 31.07.06.
 ** Враховані злочини цієї кваліфікації, що зареєстровані в період від 05.11.01 по 27.07.06.
 *** Враховані злочини цієї кваліфікації, що зареєстровані в період від 29.09.01 по 19.07.06.

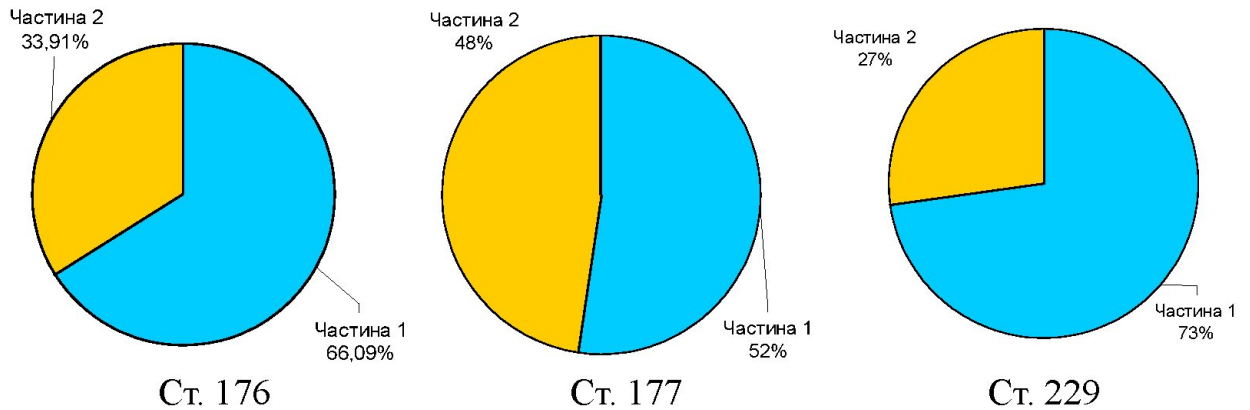

Рис. Д.1. Розподіл злочинів, що кваліфікуються ст.ст. 176, 177 та 229 КК України, за частинами цих статей.

Додаток Е

Аналіз розподілу встановлених та відшкодованих збитків, що завдані в результаті вчинення злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності (ст.ст. 176, 177, 229 КК)

Грунтуючись на результатах статистичної звітності було проаналізовано завдані та добровільно відшкодовані збитки, що були завдані в результаті вчинення злочинів, які кваліфікуються статтями 176, 177, 229 КК України. Вихідні дані наведені в табл. Е.1. Одержані в результаті аналізу результати представлені у вигляді лінійчатих графіків на рис. Е.1.

Таблиця Е.1

Види збитків	Статті		
	ст. 176*	ст. 177**	ст. 229***
Встановлена сума матеріальних збитків (млн.)	5512,33	1107,783	1120,741
Добровільно відшкодовано (млн.)	2204,297	0,937651	3,107745
Частка добровільно відшкодованих до завданих (у %)	39,99%	0,08%	0,28%

* Враховані злочини цієї кваліфікації, що зареєстровані в період від 16.10.96 по 31.07.06.
 ** Враховані злочини цієї кваліфікації, що зареєстровані в період від 05.11.01 по 27.07.06.
 *** Враховані злочини цієї кваліфікації, що зареєстровані в період від 29.09.01 по 19.07.06.

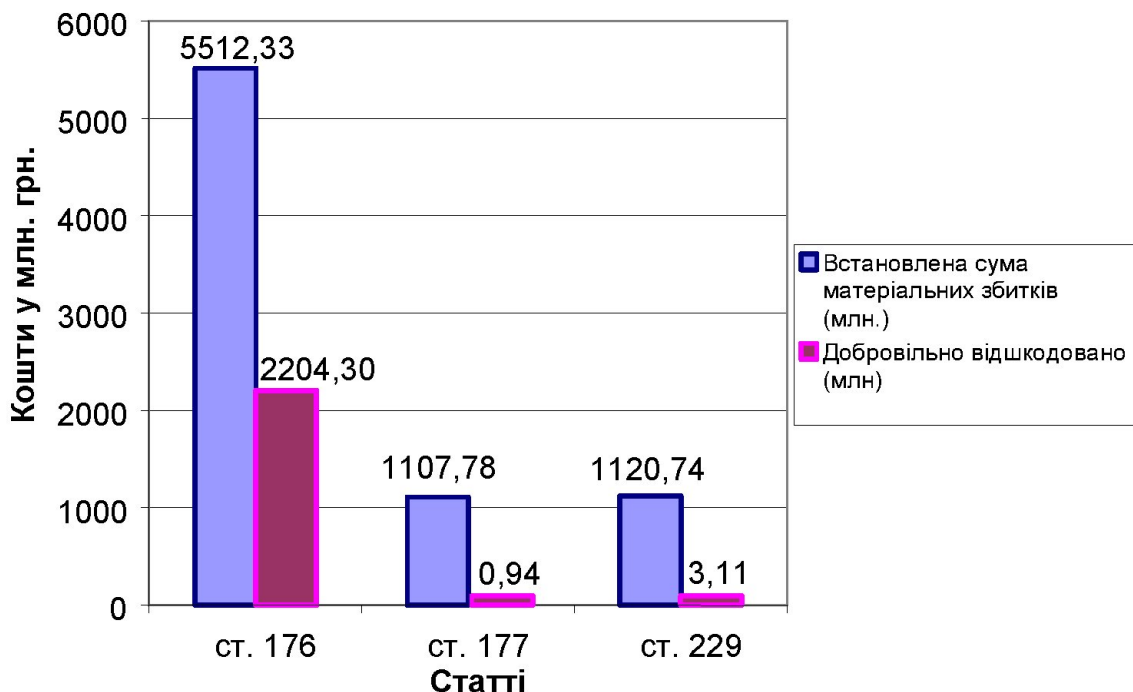

Рис. Е.1. Порівняльна діаграма завданих та добровільно відшкодованих збитків в залежності від статей, що кваліфікують вчинені злочини.

Додаток Ж

Аналіз вікової структури осіб, що вчинили злочини, які посягають на права інтелектуальної власності (ст.ст. 176, 177, 229 КК України), за період 2001-2006 рр.

Вихідні дані для аналізу наведені в табл. Ж.1. На рис. Ж.1 наведено структурно-порівняльну діаграму, на якій представлено вікові структури злочинців, як вчинили злочини кваліфіковані ст.ст. 176, 177 та 229 КК України (для кожної статті — своя структурна діаграма у вигляді стовпчика). На підставі аналізу цієї діаграми, а також даних табл. Ж.1 можна зробити висновок, що вікова структура осіб для статей 176 та 229 КК України відрізняється незначно. Однак в порівнянні зі ст.ст. 176 та 229 КК України, вікова структура для ст. 177 КК України дещо відрізняється. Найбільші відмінності спостерігаються для категорії “50-59 років” (32,47%). Треба також зазначити, що найбільша частка осіб віком 29-39 років для усіх статей (33,3% для ст. 176 КК України, 43,41% для ст. 229 КК України та 31,17% для ст. 177 КК України).

Таблиця Ж.1

Вихідні дані для порівняльного аналізу вікової структури осіб, що вчинили злочини, які посягають на права інтелектуальної власності (ст.ст. 176, 177 та 229 КК України)

Вік злочинця (роки)	ст. 176		ст. 229		ст. 177	
	Частота	Частка у %	Частота	Частка у %	Частота	Частка у %
16-17	3	0,33%	4	1,03%	0	0,00%
18-24	181	20,09%	50	12,92%	9	11,69%
25-28	172	19,09%	71	18,35%	13	16,88%
29-39	300	33,30%	168	43,41%	24	31,17%
40-49	149	16,54%	55	14,21%	6	7,79%
50-59	75	8,32%	23	5,94%	25	32,47%
60	21	2,33%	16	4,13%	0	0,00%
Всього	901	100,00%	387	100,00%	77	100,00%

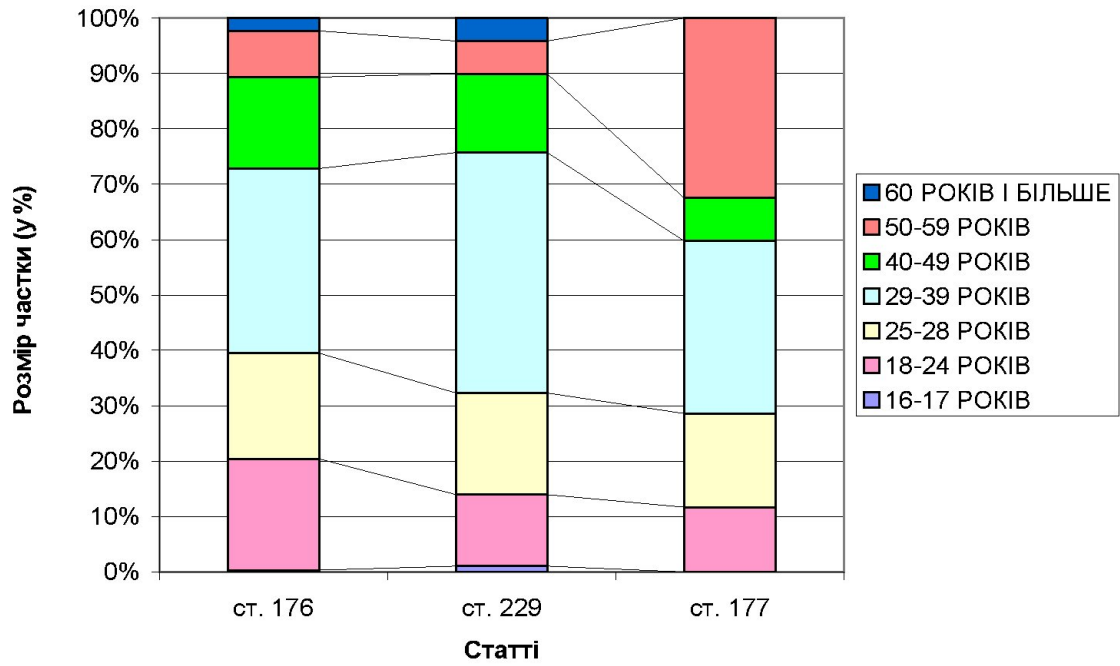

Рис. Ж.1. Структурно порівняльна діаграма вікової структури осіб, які вчинили злочини, які посягають на права інтелектуальної власності (ст.ст. 176, 177 та 229 КК), за період 2001-2005 рр.

Додаток И

Аналіз розподілу за рівнями освіти осіб, що вчинили злочини, які посягають на права інтелектуальної власності (ст.ст. 176, 177, 229 КК), за період 2001-2006 рр.

Вихідні дані для аналізу наведені у табл. И.1. Графічно результати аналізу представлені у вигляді структурно-порівняльної смужкової діаграми на рис. И.1.

Таблиця И.1

Вихідні дані для порівняльного аналізу розподілу за рівнями освіти осіб, що вчинили злочини, які посягають на права інтелектуальної власності (ст.ст. 176, 177 та 229 КК України)

Рівень освіти	ст. 176		ст. 229		ст. 177	
	Частота	Частка у %	Частота	Частка у %	Частота	Частка у %
Без освіти	1	0,11%	2	0,52%	0	0,00%
Початкова загальна	6	0,68%	25	6,49%	1	2,56%
Базова загальна середня	43	4,88%	24	6,23%	1	2,56%
Базова вища	117	13,27%	9	2,34%	1	2,56%
Повна загальна середня	142	16,10%	125	32,47%	4	10,26%
Професійно-технічна	230	26,08%	113	29,35%	5	12,82%
Повна вища	343	38,89%	87	22,60%	27	69,23%
Всього	882	100,00%	385	100,00%	39	100,00%

На підставі одержаних результатів можна зробити висновок, що за рівнем освіти особи, які вчинили злочини, що кваліфікуються вищезазначеними статтями, мають дещо відмінний розподіл. Так, наприклад, більше половини осіб, які вчинили злочини, що кваліфікуються ст. 177 КК України (69,23 %) мають повну вищу освіту. В той час понад 61,8% осіб, які вчинили злочин, що кваліфікується ст. 229 КК України, мають загальну середню або професійно-технічну освіту. На підставі цього можна зробити висновок, що склад злочину має певний взаємозв'язок з рівнем освіти особи, яка вчинила цей злочин.

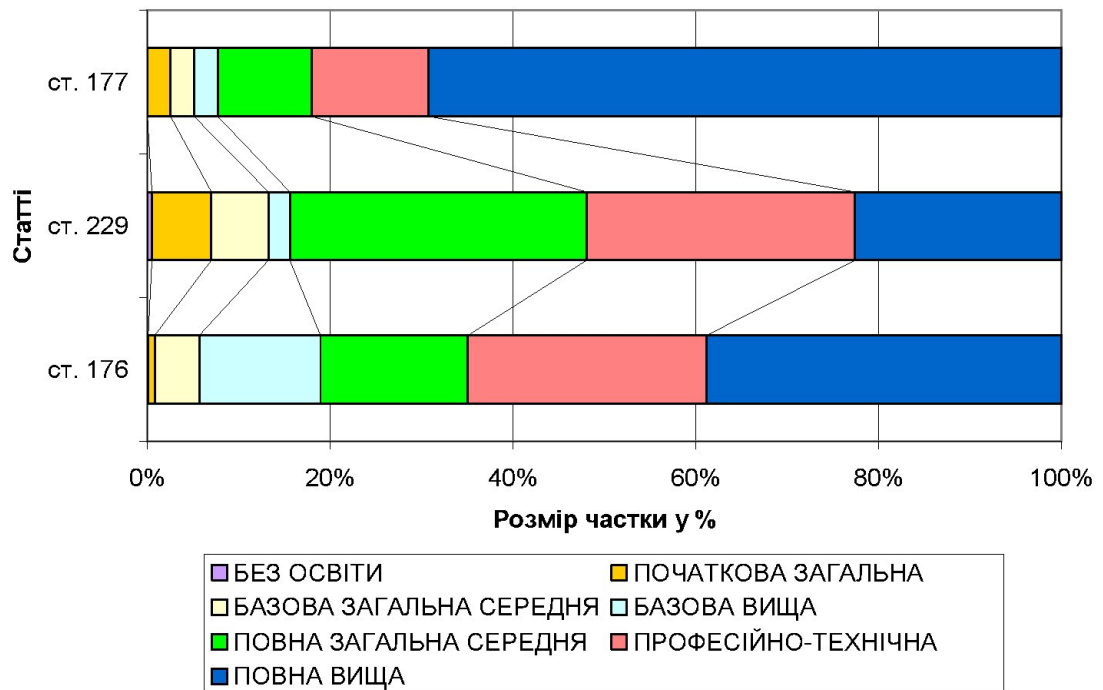

Рис. И.1. Структурно-порівняльна діаграма структури за рівнем освіти осіб, які вчинили злочини, що посягає на права інтелектуальної власності (ст.ст. 176, 177 та 229 КК) протягом періоду 2001-2005 рр.

Додаток К

Аналіз розподілу за родом занять осіб, що вчинили злочини, які посягають на права інтелектуальної власності (ст.ст. 176, 177, 229 КК), за період 2001-2006 рр.

Вихідні дані для аналізу розподілу за родом занять осіб, які вчинили злочини, що кваліфікуються ст.ст. 176, 177 та 229 КК України, наведені у табл. К.1, табл. К.2, та табл. К.3 відповідно. Необхідність окремого аналізу по кожній статті виникла через те, що рід занять зазначених осіб для різних статей значно відрізняються.

Таблиця К.1

Вихідні дані для аналізу розподілу за родом занять осіб, що вчинили злочини які кваліфікуються ст. 176 КК України

Категорія	Частота	Частка у %
Власник на паях колективної власності	402	23,00%
Приватний підприємець/ комерсант/ бізнесмен	480	27,46%
Працевдатний, не працює і не навчається	238	13,62%
Кооператор	189	10,81%
Керівник підприємства або підрозділу	66	3,78%
Службовець	91	5,21%
Особа без постійного джерела доходів	62	3,55%
Власник підприємства	31	1,77%
Студент вищого навчального закладу	25	1,43%
Робітник	59	3,38%
Інші	105	6,01%
Всього	1748	100,00%

На підставі одержаних результатів можна зробити висновок, що найбільше осіб, які вчинили злочин, що кваліфікується ст. 176 КК, є приватними підприємцями, бізнесменами або комерсантами (27,46 %). Досить високою є частка осіб, що є власниками на паях колективної власності (23,0%). На третьому місці за розміром частки є особи які працевдатні, але не працюють і не навчаються (13,62%).

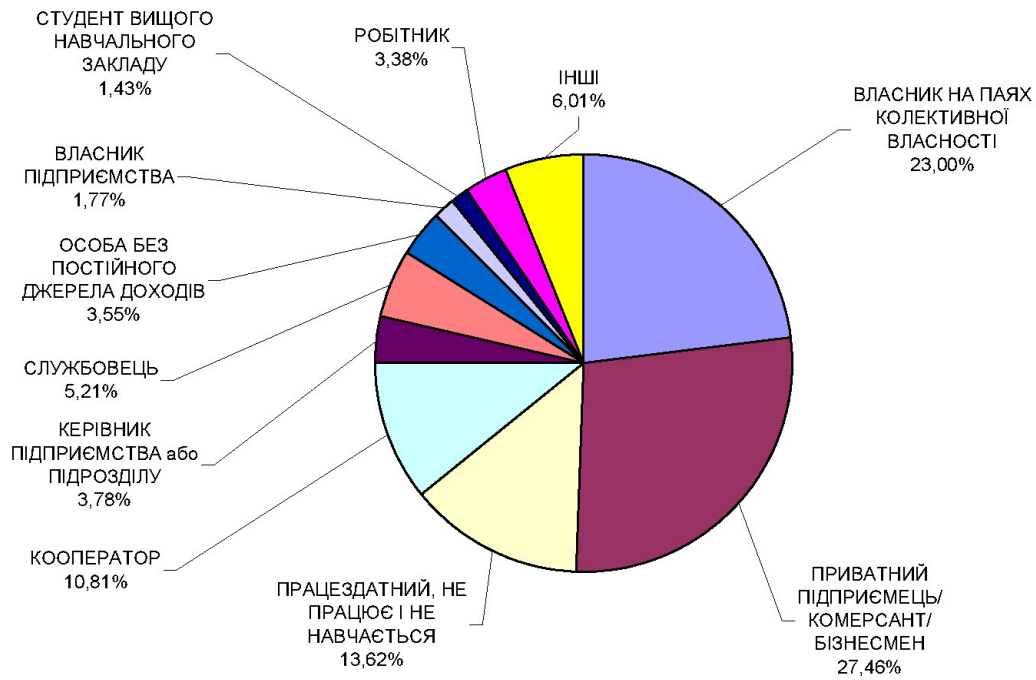

Рис. К.1. Структурна діаграма розподілу за родом занять осіб, які вчинили злочини, які кваліфікуються ст. 176 КК України.

Таблиця К.2

Вихідні дані для аналізу розподілу за родом занять осіб, що вчинили злочини, які кваліфікуються ст. 177 КК України

Категорія	Частота	Частка у %
Приватний підприємець	14	36,84%
Працездатний, не працює і не навчається	7	18,42%
Особа без постійного джерела доходів	1	2,63%
Службовець	8	21,05%
Керівник підприємства	3	7,89%
Студент вищого навчального закладу	1	2,63%
Робітник	2	5,26%
Безробітний	1	2,63%
Власник підприємства	1	2,63%
Всього	38	100,00%

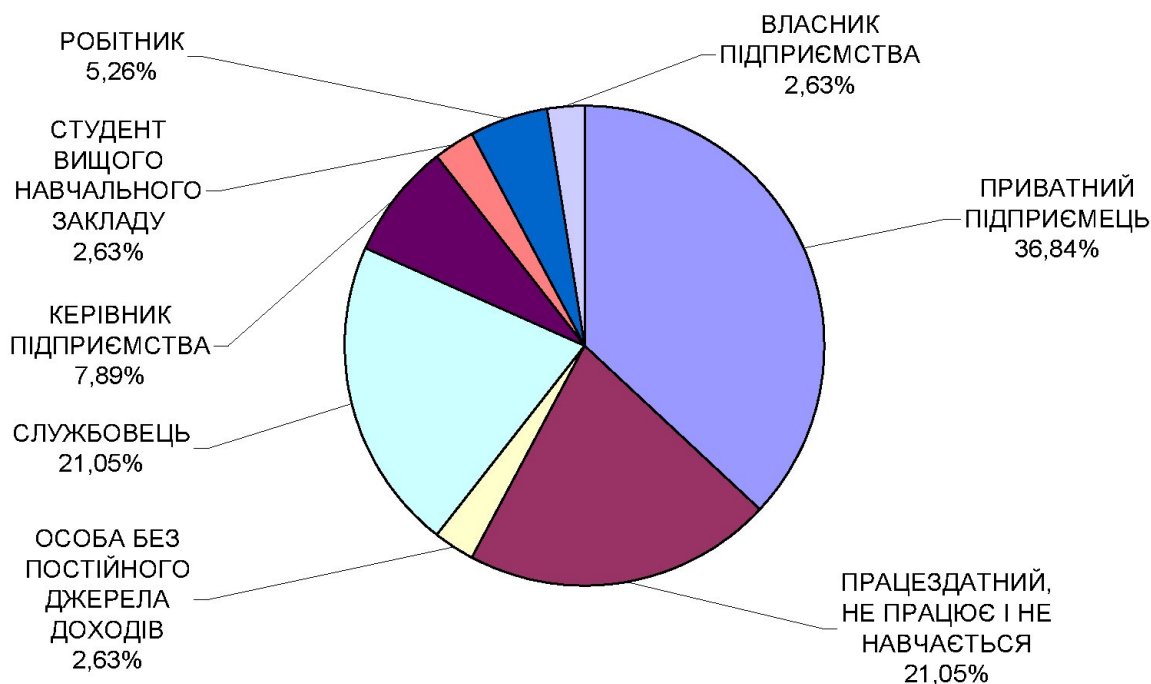

Рис. К.2. Структурна діаграма розподілу за родом занять осіб, які вчинили злочини, що кваліфікуються статтею 177 КК України.

Щодо ст. 177 КК України, то на підставі одержаних даних можна зробити такий висновок. Найбільше злочини, що кваліфікуються цією статтею вчиняють особи, які є приватними підприємцями (36,84%). Наступною за величиною є частка осіб, що є службовцями (21,05%). Таку ж саму за розміром частку складають працездатні особи, які не працюють і ніде не навчаються. Таким чином у сумі зазначені види роду занять мають приблизно 77% осіб, що вчиняють такі злочини.

Має свої особливості також розподіл за родом занять осіб, які вчинили злочини, що кваліфікуються ст. 229 КК України. Так найбільшу частку тут становлять працездатні особи, які ніде не працюють і не навчаються (48,06%). Другу за розміром частку становлять особи, що є приватними підприємцями (19,9%). Особи, що є керівниками підприємства, складають третю за розміром частку (8,53%). Разом зазначеними родами занять займалися біля 77% осіб, що вчинили злочини, які кваліфікуються за ст. 229 КК України.

**Вихідні дані для аналізу розподілу за родом занять осіб, що
вчинили злочини, які кваліфікуються за ст. 229 КК України**

Категорія	Частота	Частка у %
Працевдатний, не працює і не навчається	186	48,06%
Пенсіонер	21	5,43%
Приватний підприємець	77	19,90%
Робітник	27	6,98%
Керівник підприємства	33	8,53%
Безробітний	25	6,46%
Інше	9	2,33%
Особа без постійного джерела доходів	7	1,81%
Власник підприємства	2	0,52%
Всього	387	100,00%

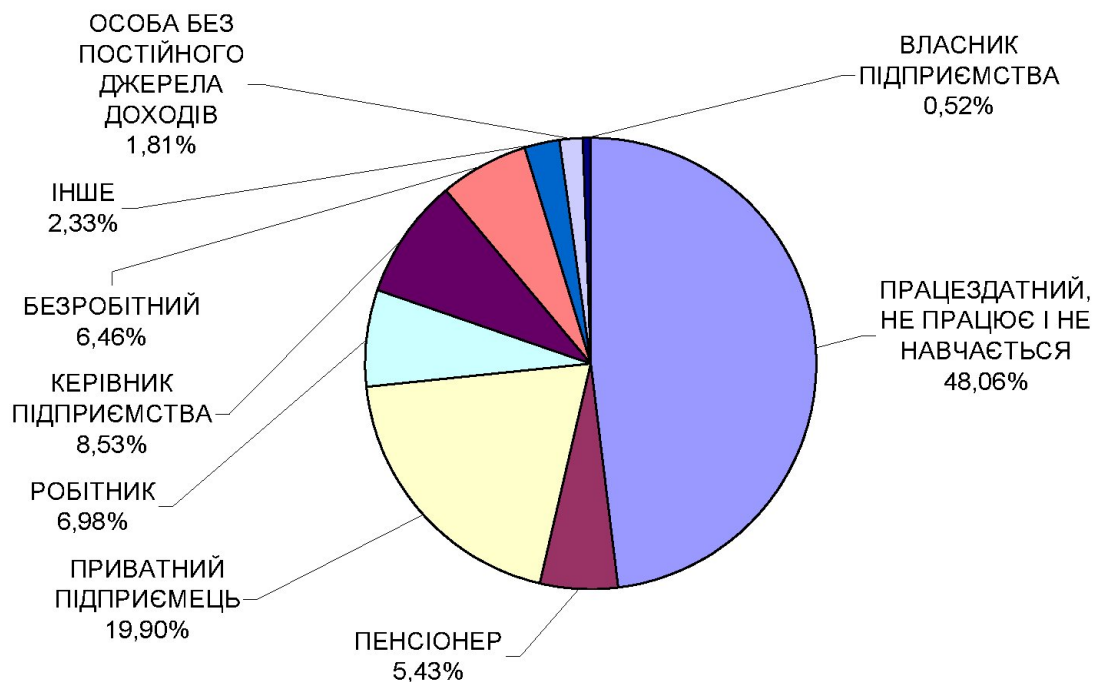

Рис. К.3. Структурна діаграма розподілу за родом занять осіб, які вчинили злочини, які кваліфікуються ст. 229 КК України.

Додаток Л

Аналіз характеристик осіб що вчинили злочини, які кваліфікуються ст.ст. 176, 229 КК України, у складі організованої групи

Згідно зі статистичними даними, злочини, які кваліфікуються за ст. 177 КК України, не вчинялися організованими групами. Вихідні дані для аналізу розподілу злочинів, які кваліфікуються ст.ст. 176 та 229 КК України, на такі, що були вчинені у складі організованої групи і такі, що не були вчинені у складі організованої групи наведено в табл. Л.1. На рис. Л.1 наведено розподіл зазначених осіб у вигляді структурної стовпчикової діаграми.

Таблиця Л.1

Розподіл осіб, що вчинили злочини, які кваліфікуються ст.ст. 176 та 229 КК України за приналежністю до організованої групи

Приналежність організованій групі	ст. 176		ст. 229	
	частота	частка у %	частота	частка у %
В організованій групі	30	3,33%	88	22,74%
Не в організованій групі	871	96,67%	299	77,26%

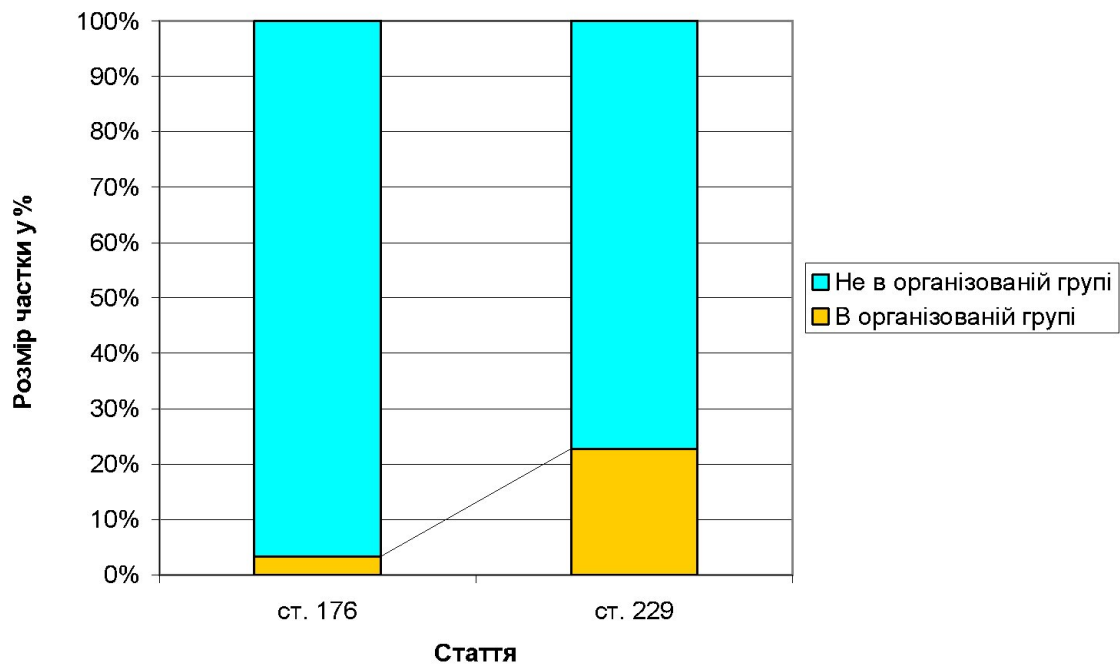

Рис. Л.1. Структурна діаграма розподілу за приналежністю до організованої групи осіб, які вчинили злочини, що кваліфікуються ст.ст. 176 та 229 КК України.

Вихідні дані для аналізу розподілу організованих груп, які вчиняли зазначені вище злочини, за тривалістю їх існування, представлено в табл. Л.2. Діаграма розподілу організованих злочинних груп за тривалістю їх існування, наведено на рис. Л.2.

Таблиця Л.2

Розподіл організованих груп, члени яких вчинили злочини, які кваліфікуються ст.ст. 176 та 229 КК України за тривалістю діяльності цих груп

Тривалість дії організованої групи	ст. 176		ст. 229	
	частота	частка у %	частота	частка у %
До одного року	12	40,00%	75	85,23%
До 2-х років	15	50,00%	13	14,77%
Інше	3	10,00%	0	0,00%

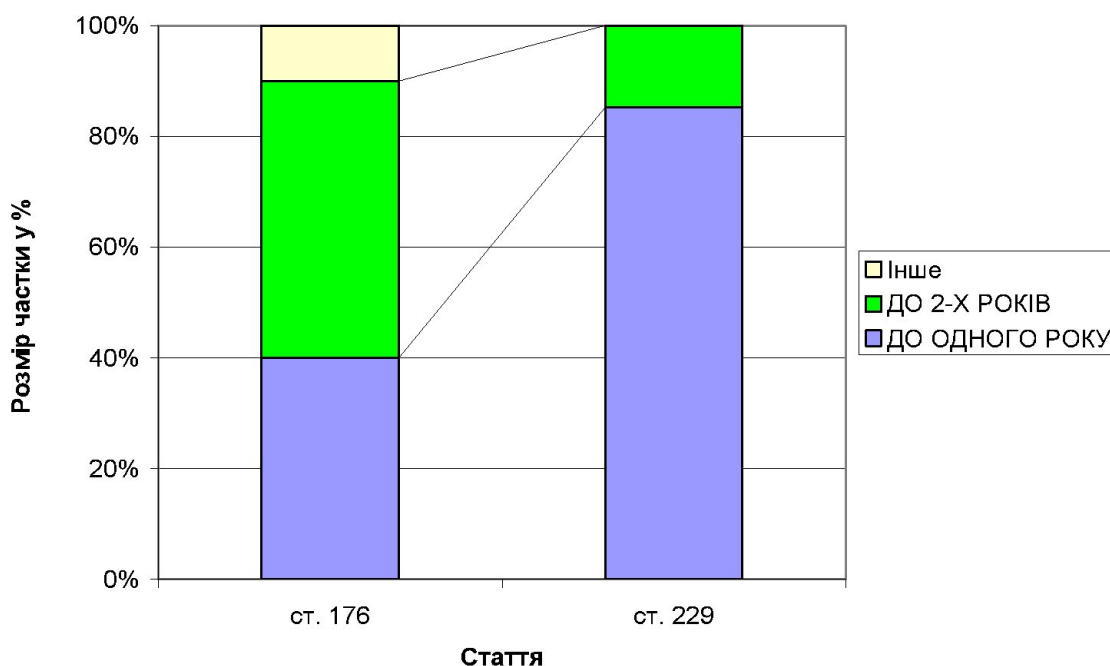

Рис. Л.2. Структурна діаграма розподілу за тривалістю діяльності організованих груп, члени яких вчинили злочини, що кваліфікуються ст.ст. 176 та 229 КК України.

Загальновідомо, що ролі осіб, які вчиняють злочини у складі організованих злочинних груп, є різними — організатори, посібники, виконавці. Результати аналізу розподілу за ступінню співучасті членів злочинних груп наведено в табл. Л.3 та на рис. Л.3.

Розподіл за ролями осіб, що вчинили злочини, які кваліфікуються статтями 176 та 229 КК України, у складі організованої групи

Ступінь участі в організованій групі	ст. 176		ст. 229	
	частота	частка у %	частота	частка у %
Організатор	7	16,28%	75	72,12%
Виконавець	29	67,44%	29	27,88%
Посібник	7	16,28%	0	0,00%
Всього	43	100,00%	104	100,00%

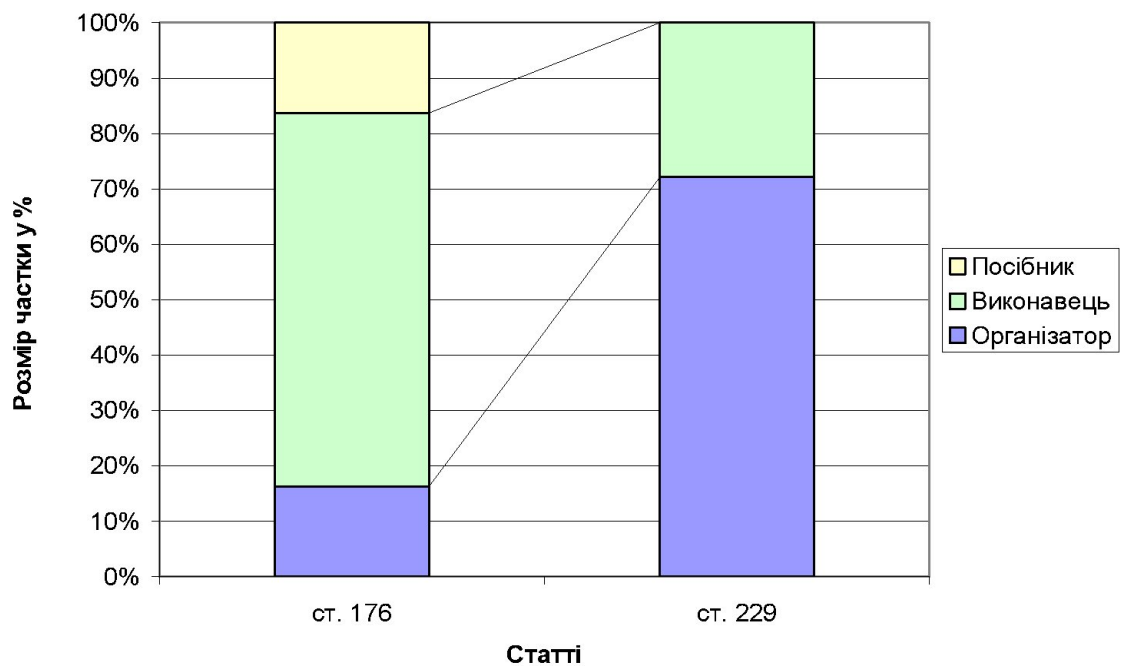

Рис. Л.3. Структурна діаграма розподілу за ступінню співучасті членів організованих злочинних груп, які вчинили злочини, що кваліфікуються ст.ст. 176 та 229 КК України

Додаток М

Програма аналізу даних з кримінальних справ по злочинах передбачених ст.ст. 176, 177, 229 КК України, отриманих з бази даних Департаменту інформаційних технологій МВС України

Критерії аналізу даних	Стаття КК України		
	Ст. 176	Ст. 177	Ст. 229
1. Розподіл за частинами статті КК України			
1.1. Частина перша			
1.2. Частина друга			
2. Спосіб порушення кримінальної справи			
2.1. За особою, що вчинила злочин			
2.2. За фактом			
3. Місце вчинення злочину			
3.1. Обласний центр			
3.2. Місто			
3.3. Селище міського типу та сільська місцевість			
3.4. м. Київ			
4. Власність предмету посягання			
4.1. Колективна			
4.2. Державна			
4.3. Приватна			
4.4. Міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав			
5. Встановлена сума матеріальних збитків			
5.1. Добровільно відшкодована сума матеріальних збитків			
5.2. Частка добровільно відшкодованої суми до завданих збитків			
6. Вік злочинця			
6.1. 16-17 років			
6.2. 18-24 років			
6.3. 25-28 років			
6.4. 29-39 років			
6.5. 40-49 років			
6.6. 50-59 років			

6.7. 60 років і більше			
7. Рівень освіти злочинця			
7.1. Без освіти			
7.2. Початкова загальна			
7.3. Базова загальна середня			
7.4. Базова вища			
7.5. Повна загальна середня			
7.6. Професійно-технічна			
7.7. Повна вища			
8. Рід занять злочинця			
8.1. Власник на паях колективної власності			
8.2. Приватний підприємець /комерсант/ бізнесмен			
8.3. Працевздатний, не працює і не навчається			
8.4. Кооператор			
8.5. Керівник підприємства або підрозділу			
8.6. Службовець			
8.7. Особа без постійного джерела доходів			
8.8. Власник підприємства			
8.9. Студент вищого навчального закладу			
8.10. Робітник			
8.11. Інші			
9. Приналежність злочинця до організованої групи			
9.1. В організованій групі			
9.2. Не в організованій групі			
10. Тривалість дії організованої групи			
10.1. До одного року			
10.2. До 2-х років			
10.3. Інше			
11. Ступінь співучасті злочинця в організованій групі			
11.1. Організатор			

11.2. Виконавець			
11.3. Пособник			

Додаток Н

АНКЕТА

для опитування слідчих органів внутрішніх справ та оперативних працівників ДСБЕЗ, що мають досвід розкриття і розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності

Шановний колего!

У Київському національному університеті внутрішніх справ проводиться дослідження питань використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності. У зв'язку з цим важливим є врахування Вашої думки з приводу даної проблеми, а також шляхів її вирішення.

До більшості запитань анкети надано перелік можливих відповідей, однак відповіді необхідно обвести або відповісти у довільній формі запису. Дякуємо Вам за надану допомогу.

1. Спеціальність:

- а) юрист;**
- б) економіст;**
- в) інша;**

2. Загальний стаж роботи на посаді слідчого (оперативного працівника):

- а) до 2-х років;**
- б) від 2-х до 5 років;**
- в) від 5 до 10 років;**
- г) понад 10 років;**

3. Чи є в оперативному (слідчому) підрозділі спеціалізація по розслідуванню злочинів даної категорії?

- а) так;**
- б) ні;**

4. На протязі якого часу займалися розкриттям (розслідуванням) злочинів даної категорії:

- а) від півроку до 1 року;**
- б) від 1 до 3 років;**
- в) більше 3-х років;**
- г) приймав участь у проведенні окремих слідчих дій;**

5. Як часто Ви використовуєте допомогу спеціаліста при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушенням права інтелектуальної власності?
- а) завжди;**
 - б) іноді;**
 - в) не використовую;**
6. Яка ефективність залучення спеціаліста на стадії порушення кримінальної справи по даній категорії справ?
- а) висока;**
 - б) середня;**
 - в) низька;**
7. Які на вашу думку недоліки в залученні спеціаліста на стадії виявлення і розкриття злочинів даної категорії:
- а) некомпетентність спеціаліста;**
 - б) відсутність процесуальної перспективи висновку спеціаліста;**
 - в) інші причини, а саме _____**
8. У яких формах використовуються спеціалісти на стадії порушення кримінальної справи і при розкритті злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності:
- а) консультація з загальних питань у сфері інтелектуальної власності;**
 - б) консультація з приводу документального оформлення;**
 - в) консультація, пов'язана з виявленням і вилученням документів, у яких відображена злочинна діяльність;**
 - г) консультація при огляді місць виготовлення і зберігання продукції;**
 - д) попередні дослідження матеріальних об'єктів (дисків, відеокасет, інше);**
 - е) укажіть інше _____**
9. Як часто призначаються документальні перевірки при розслідуванні злочинів даної категорії:
- а) завжди;**
 - б) іноколи;**
 - в) ніколи;**

10. Підстави призначення проведення документальних перевірок при розслідуванні (виявлені) злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності:
- а) порушена кримінальна справа;**
 - б) наявність матеріалу оперативної перевірки;**
 - в) за заявою, що надійшла, матеріалами попередньої перевірки;**
11. При проведенні яких саме слідчих дій Ви використовуєте знання спеціалістів у сфері інтелектуальної власності:
- а) огляд;**
 - б) обшук;**
 - в) виїмка;**
 - г) відтворення обстановки і обставин події;**
 - д) допит;**
 - е) очна ставка;**
 - є) інше _____**
12. У яких формах Вами використовуються спеціальні знання при проведенні огляду місця події:
- а) безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності;**
 - б) консультаційна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності;**
 - в) залучення для участі в огляді спеціаліста у сфері інтелектуальної власності;**
 - г) не використовується;**
 - д) інше _____**
13. У яких формах Вами використовуються спеціальні знання при проведенні огляду компакт-дисків, DVD-дисків з ознаками контрафактності, документів, тощо:
- а) безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності;**
 - б) консультаційна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності;**

в) залучення для участі в огляді спеціаліста у сфері інтелектуальної власності;

г) не використовується;

д) інше _____

14 . У яких формах Вами використовуються спеціальні знання при проведенні обшуку та виїмки при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності:

а) безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності;

б) консультаційна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності перед початком обшуку чи виїмки;

в) залучення для участі проведені обшуку чи виїмки спеціаліста у сфері інтелектуальної власності;

г) не використовується;

д) інше _____

15. У яких формах використовуються спеціальні знання при проведенні відтворення обстановки і обставин події при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності:

а) безпосереднє використання слідчим спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності;

б) консультаційна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності перед початком проведення відтворення обстановки і обставин події;

в) залучення для участі у відтворенні обстановки і обставин події спеціаліста у сфері інтелектуальної власності;

г) не використовується;

16. У яких формах використовуються спеціальні знання при проведенні допиту та очної ставки, при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності:

а) безпосереднє використання слідчим спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності;

б) консультаційна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності;

в) залучення для участі у допиті спеціаліста у сфері інтелектуальної власності;

г) не використовується;

д) інше _____

17. Які види експертиз Ви призначали у ході проведення розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності:

а) експертизу об'єктів інтелектуальної власності;

б) судово-технічну;

в) судово-товарознавчу;

г) судово-трасологічну;

д) судово-почеркознавчу;

е) технічну експертизу документів;

є) фоноскопичну експертизу;

ж) інші види експертиз _____

18. В яких експертних закладах проводяться експертизи об'єктів інтелектуальної власності?:

а) державних;

б) недержавних (приватних);

19. Якщо експертизи об'єктів інтелектуальної власності частіше призначалися у недержавні експертні заклади, то які причини:

а) слабка матеріальна база в державних експертних закладах;

б) довгий час проведення експертиз;

в) інше _____

20. Якщо експертизи об'єктів інтелектуальної власності призначалися частіше в державні заклади експертизи, то з яких причин?:

а) невисока кваліфікація спеціалістів недержавних експертних закладів;

б) необхідність оплати за проведення експертизи;

в) інше _____

21. В який період, після порушення кримінальної справи Вами призначаються експертизи у справах пов'язаних з порушенням права інтелектуальної власності:

а) до 10 днів після порушення кримінальної справи;

б) 10-30 днів після порушення кримінальної справи;

в) більше 30 днів після порушення кримінальної справи;

г) інше _____

22. На Ваш думку, чи доцільно консультуватись з експертом про те, які саме матеріали повинні бути надані на експертизу?:

а) так;

б) ні;

23. На Ваш погляд, серед якої категорії об'єктів інтелектуальної власності недостатньо виявляються злочини:

а) авторських та суміжних прав (ст. 176 КК України);

б) промислової власності (ст. 177 КК України);

в) об'єктів знаків для товарів та послуг, фірмових найменувань, маркування товару (ст. 229 КК України);

24. Опишіть причини недостатнього виявлення злочинів даного виду _____

**Підсумки анкетування слідчих органів внутрішніх справ
та оперативних працівників ДСБЕЗ, що мають досвід розкриття
і розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної
власності (опитано 200 слідчих, 180 оперативників)**

№ п/п	Запитання та відповіді	Результати, %	
		Слідчі	Оперативні працівники
1.	Спеціальність:		
	а) юрист;	100	100
	б) економіст;		
	в) інша		
2.	Загальний стаж роботи на посаді слідчого (оперативного працівника):		
	а) до 2-х років;	0	92,8
	б) від 2-х до 5 років;	27,6	7,14
	в) від 5 до 10 років;	41,4	0
	г) понад 10 років	31,0	0
3.	Чи є в оперативному (слідчому) підрозділі спеціалізація по розслідуванню злочинів даної категорії?		
	а) так;	44,8	
	б) ні	55,2	100
4.	Протягом якого часу займалися розкриттям (розслідуванням) злочинів даної категорії?:		
	а) від півроку до 1 року;	3,4	10,7
	б) від 1 до 3 років;	44,8	10,7
	в) більше 3-х років;	51,8	75,0
	г) брав участь у проведенні окремих слідчих дій	0	3,6
5.	Як часто Ви використовуєте допомогу спеціаліста при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності?		
	а) завжди;	51,7	78,6
	б) іноді;	48,3	10,7
	в) не використовую;	0	10,7
6.	Яка ефективність залучення спеціаліста на стадії порушення кримінальної справи по даній категорії справ?		
	а) висока;	68,9	78,6
	б) середня;	31,1	21,4
	в) низька;	0	0
7.	Які на вашу думку недоліки в залученні спеціаліста на стадії виявлення і розкриття злочинів даної категорії?:		
	а) некомпетентність спеціаліста;	3,0	7,1
	б) відсутність процесуальної перспективи висновку спеціаліста;	80,0	3,6

№ п/п	Запитання та відповіді	Результати, %	
		Слідчі	Оперативні працівники
	в) інші причини	14,0	21,4
	г) а+б	0	67,9
	д) немає	3,0	0
8.	У яких формах використовуються спеціалісти на стадії порушення кримінальної справи і при розкритті злочинів, пов'язаних з порушенням права інтелектуальної власності?		
	а) консультація з загальних питань у сфері інтелектуальної власності;	48,3	
	б) консультація з приводу документального оформлення;	20,7	
	в) консультація, пов'язана з виявленням і вилученням документів, у яких відображена злочинна діяльність	24,1	
	г) консультація при огляді місць виготовлення і зберігання продукції;	72,4	
	д) попередні дослідження матеріальних об'єктів (дисків, відеокасет, інше);	72,4	
	е) укажіть інше	3,4	100
9.	Як часто призначаються документальні перевірки при розслідуванні злочинів даної категорії?		
	а) завжди;	21,0	64,3
	б) інколи;	41,0	14,3
	в) ніколи;	38,0	14,3
10.	Підстави призначення проведення документальних перевірок при розслідуванні (виявлені) злочинів, пов'язаних з порушенням права інтелектуальної власності:		
	а) порушена кримінальна справа;	63,0	50,0
	б) наявність матеріалу оперативної перевірки;	21,0	10,7
	в) за заявою, що надійшла, матеріалами попередньої перевірки	3,0	3,6
	г) б+в	0	35,7
	д) а+б	10,0	0
	е) а+в	3,0	0
11.	При проведенні яких саме слідчих дій Ви використовуєте знання спеціалістів у сфері інтелектуальної власності?		
	а) огляд;	86,2	75,0
	б) обшук;	75,8	3,6
	в) виймка;	27,6	3,6
	г) відтворення обстановки і обставин події;	65,5	7,1
	д) допит;	27,6	0
	е) очна ставка;	6,9	0
	є) інше	0	10,7
12.	У яких формах Вами використовуються спеціальні знання при проведенні огляду місця події:		
	а) безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності;	48,3	42,3

№ п/п	Запитання та відповіді	Результати, %	
		Слідчі	Оперативні працівники
	б) консультаційна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності;	31,0	3,6
	в) залучення для участі в огляді спеціаліста у сфері інтелектуальної власності;	72,4	53,6
	г) не використовується	6,9	0
13.	У яких формах Вами використовуються спеціальні знання при проведенні огляду компакт-дисків, DVD-дисків з ознаками контрафактності, документів, тощо:		
	а) безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності;	37,9	100,0
	б) консультаційна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності;	41,4	0
	в) залучення для участі в огляді спеціаліста у сфері інтелектуальної власності;	72,4	0
	г) не використовується;	0	0
	д) інше	0	0
14.	У яких формах Вами використовуються спеціальні знання при проведенні обшуку та виїмки при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності:		
	а) безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності;	20,7	100,0
	б) консультаційна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності перед початком обшуку чи виїмки;	34,5	0
	в) залучення для участі у проведенні обшуку чи виїмки спеціаліста у сфері інтелектуальної власності;	82,7	0
	г) не використовується;	0	0
	д) інше	0	0
15.	У яких формах використовуються спеціальні знання при проведенні відтворення обстановки і обставин події при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності:		
	а) безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності;	37,5	100,0
	б) консультаційна допомога спеціаліста у сфері інтелектуальної власності перед початком проведення відтворення обстановки і обставин події;	24,1	
	в) залучення для участі у відтворенні обстановки і обставин події спеціаліста у сфері інтелектуальної власності;	75,8	
	г) не використовується;	3,4	
16.	У яких формах використовуються спеціальні знання при проведенні допиту та очної ставки, при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності:		
	а) безпосереднє використання спеціальних знань у сфері інтелектуальної власності;	41,4	100,0
	б) консультаційна допомога спеціаліста у сфері	44,8	0

№ п/п	Запитання та відповіді	Результати, %	
		Слідчі	Оперативні працівники
	інтелектуальної власності;		
	в) залучення для участі у допиті спеціаліста у сфері інтелектуальної власності;	39,2	0
	г) не використовується;	0	0
	д) інше	0	0
17.	Які види експертиз Ви призначали у ході проведення розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності:		
	а) експертизу об'єктів інтелектуальної власності;	100,0	100,0
	б) судово-технічну;	20,7	3,57
	в) судово-товарознавчу;	20,7	0
	г) судово-трасологічну;	6,9	0
	д) судово-почеркознавчу;	3,4	0
	е) технічну експертизу документів;	20,8	0
	є) фоноскопичну експертизу;	3,5	0
	ж) інші види експертиз	0	0
18.	В яких експертних закладах проводяться експертизи об'єктів інтелектуальної власності?:		
	а) державних;	72,4	100,0
	б) недержавних (приватних);	27,6	35,7
19.	Якщо експертизи об'єктів інтелектуальної власності частіше призначалися у недержавні експертні заклади, то які причини?:		
	а) слабка матеріальна база в державних експертних закладах;	41,4	3,7
	б) довгий час проведення експертиз;	100,0	100,0
	в) інше	0	0
20.	Якщо експертизи об'єктів інтелектуальної власності призначалися частіше в державні заклади експертизи, то з яких причин?:		
	а) невисока кваліфікація спеціалістів недержавних експертних закладів;	48,3	17,8
	б) необхідність оплати за проведення експертизи;	100,0	100,0
	в) інше	0	0
21.	У який період, після порушення кримінальної справи, Вами призначаються експертизи у справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності:		
	а) до 10 днів після порушення кримінальної справи;	17,2	100,0
	б) 10-30 днів після порушення кримінальної справи;	55,2	0
	в) більше 30 днів після порушення кримінальної справи;	13,8	0
	г) інше	0	0
22.	На Ваш думку, чи доцільно консультуватись з експертом про те, які саме матеріали повинні бути надані на експертизу?:		
	а) так;	100,0	100,0
	б) ні	0	0

№ п/п	Запитання та відповіді	Результати, %	
		Слідчі	Оперативні працівники
23.	На Ваш погляд, серед якої категорії об'єктів інтелектуальної власності недостатньо виявляються злочини:		
	а) авторських та суміжних прав (ст. 176 КК України);	0	3,7
	б) промислової власності (ст. 177 КК України);	0	28,6
	в) об'єктів знаків для товарів та послуг, фірмових найменувань, маркування товару (ст. 229 КК України)	0	100,0

Графічне представлення результатів обробки даних опитування

1. Результати опитування щодо загального стажу роботи на посаді слідчого (оперативного працівника) у вигляді стовпчикової структурної діаграми наведені на рис. Н.1.

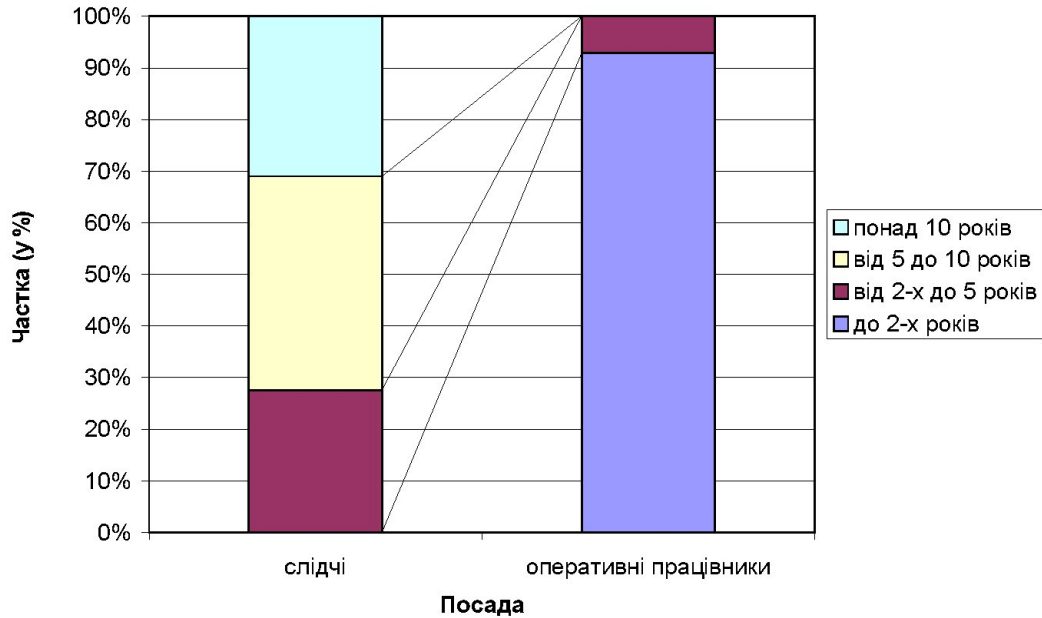

Рис. Н.1. Розподіл загального стажу роботи слідчого на посаді слідчого (оперативного працівника).

2. Результати відповідей на запитання «Чи є в оперативному (слідчому) підрозділі спеціалізація по розслідуванню злочинів даної категорії?» наведені на рис. Н.2.

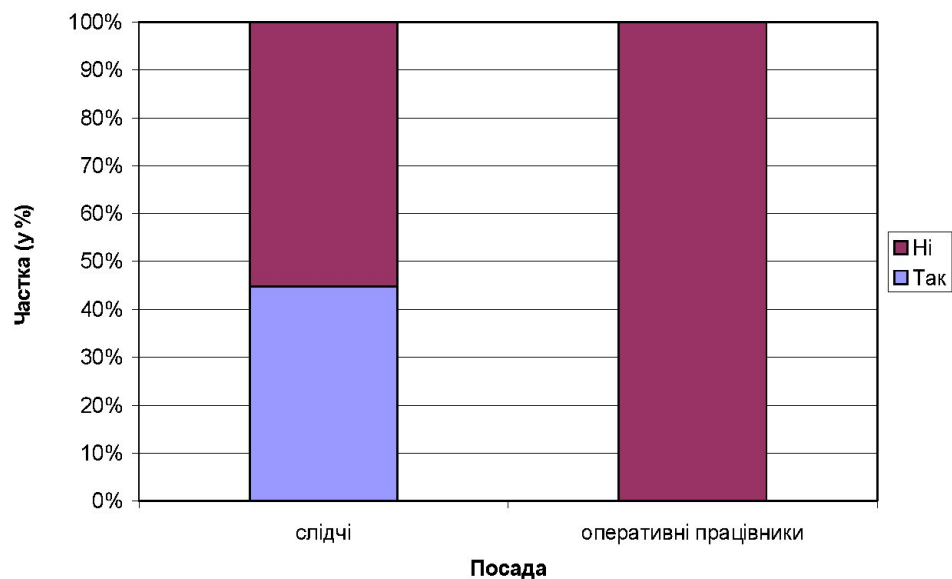

Рис. Н.2. Розподіл відповідей слідчих та оперативних працівників на запитання щодо наявності спеціалізації стосовно розслідування таких видів злочинів.

3. Результати відповідей на запитання «Протягом якого часу займалися розкриттям (розслідуванням) злочинів даної категорії?» наведені на рис. Н.3.

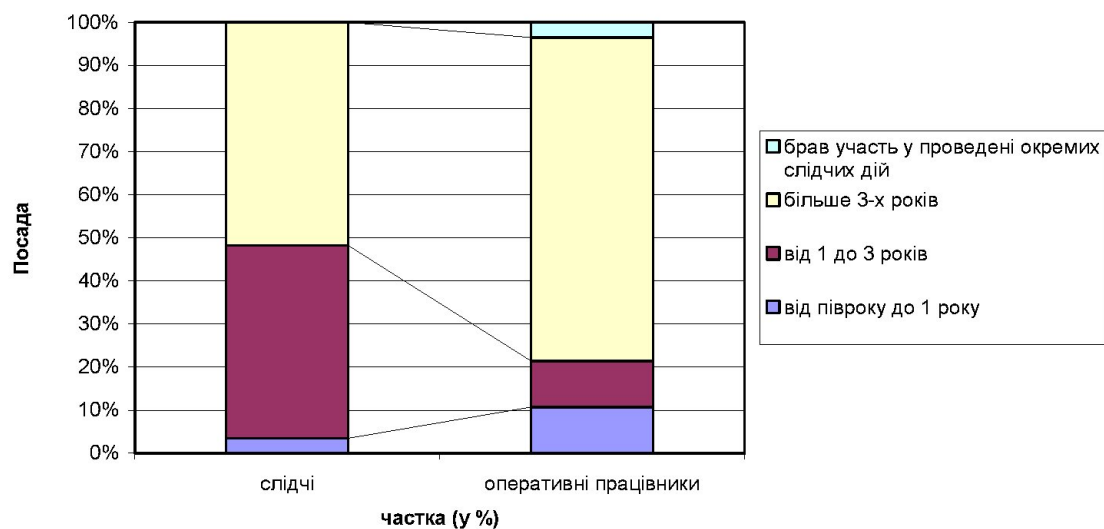

Рис. Н. 3. Розподіл відповідей слідчих та оперативних працівників на запитання щодо тривалості зайняття розслідуванням злочинів зазначеної категорії.

4. Результати відповідей на запитання «Як часто Ви використовуєте допомогу спеціаліста при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушенням права інтелектуальної власності?» наведені на рис. Н.4.

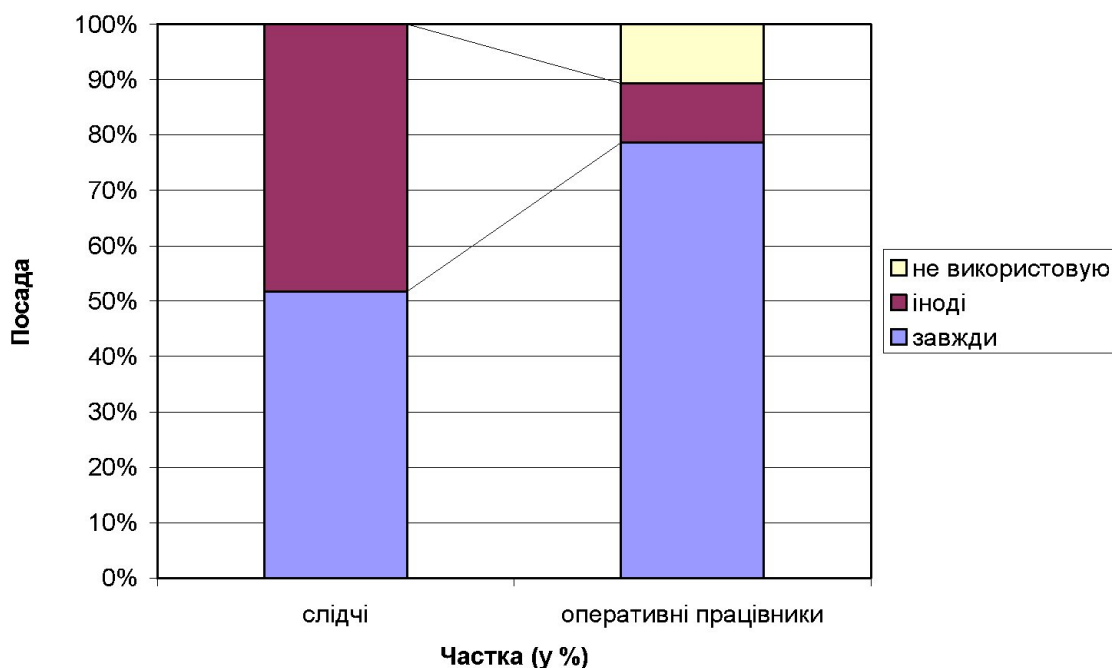

Рис. Н.4. Розподіл відповідей слідчих та оперативних працівників на запитання щодо частоти запрошення спеціалістів.

5. Результати відповідей на запитання «Яка ефективність залучення спеціаліста на стадії порушення кримінальної справи по даній категорії справ?» наведені на рис. Н.5.

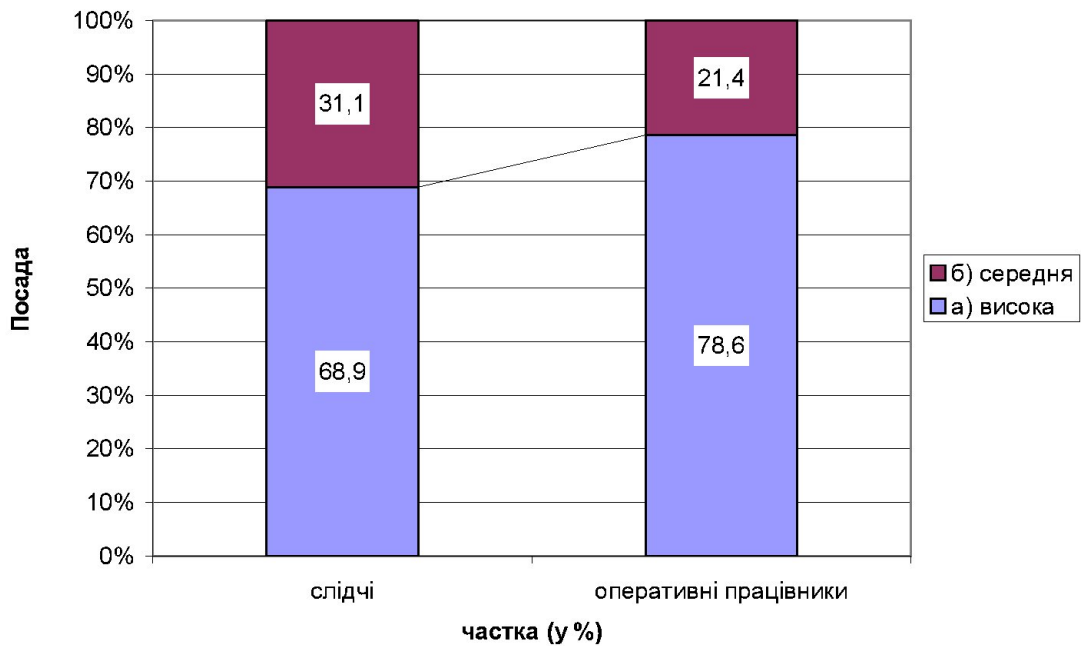

Рис. Н.5. Розподіл відповідей слідчих та оперативних працівників на запитання щодо ефективності залучення спеціаліста.

6. Результати відповідей на запитання «Які на вашу думку недоліки в залученні спеціаліста на стадії виявлення і розкриття злочинів даної категорії?» наведені на рис. Н.6.

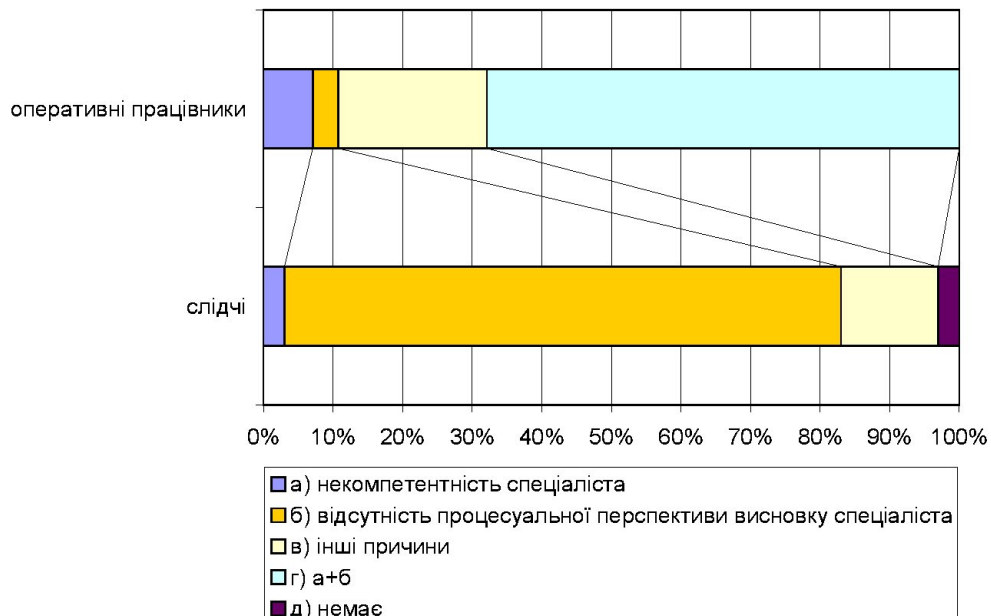

Рис. Н.6. Розподіл відповідей слідчих та оперативних працівників на запитання щодо недоліків в залученні спеціаліста.

7. Результати відповідей на запитання «У яких формах використовуються спеціалісти на стадії порушення кримінальної справи і при розкритті злочинів, пов'язаних з порушенням права інтелектуальної власності?» наведені на рис. Н. 7. Так як усі оперативні працівники відповіли на варіант «е) укажіть інше», то інформація щодо них на діаграмі не наведена, а лише наведена інформація щодо розподілу відповідей слідчих у вигляді секторної діаграми.

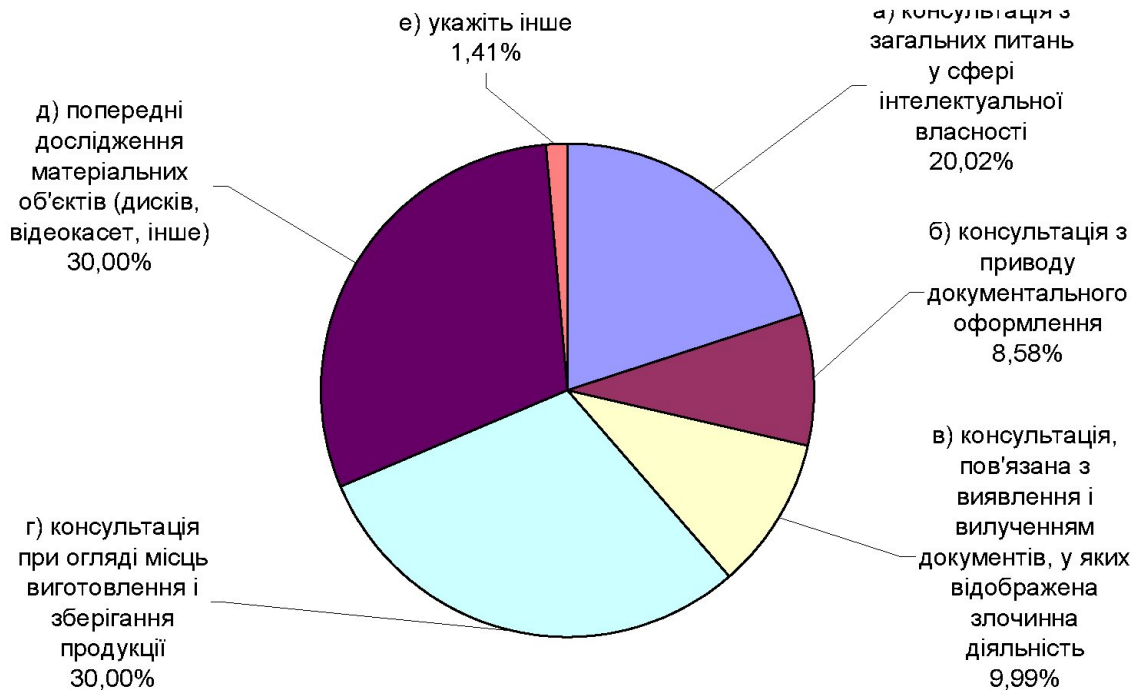

Рис. Н. 7. Розподіл відповідей слідчих на запитання щодо форм використання спеціалістів на стадії порушення кримінальної справи і при розкритті злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності

8. Результати відповідей на запитання «Як часто призначаються документальні перевірки при розслідуванні злочинів даної категорії?» наведені на рис. Н. 8.

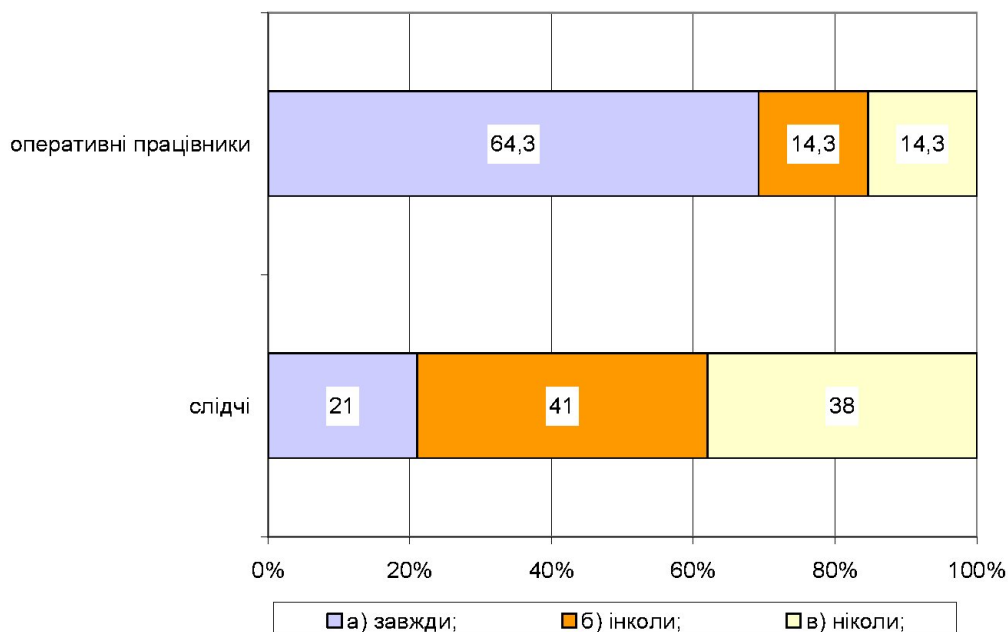

Рис. Н. 8. Розподіл відповідей слідчих та оперативних працівників на запитання щодо частоти призначень документальних перевірок.

9. Результати відповідей на запитання «Підстави призначення проведення документальних перевірок при розслідуванні (виявлені) злочинів, пов'язаних з порушенням права інтелектуальної власності» наведені на рис. Н.9.

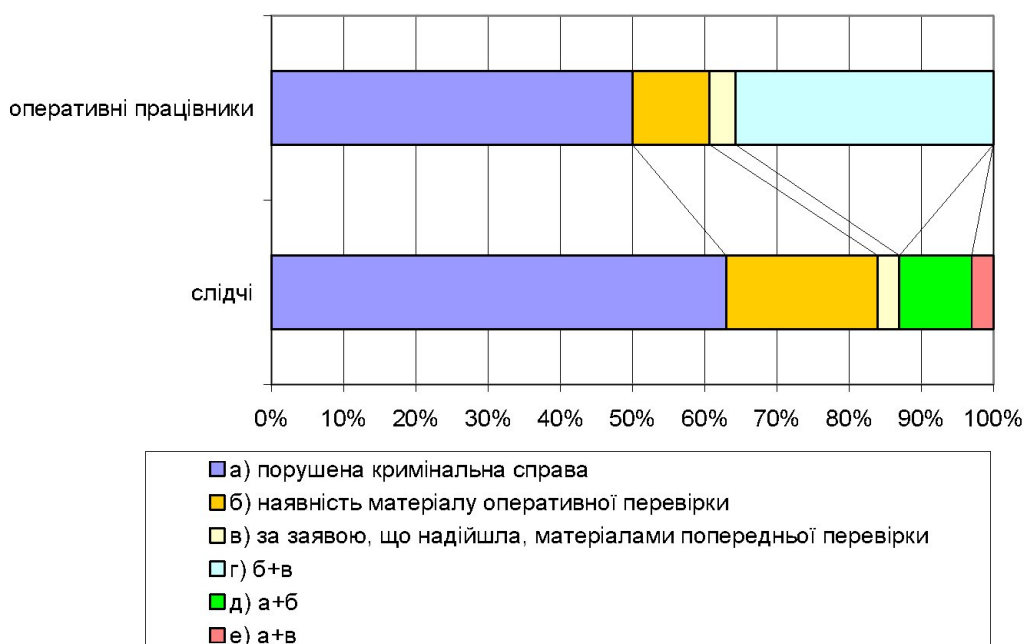

Рис. Н. 9. Розподіл відповідей слідчих та оперативних працівників на запитання щодо підстав проведення документальних перевірок.

10. Результати відповідей на запитання «При проведенні яких саме слідчих дій Ви використовуєте знання спеціалістів у сфері інтелектуальної власності?» наведені на рис. Н. 10 та рис. Н. 11.

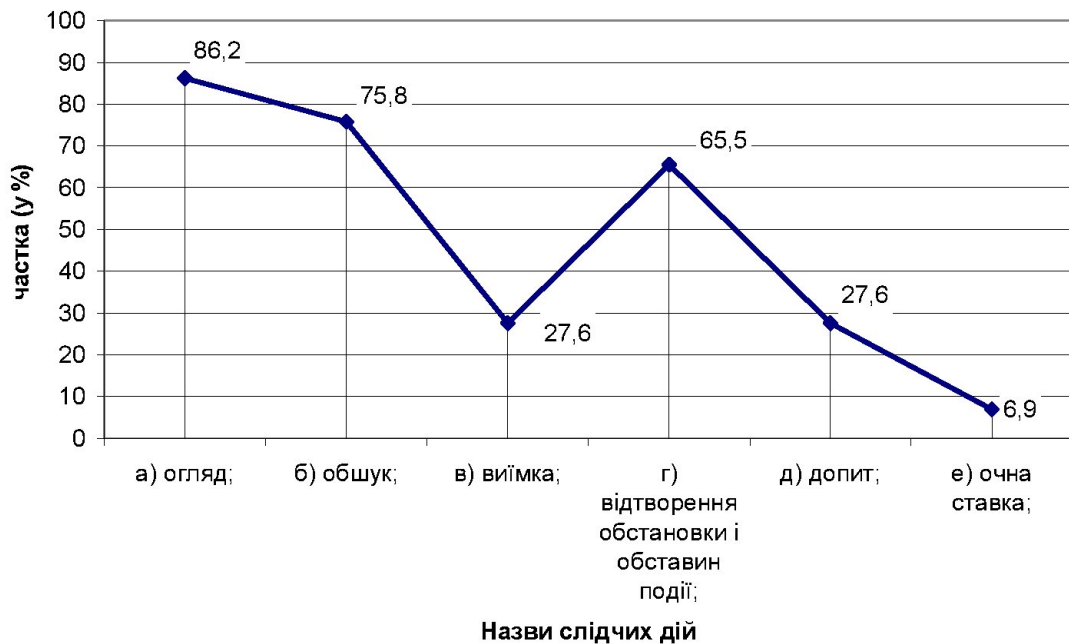

Рис. Н. 10. Розподіл відповідей слідчих на запитання щодо того, при проведенні яких слідчих дій вони використовують знання спеціалістів у сфері інтелектуальної власності.

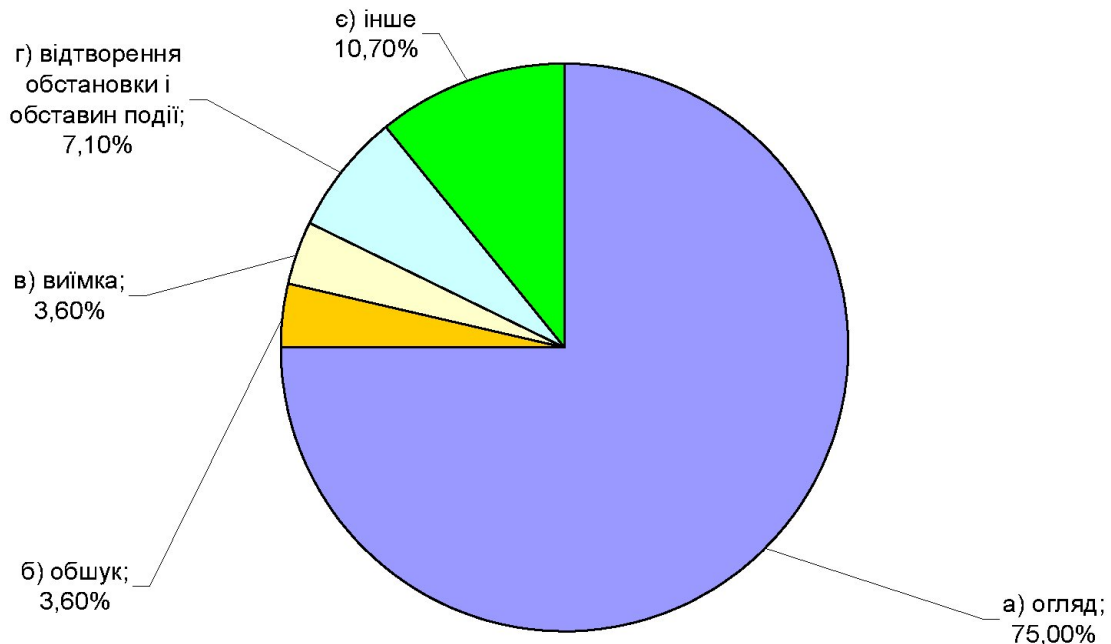

Рис. Н.11. Розподіл відповідей оперативних працівників на запитання щодо того, при проведенні яких слідчих дій вони використовують знання спеціалістів у сфері інтелектуальної власності.

11. Результати відповідей на запитання «У яких формах Вами використовуються спеціальні знання при проведенні огляду місця події?» наведені на рис. Н. 12.

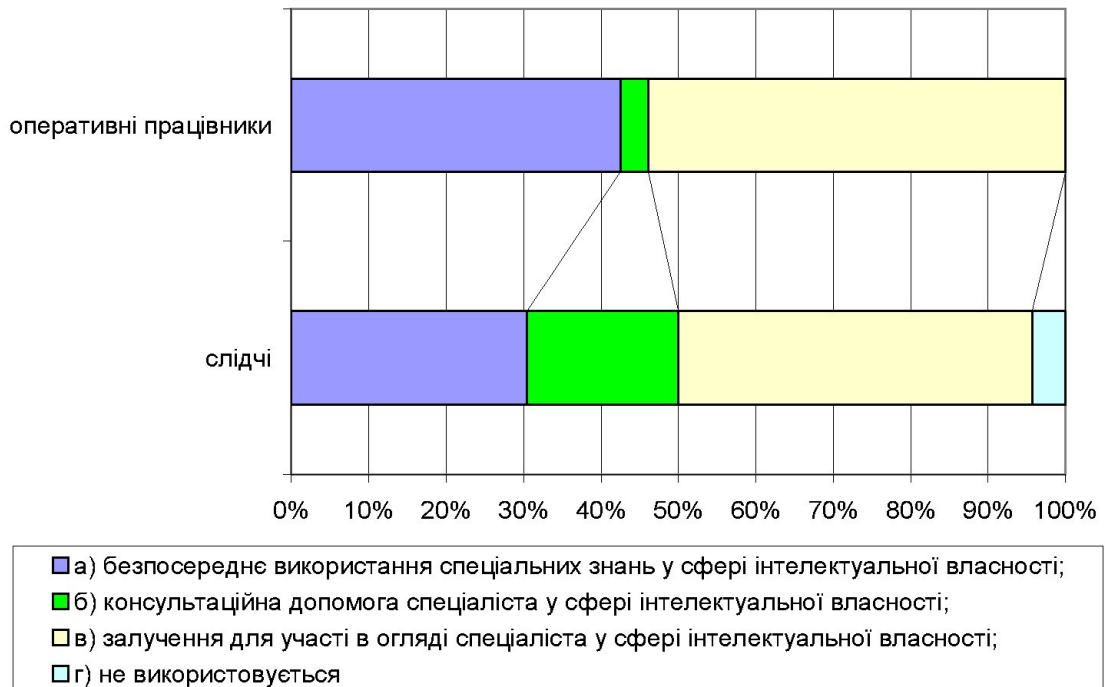

Рис. Н. 12. Розподіл відповідей слідчих та оперативних працівників на запитання щодо форм використання спеціальних знань під час проведення огляду місця події.

12. Результати відповідей на запитання «У яких формах Вами використовуються спеціальні знання при проведенні огляду компакт-дисків, DVD-дисків з ознаками контрафактності, документів, тощо?» розподілилися так. Усі оперативні працівники (100 %) відповіли, що безпосередньо використовують знання у сфері інтелектуальної власності. Розподіл відповідей на це запитання слідчих наведена на рис. Н. 13 у вигляді порівняльної стрічкової діаграми часток відповідних респондентів.

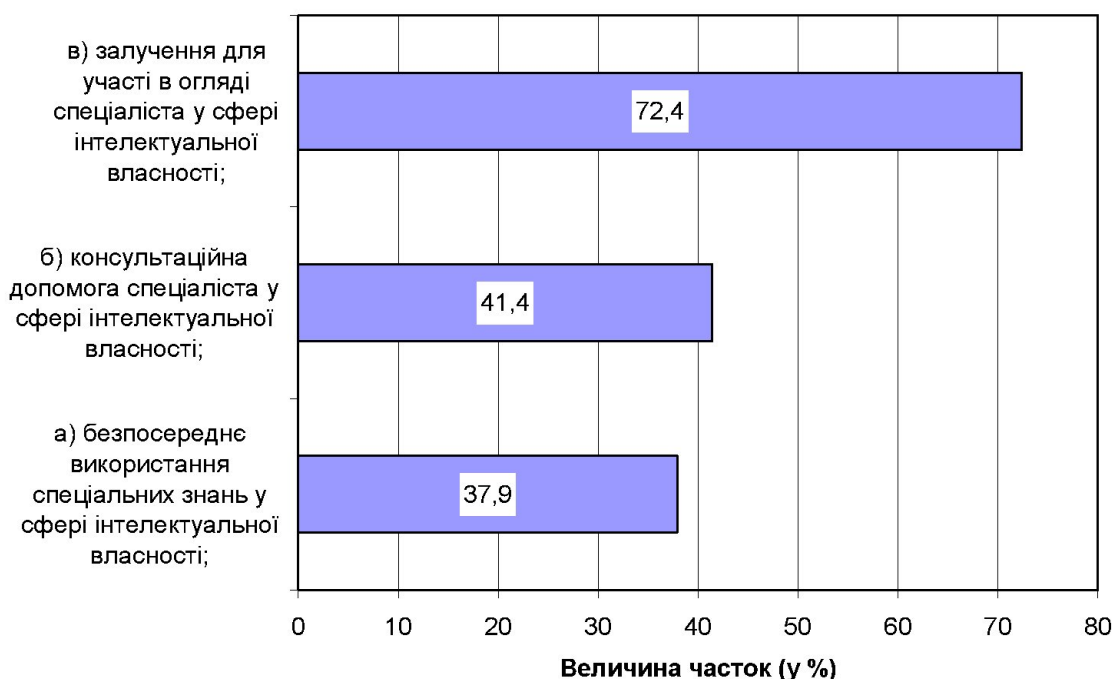

Рис. Н. 13. Порівняльна діаграма розподілу часток відповідей слідчих на запитання щодо форм використання спеціальних знань під час проведення огляду дисків, документів, тощо.

13. Результати відповідей на запитання «У яких формах Вами використовуються спеціальні знання при проведенні обшуку та виїмки при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності?» розподілилися так. Усі оперативні працівники (100 %) відповіли, що безпосередньо використовують знання у сфері інтелектуальної власності. Розподіл відповідей слідчих на це запитання наведено на рис. Н. 14 у вигляді порівняльної стрічкової діаграми часток відповідних респондентів. На цьому рисунку наведені дані тільки для тих варіантів, які були вибрані у якості відповідей на запитання.

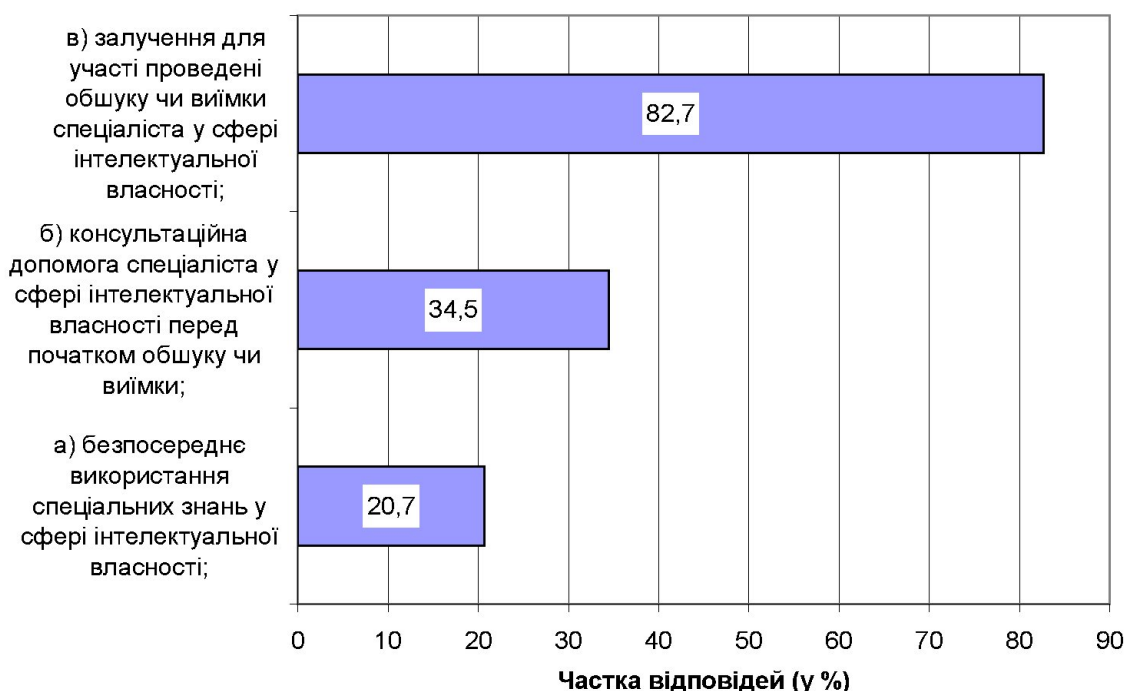

Рис. Н. 14. Порівняльна діаграма розподілу часток відповідей слідчих на запитання щодо форм використання спеціальних знань під час проведення обшуку та виїмки при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

14. Результати відповідей на запитання «У яких формах використовуються спеціальні знання при проведенні відтворення обстановки і обставин події при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності?» розподілилися так. Усі оперативні працівники (100 %) відповіли, що безпосередньо використовують знання у сфері інтелектуальної власності. Розподіл відповідей слідчих на це запитання наведено на рис. Н. 15 у вигляді порівняльної стрічкової діаграми часток відповідних респондентів. На цьому рисунку наведені дані тільки для тих варіантів, які були вибрані у якості відповідей на запитання.

Рис. Н. 15. Порівняльна діаграма розподілу часток відповідей слідчих на запитання щодо форм використання спеціальних знань під час проведення відтворення обстановки і обставин події при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

15. Результати відповідей на запитання «У яких формах використовуються спеціальні знання при проведенні допиту та очної ставки, при розслідуванні злочинів у сфері інтелектуальної власності?» розподілилися так. Усі оперативні працівники (100 %) відповіли, що безпосередньо використовують знання у сфері інтелектуальної власності. Розподіл відповідей слідчих на це запитання наведено на рис. Н. 16 у вигляді порівняльної стрічкової діаграми часток відповідних респондентів. На цьому рисунку наведені дані тільки для тих варіантів, які були вибрані у якості відповідей на запитання.

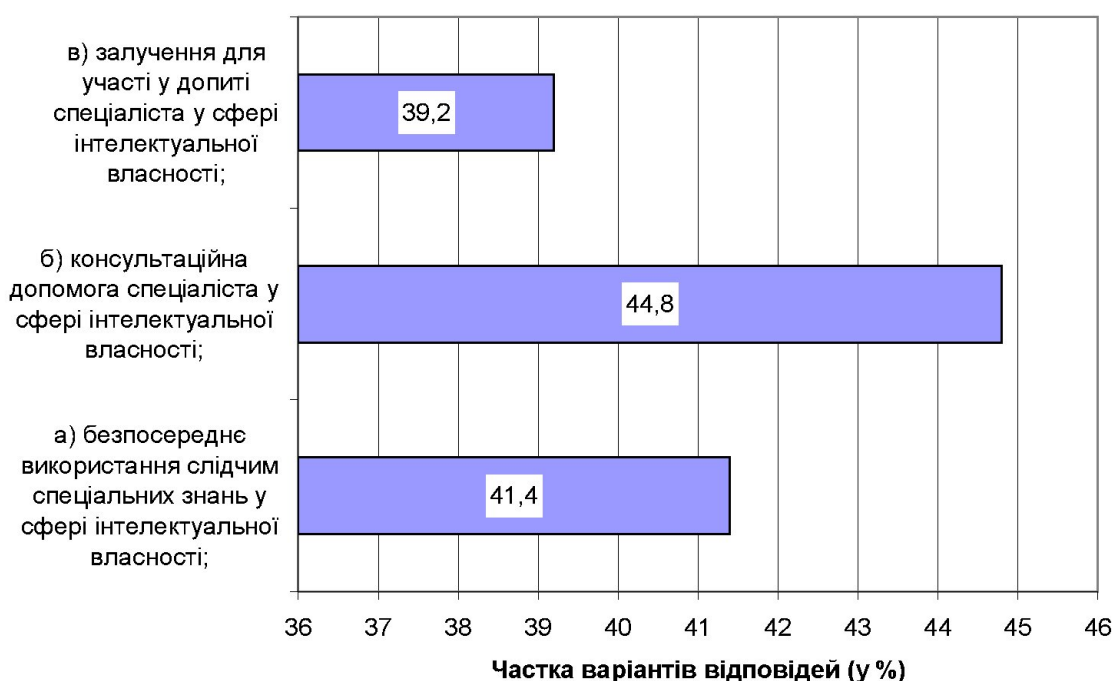

Рис. Н. 16. Порівняльна діаграма розподілу часток відповідей слідчих на запитання щодо форм використання спеціальних знань під час проведення допиту та очної ставки при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

16. Результати відповідей на запитання «Які види експертиз Ви призначали у ході проведення розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності?». Розподіл відповідей по варіантам значно відрізнявся в залежності від того, чи є респондент слідчим, чи оперативним працівником. Розподіл відповідей слідчих по варіантам наведено на рис. Н. 17, а оперативних працівників — на рис. Н. 18. На цих рисунках наведені дані тільки для тих варіантів, які були вибрані у якості відповідей на запитання.

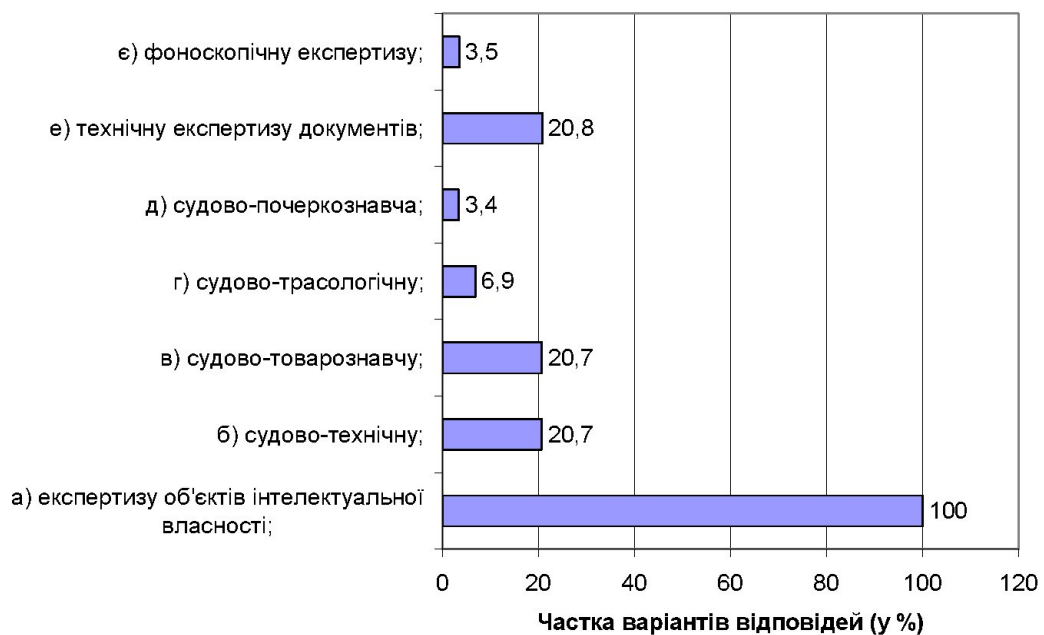

Рис. Н. 17. Порівняльна діаграма розподілу часток відповідей слідчих по варіантах на запитання щодо судових експертиз, які вони призначали при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

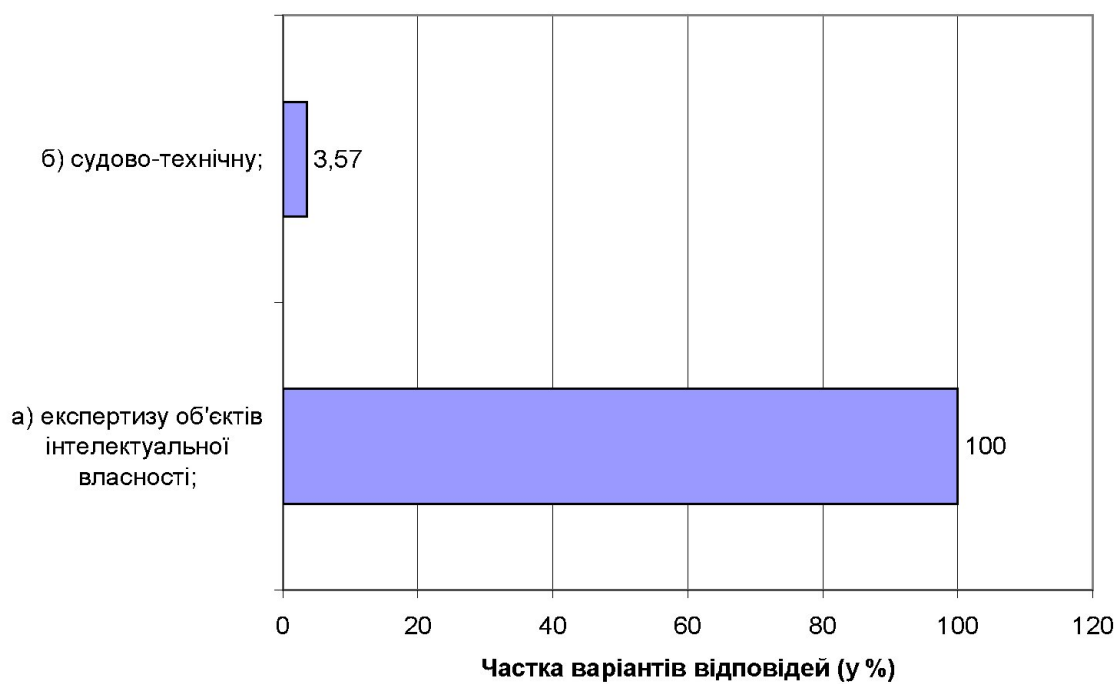

Рис. Н. 18. Порівняльна діаграма розподілу часток відповідей оперативних працівників по варіантах на запитання щодо судових експертиз, які вони призначали при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності.

17. Результати відповідей на запитання «В яких експертних закладах проводяться експертизи об'єктів інтелектуальної власності?». Розподіл відповідей по варіантам значно в залежності від того, хто є респондентом (слідчий або оперативний працівник) наведено на рис. Н. 19 у вигляді порівняльної стовпчикової діаграми.

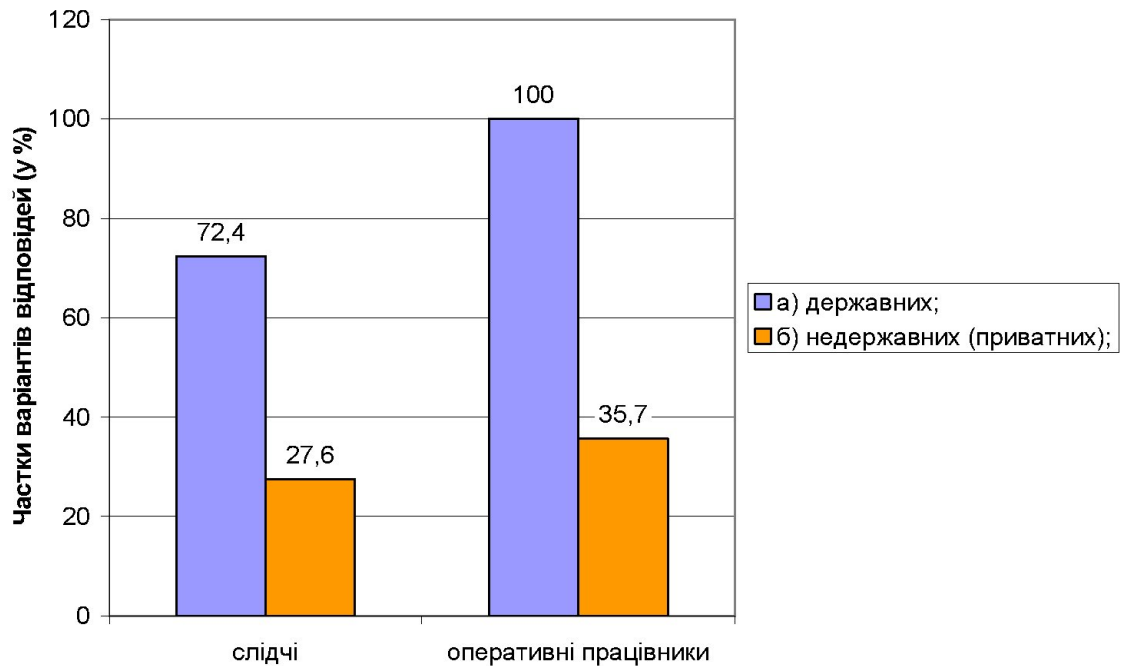

Рис. Н. 19. Порівняльна стовпчикова діаграма розподілу часток відповідей слідчих та оперативних працівників щодо типів експертних закладів, в яких проводяться судові експертизи об'єктів інтелектуальної власності.

18. Результати відповідей на запитання «Якщо експертизи об'єктів інтелектуальної власності частіше призначалися у недержавні експертні заклади, то які причини?». Розподіл відповідей по варіантам значно в залежності від того, хто є респондентом (слідчий або оперативний працівник) наведено на рис. Н. 20 у вигляді порівняльної стовпчикової діаграми.

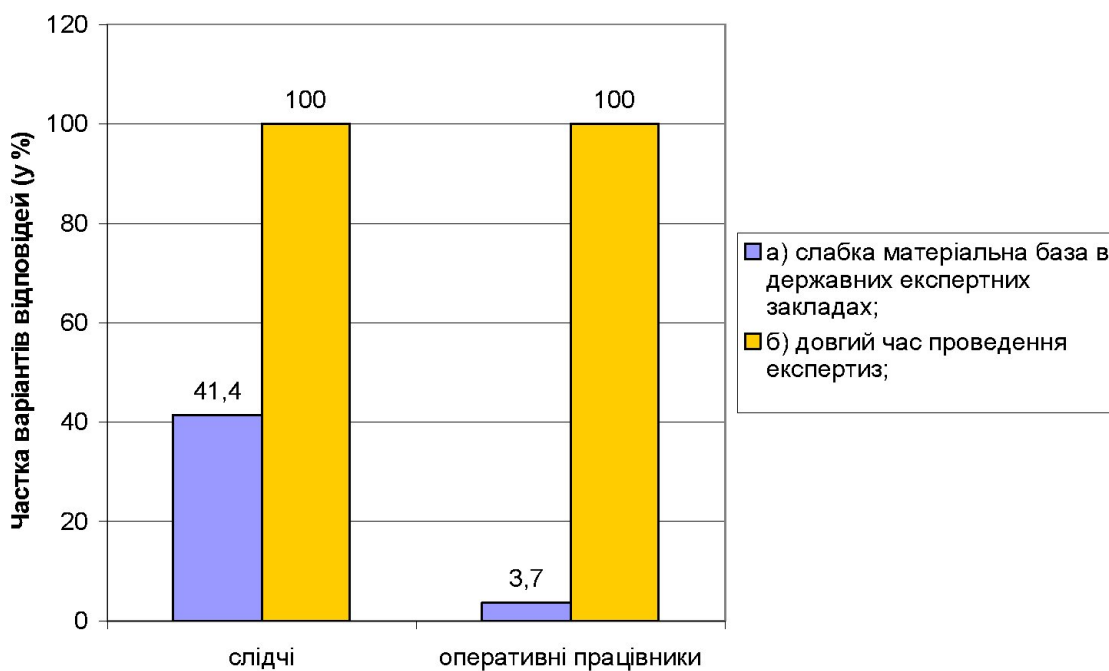

Рис. Н. 20. Порівняльна стовпчикова діаграма розподілу часток відповідей слідчих та оперативних працівників щодо причин призначення судових експертиз у недержавних експертних закладах.

19. Результати відповідей на запитання «Якщо експертизи об'єктів інтелектуальної власності призначалися частіше в державні заклади експертизи, то з яких причин?». Розподіл відповідей по варіантам значно залежності від того, хто є респондентом (слідчий або оперативний працівник) наведено на рис. Н. 21 у вигляді порівняльної стовпчикової діаграми.

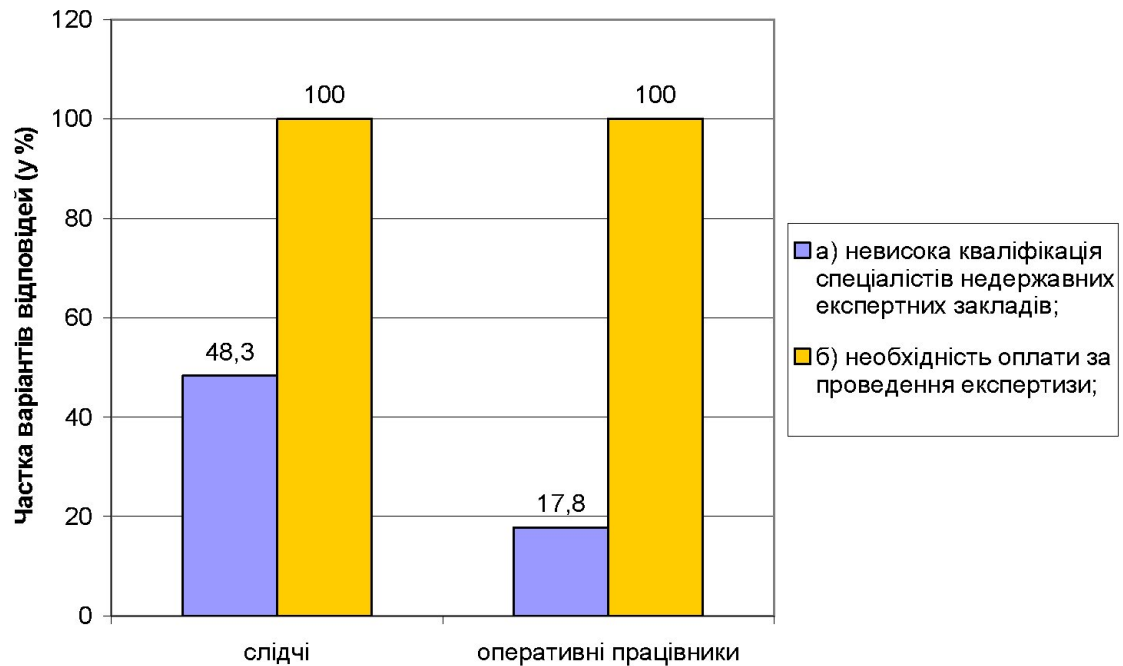

Рис. Н. 21. Порівняльна стовпчикова діаграма розподілу часток відповідей слідчих та оперативних працівників щодо причин призначення судових експертиз у державні експертні заклади.

20. Результати відповідей на запитання «У який період, після порушення кримінальної справи, Вами призначаються експертизи у справах про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності?». Усі оперативні працівники (100%) відповіли що вони призначали експертизи в термін до 10 днів після порушення кримінальної справи. Розподіл відповідей по варіантам слідчих наведено на рис. Н. 22 у вигляді порівняльної стрічкової діаграми.

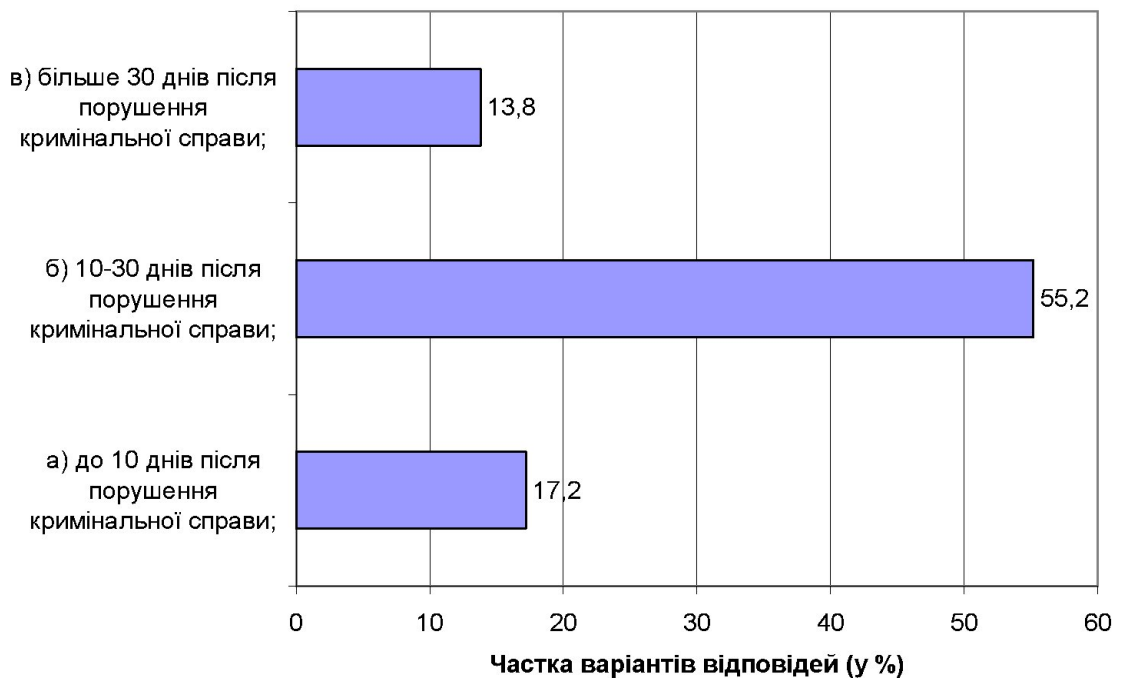

Рис. Н. 22. Порівняльна стовпчикова діаграма розподілу часток відповідей слідчих щодо термінів призначення експертиз після моменту порушення кримінальної справи у справах, які посягають на права інтелектуальної власності.

21. Результати відповідей оперативних працівників на запитання «На Ваш погляд, серед якої категорії об'єктів інтелектуальної власності недостатньо виявляються злочини?». Розподіл відповідей по варіантам наведено на рис. Н. 23 у вигляді порівняльної стрічкової діаграми.

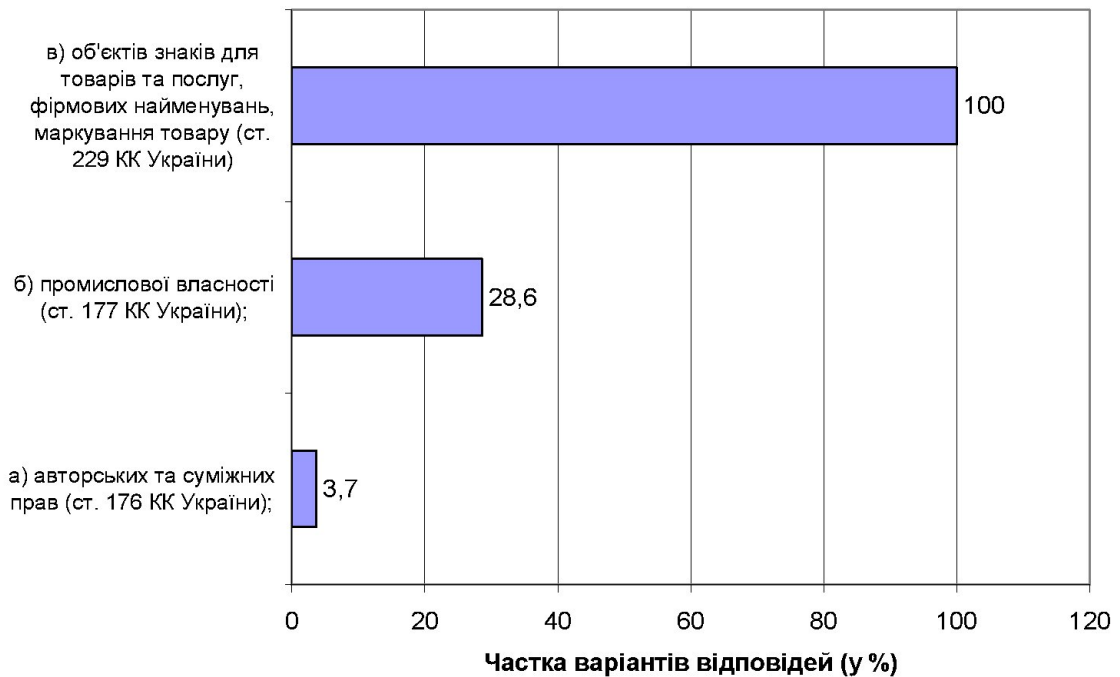

Рис. Н. 23. Порівняльна стрічкова діаграма розподілу часток відповідей оперативних працівників щодо категорії об'єктів інтелектуальної власності, серед яких недостатньо виявляються злочини.